

ПРВА ИНТЕРКАТЕДАРСКА
СРБИСТИЧКА КОНФЕРЕНЦИЈА

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ

• БЕОГРАД • 2021 •

НОКЦ „ВУК КАРАЏИЋ” У ТРШИЋУ

ПРВА ИНТЕРКАТЕДАРСКА
СРБИСТИЧКА КОНФЕРЕНЦИЈА

*Програ́мски и уређивачки одбор
Прве интеркалџедарске
србистичке конференције*

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Александар Јовановић
Проф. др Александар Милановић
Проф. др Бошко Сувајцић
Проф. др Софија Милорадовић
Др Весна Матовић

Главни и одговорни уредник

Проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

Проф. др Јелена Јовановић Симић
Проф. др Слађана Јаћимовић
Проф. др Марина Јањић

ПРВА ИНТЕРКАТЕДАРСКА
СРБИСТИЧКА КОНФЕРЕНЦИЈА

СТАТУС
СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ
У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ

Зборник радова са
Прве интеркатедарске
србистичке конференције,
одржане у НОКЦ „Вук Караџић”
у Тршићу 19–21. јуна 2020. године

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА
Београд, 2021.

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	7
------------------------	---

ПЛЕНАРНИ РЕФЕРАТИ

<i>Рајна М. Драјићевић</i>	
Питања српског језика и књижевности у основној школи	13
<i>Александар М. Милановић</i>	
Настава српског језика и средњим школама	29
<i>Александар Т. Јовановић</i>	
О нашим најмлађим србистичким катедрама: настава српског језика и књижевности на учитељским и/или педагошким факултетима	45
<i>Миланка Ј. Бабић</i>	
Статус српског језика и књижевности у Републици Српској	63
<i>Јелица Р. Стојановић</i>	
Српски језик у Црној Гори у „временима суноврата” ...	81
<i>Лидија Р. Томић</i>	
О статусу српске књижевности у Црној Гори	91
<i>Милош М. Ковачевић</i>	
Питања српског језика на несрбистичким филолошким катедрама и на ненаставничким факултетима	103

КОРЕФЕРАТИ

<i>Вељко Ж Брборић</i>	
Нека питања и проблеми србистике на србистичким катедрама	125
<i>Сања Ж. Буровић, Јелена Л. Пејковић</i>	
Изучавање српског језика на Универзитету у Крагујевцу	145

Зорана З. Ойачић

Важност академске дисциплине *Књижевности за децу и младе* у развоју српске културе и књижевности 153

Весна Ј. Ломџар

Улога Друштва за српски језик и књижевност Србије у дигиталној ери 169

Снежана С. Башчаревић

Смернице за побољшање статуса српског језика на учитељским (педагошким) и осталим факултетима 181

Веселина В. Ђуркин

Статус српског језика на Педагошком факултету у Сомбору 193

Саша М. Ђукић

Статус србистике на Педагошком факултету у Бијељини 205

Јагранка Ж. Милошевић

Проблем процедура приликом одобравања програма наставе и учења 221

ДЕКЛАРАЦИЈЕ

Декларација о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основној и средњој школи 237

Декларација о статусу српског језика на несрбистичким катедрама и ненаставничким факултетима 242

ПРЕДГОВОР

Научно-образовно-културном центру „Вук Караџић” у Тршићу његов Програмски одбор предодредио је статус центра СРБИСТИКЕ. У широком спектру србистичких активности које се у центру реализују две су међусобно нераскидиво повезане, и на најбољи начин одражавају суштину његовог постојања.

Прва је тршићка школа *Младих србиста*, којој је циљ окупљање младих средњошколаца и њихово увођење у србистику. Какви су резултати двогодишњег рада школе, најбоље потврђују радови њених полазника штампани у двама обимним зборницима насловљеним *Млади и србистика* (2019. и 2020. године).

Друга је *Инџеркаџедарска србистичка конференција*. Предвиђено је да конференција буде место окупљања и научног саветовања представника свих србистичких одека, катедри или департмана на свим филозофским и филолошким факултетима, учитељским/педагошким факултетима у Србији, Републици Српској и Црној Гори, укључујући и представнике Института за српски језик САНУ, Института за књижевност и уметност и Завода за унапређивање образовања и васпитања из Београда. Србистичка конференција треба да разматра све теме које се тичу србистике у целини: од статуса србистике у основној и средњој школи, преко статуса србистике на наставничким факултетима (филолошким, филозофским, учитељским/педагошким, али и на свим другим на којима се школују наставници за основну и средњу школу) до статуса србистике на ненаставничким факултетима (нпр. журналистичким, правним и свим другим факултетима који подразумевају нужно владање књижевним српским језиком). Циљ научног саветовања јесте анализа актуелног стања србистике (тј. српског језика и књижевности) и утврђивање смерница за будуће деловање у погледу побољшања друштвеног

статуса српског језик и књижевности, као и побољшање стања у свим сферама употребе српског језика и књижевности (нпр. уједначавање планова и програма како на србистичким катедрама, тако и на учитељским/педагошким факултетима, као и утврђивање програмског минимума овладавања србистичким знањима на страним филологијама и на ненаставничким факултетима) и др. Једном речју, конференција ће се бавити анализом свих тема од значаја за статус србистике код нас и у свету.

Прва интеркатедарска србистичка конференција одржана је у НОКЦ „Вук Караџић” у Тршићу од 19. до 21. јуна 2020. године. Конференција је била позивно-делегатског типа, тако да су у њеном раду, уз шест чланова Програмског одбора (проф. др Милош Ковачевић, проф. др Александар Јовановић, проф. др Александар Милановић, проф. др Софија Милорадовић, проф. др Бошко Сувајџић и др Весна Матовић) учествовала и 24 србиста – представника следећих институција, односно њихових србистичких одсека, катедри и/или департмана: Филолошког факултета у Београду, Филозофског факултета у Новом Саду, Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, Филозофског факултета у Нишу, Филозофског факултета у Косовској Митровици, Државног универзитета у Новом Пазару, Филолошког факултета у Бањалуци, Филолошког факултета у Никшићу, Филозофског факултета у Палама, Учитељског факултета у Београду, Факултета педагошких наука у Јагодини, Педагошког факултета у Ужицу, Педагошког факултета у Сомбору, Учитељског факултета у Лепосавићу, Педагошког факултета у Бијељини, Института за српски језик САНУ у Београду, Института за књижевност и уметност у Београду и Завода за унапређивање образовања и васпитања у Београду.

За Прву интеркатедарску србистичку конференцију Програмски одбор одредио је најактуелнију србистичку тему: *Статус српског језика и књижевности у образовном систему*. Та тема свестрано је обрађена у осам пленарних реферата, које је одредио сам Програмски одбор, и осам кореферата, које су у вези с основном темом конференције пријавили сами учесници.

У овоме зборнику, што га дајемо на „увид јавности”, штампано је свих шеснаест реферата и кореферата. Зборник

не доноси само реферате и кореферате него и две на Првој интеркатедарској конференцији једногласно усвојене декларације о неуралгичним актуелним питањима српског језика и књижевности:

- 1) *Декларација о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основној и средњој школи;*
- 2) *Декларација о стању српског језика на несрбистичким катедрама и ненаставничким факултетима.*

Овај зборник је зато и подељен у три поглавља: у првом се доносе ауторизовани на конференцији поднесени пленарни реферати, у другом кореферати, а у трећем текстови двеју декларација. Те декларације на својеврстан начин представљају суштину као повод и циљ Прве интеркатедарске србистичке конференције.

У декларацијама је укратко представљено актуелно стање српског језика и књижевности на свим нивоима образовања, и што је много битније – предложене су мере које треба предузети да би се то више него лоше, да не кажемо катастрофално, стање превазишло. Одмах по усвајању на конференцији, декларације су послане како средствима информисања тако и на све релевантне политичке адресе у Србији и Републици Српској: од председника република, и председника влада, до министара просвете. И док су декларације у средствима информисања имале завидан одјек, дотле су на њихов садржај остале неме готово све релевантне политичке „адресе” на које су упућене, изузимајући Национални просветни савет, који им је дао безрезервну подршку.

И декларације и сви реферати и кореферати као својеврсно шире образложење декларација показују да се највећи проблеми с којима се суочава српски језик и књижевност у свим сферама своје употребе не могу адекватно решити без хармонизације филолошких и политичких деловања. А колико је решење тих проблема значајно за језичку политику, што, макар и поједностављено речено, значи и за српску филологију и за српску политику – говори сама чињеница да су српски језик и књижевност, уз српско ћирилично писмо, основни идентитетски критеријуми српскога народа. Овај зборник ће одагнати сваку сумњу о тој за српски народ и његов образовни систем тако значајној истини.

Ако је Прва интеркатедарска конференција означила почетак заједничког рада српских филолога на решавању најбитнијих питања друштвеног статуса српског језика и књижевности – наредне ће се конференције бавити свим научним, стручним и друштвеним питањима, пре свега питањима језичке политике, с циљем да после сваке од конференција стање србистике буде (бар мало) боље, све док не досегне до статусу какав националне филологије имају у национално „освешћеним” друштвима. Зато ће зборници са конференција пратити континуитет филолошких анализа и настојања за побољшање одавно државно-политички запостављене националне филологије. Тако ће сваки од зборника бити у својеврсни увод у наредни зборник. А ту „ланчану” србистичку серију отварамо управо овим зборником са Прве интеркатедарске србистичке конференције. Његов излазак из штампе најављује Другу интеркатедарску србистичку конференцију, са ништа незначајнијом темом од прве, отварачке, рефератима и корефератима у овом зборнику представљене – са тако актуелном, а за статус србистике у образовном систему незаобилазном темом КАНОНА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ. А та Друга интеркатедарска србистичка конференција биће и прва прилика не само за промоцију овога зборника него и за процену побољшања статуса српског језика и књижевности у периоду између две конференције.

Београд, 22. март 2021.

Уредник

ПЛЕНАРНИ РЕФЕРАТИ

Рајна М. Драгићевић*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик

и јужнословенске језике

ПИТАЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ¹

Циљ овог рада јесте да се истраже и опишу најважнији проблеми у настави Српског језика и књижевности у основној школи. Проблеми су прво подељени на интрапредметне и интерпредметне, а затим су, у свакој од ових категорија, наведена најважнија питања која у њих спадају. Нарочита пажња посвећена је поређењу броја часова матерњег језика у неким европским земљама у односу на број часова Српског језика у Србији. Понуђена су конкретни предлози како би се наведени проблеми могли превазићи.

Кључне речи: настава Српског језика и књижевности, уџбеници, планови и програми, основна школа, српски језик.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Говорећи о развојним коренима мишљења и говора, Лав Виготски (1983: 119) закључио је следеће: „1. У онтогенетском развоју мишљења и говора налазимо различне корене ова два процеса. 2. У развоју говора детета поуздано можемо утврдити ’прединтелектуални ступањ’, као и у развоју мишљења – ’предговорни ступањ’. 3. До извесног тренутка оба развоја теку разним линијама, независно један од другог. 4. У извесној тачки ове линије се секу, после чега мишљење постаје говорно, а говор постаје интелектуалан.” У последњем пасусу своје књиге Виготски каже да су „мишљење и

* rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Опис и стандардизација савременог српског језика* Института за српски језик САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

говор кључ за разумевање природе људске свести [...] Реч се односи према свести као микрокосмос према макрокосмосу, као жива ћелија према организму, као атом према Вациони” (Виготски 1983: 394).

Нераскидива веза између мишљења и језика, њихово узајамно прожимање и међуутицај представља проверену чињеницу о развоју појединца. Као што се из цитираног може видети, из те везе се развија и целокупна човекова свест. Због тога би најважнија улога школског система морала бити развој језичких способности ученика, јер се на тим способностима заснива и напредак ученикових когнитивних способности. Језиком се стварају појмови, али они се, наглашавају психолози, мењају и развијају (Панић 1978: 195). Настава матерњег језика (у нашем случају, српског језика), нарочито у основној школи, нуди и темеље и надоградњу језичких и мисаоних способности, предуслове за настанак и развој појмова о свету око себе и у себи, а корист од тога могу имати и сви остали предмети и школски систем у целини. Зато је од суштинског значаја за напредак нашег школског, али и друштвеног система стално усавршавати наставу Српског језика и књижевности и подизати квалитет овог предмета.

Проблеме у вези са наставом Српског језика и књижевности у основној школи поделили смо на интрапредметне и интерпредметне. Навешћемо и донекле описати само неке проблеме ове широке и сложене теме. Нешто више пажње посветићемо настави српског језика у односу на наставу књижевности у основној школи.

I. ИНТРАПРЕДМЕТНИ ПРОБЛЕМИ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

I.1. Уџбеници за Српски језик

Проблеми у вези с уџбеницима могу се поделити у две групе, а то су (1) они који су у вези с издавањем уџбеника и другим пословима око уџбеника и (2) проблеми у вези са квалитетом уџбеничког садржаја.

Вишегодишњи проблем у вези с издавањем уџбеника повезан је са слободним тржиштем уџбеника. Крајње је време да постане јасно да уџбенике за Српски језик не могу писати

аутори који нису стручњаци за ту област и зато, под хитно, треба централизовати издавачку делатност, јер у Србији и другим земљама у којима живе Срби нема капацитета за велики број уџбеника за исте потребе. Веома је мало компетентних колега које су довољно стручне и за градиво и за методiku да би били изабрани за ауторе и рецензенте уџбеника. Сведоци смо чињенице да се за рецензенте често бирају колеге које су далеко мање компетентне од аутора уџбеника, а они, понекад, намерно или ненамерно, чак и одбијају уџбенике далеко меродавнијих стручњака.²

Посебно озбиљан проблем представљају уџбеници за Српски језик за ниже разреде основне школе. Иако је, у ствари, много теже писати уџбенике за ниже него за више разреде основне школе, има некомпетентних особа које верују да свако може написати уџбеник за Српски језик намењен деци до једанаест година.

Ево неколико примера за задатке немеродавних лица која су аутори уџбеника за ниже разреде основне школе.

- а) У једном уџбенику тражи се од ученика да у некој песми подвуку именице у множини, а у решењу су наведене и збирне именице. За аутора, недораслог задатку, *грвеће* и *трање* представљају именице у множини.
- б) У другом уџбенику, прочитали смо овај задатак: *Колико речи може да има субјекат?* _____ Неко је написао ово бесмислено питање, неко га је рецензирао и сада се налази пред збуњеним ученицима и родитељима.

I.2. Проблем садржаја планова и програма односно уџбеника

Следећа група недоумица односи се на садржај планова, програма и, пре свега, уџбеника. Из мноштва проблема, за ову прилику издвојили бисмо два која су врло повезана. Први

² Аутор овог рада био је тзв. суперрецензент уџбеника чији је рецензент био дојучерашњи студент, којем је поверено да рецензира средњошколски уџбеник свог универзитетског професора, највећег српског стручњака за област којој је посвећен већи део уџбеника. „Уважени” рецензент, дојучерашњи студент, усудио се да без ваљаног образложења одбије уџбеник свог професора, од којег је научио све што зна из области којој је уџбеник посвећен. Оваквих апсурда има још много и мора им се стати на пут.

смо назвали *проблемом оптималности*, а други *проблемом првој круја*. Оптималност се односи на усаглашеност дубине залажења у тему са узрастом ученика. Несврсисходно је оптерећивати ученике чињеницама за које они нису дозрели. А како проценити ниво способности просечног ученика? У вези с тим има много слабих места у уџбеницима из свих предмета. Некад је проблем у програму, а некад у начину на који је у уџбенику обрађена јединица из програма.

Навешћемо, уместо увода, неколико математичких задатака из уџбеника за ниже разреде основне школе, јер се на примеру тог предмета најлакше могу разумети апстракције које се задају ученицима, а превазилазе њихове способности. Од првака се очекује да решавају једначине, иако нису способни да разумеју појам непознате величине X . У једном математичком задатку, од ученика који иду у ниже разреде основне школе, тражи се да одговоре на питање да ли је скуп од нула елемената такође скуп. Ево и неколико (по броју захтева изнесених у једној заповедној реченици) неприхватљивих задатака у уџбенику за Математику за први разред основне школе:

- а) Запиши број цифара потребних за исписивање бројева десете десетице.
- б) Запиши број треће десетице којем је цифра десетица за један већа од цифре јединица.

Неусаглашених задатака има и у програмима из Српског језика. У другом разреду, чим науче појам именице и глагола, док их још увек не раздвајају у потпуности од, рецимо, личних заменица, ученици су изложени преласку на функционални језички план и уче о субјекту и предикату. Други пример је случај раздвајања средњег рода придева од прилога (*То деије је приситојно – Приситојно деије је дошло у школу*).

Чини се да би у ауторски тим требало увести и стручњака за развојну психологију који би читао текстове свих уџбеника и тражио од аутора да измене делове који нису у складу са нивоом когнитивног развоја просечног ученика одређеног узраста. То би помогло нарочито оним ауторима који немају довољно искуства.

Скренућемо пажњу и на *проблем првој круја* (како смо га назвали у раду Драгићевић 2008). Градиво из српског језика

учи се у неколико концентричних кругова. Идеја је да се исте теме више пута изучавају, али да се у сваком новом кругу оне проширују и допуњавају. Међутим, искуство у раду са студентима показује да многи од њих никада не превазиђу ниво првог круга. И због тога је врло важно правилно осмислити први круг, јер је очигледно да нам се приликом усвајања појмова најдубље урезају прве контуре које сазнајемо. Сви остали елементи којима се надограђују те прве контуре често се негде „затуре” и никад не постану део нашег активног знања. Као да се не прилепе довољно добро на раније усвојени фундамент. На пример, ученици се у четвртој разреду основне школе први пут срећу са атрибутом. Из добронамерне жеље да се ученик не оптерећује, атрибут се, на том првом кораку, своди само на типични – придевски, конгруентни атрибут. Дешава се, међутим, да ученик на том узрасту поистовети врсту речи и функцију речи у реченици. У најгорем случају (а ти случајеви нису ретки), за њега је придев исто што и атрибут. На ту причу се несретно уплете и епитет, па се у главама ученика организује однос: придев = атрибут = епитет. Не раздвајају се ни појмови, а ни термини за њих. После оваквог првог круга у учењу атрибута, пракса показује: сви остали концентрични кругови су узалудни! Ученику остаје уврежена идеја о томе да је атрибут придев који стоји уз именицу, ближе је одређује и конгруира с њом. Чак и кад науче да именица или предлошко-падежна конструкција може вршити функцију атрибута, ученици, па и студенти, тешко се сналазе у тексту – у конкретним примерима.

Битно је да се већ при првом сусрету с атрибутом нагласи његова суштина – да није важно да ли је у функцији атрибута придев или именица, реч, синтагма или предлошко-падежна конструкција, већ то да је атрибут језичка јединица која стоји уз именицу и ближе је одређује. Можда није увек најважније изнети типичан пример него типичну функцију. За следеће кругове могу се оставити називи посебних врста атрибута.

Приступ који се овде предлаже је разуђенији, а самим тим и апстрактнији, тежи. Ипак, можда се нашем предлогу може приговорити да се његовом применом ученик више оптерећује у првом кругу, што може изазвати неке друге лоше последице.

I.3. Вишеструка корист од функционалног приступа наставним садржајима

Генерације ученика, а, нажалост, и наставника, имају одбојност према граматички, сматрају је напорном, апстрактном и досадном. Ево неких асоцијација на назив предмета *Српски језик у Ђачком асоцијативном речнику српскога језика* (Машић и Јовановић 2007): *смарање, смор, беспошребно, бљак, тађење, јао...* Једно од решења овог проблема јесте фокусирање цео ланац *урограм → уџбеник → школски час* на функционални план. Том питању посветили смо пажњу у раду Драгићевић 2007, истичући да је врло корисно (у уџбенику и на часу) указати на граматичку појаву, а затим ставити тежиште излагања на њену функцију, тј. одговорити на питање чему она служи и шта се њоме постиже. Када се, рецимо, говори о номинативу, врло је важно нагласити и детаљно разрадити да се у том облику налазе називи филмова, наслови књига и часописа, прича и песама, одреднице у речнику. Много је важније истаћи тај функционални аспект номинатива него инсистирати на граматичкој чињеници да је то падеж у којем се налази граматички субјекат. Када се обрађује инфинитив, важније је нагласити да је то глаголски облик у којем се налазе речничке одреднице, да се он користи у различитим упутствима за употребу предмета или лекова, у рецептима итд., него истаћи да је то глаголски облик за грађење будућег времена. Када се, пак, говори о будућем времену много је важније истаћи да оно у типичном случају служи за исказивање догађаја који ће се тек догодити и разрадити чињеницу да то могу бити догађаји који ће се неминовно догодити, који ће се можда догодити или се, можда, никада неће остварити, него инсистирати на томе како се гради футур и да то може бити прост и сложен глаголски облик. Дакле, добар, динамичан и користан приступ лекцијама из граматике јесте онај у којем се наглашава функционални аспект граматике, а не дескрипција граматичких категорија. Треба ићи од граматичког система ка реалном свету, а не од граматике ка граматички. Ученицима, вероватно, не може бити досадно да решавају задатке о футуру ако им се зада да пишу о својим намерама, плановима и жељама за будућност (и да се при том спонтано користе футуром), а да је врло напорно решавати

задатак о грађењу футура и његовом претварању из простог у сложени облик и обрнуто.

Оваквих садржаја, наравно, има у граматицима, али недовољно. Тежиште никада није на њима. Ни сами аутори уџбеника нису школовани функционално и тешко се сналазе у употребном аспект граматичких чињеница. Зато овај аспект треба неговати и развијати и у науци и у струци.

Дакле, ако не желимо да изнесемо само срж лекције из граматике која, као што смо видели, представља најтеже штиво за учење, лекцију треба попунити додатним садржајима и тако је учинити динамичнијом и, истовремено, омогућити ученицима да уче самостално. Најкориснији додатни садржаји су они који се односе на повезивање граматичке појаве са реалним животним искуством.

I.4. Континуитет наставе у нижим и вишим разредима основне школе

Постоји велики раскорак у настави српског језика у четвртном и петом разреду основне школе. Тај корак треба скратити. Овај дисконтинуитет очигледан је и кроз уџбенике. Довољно је само прелистати их и биће јасно колико су они уџбеници који су намењени ученицима до петог разреда написани као сликовнице, а они за старије разреде често представљају тек скраћене универзитетске уџбенике. Континуитет треба успоставити, и то тако што би се уџбеници за више разреде усагласили с оним за ниже разреде, а не обрнуто.

II. ИНТЕРПРЕДМЕТНИ ПРОБЛЕМИ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ³

II.1. Недељни фонд часова

Најважнији интерпредметни проблем у настави Српског језика јесте статус предмета у односу на друге предмете. Истраживање које смо обавили пре неколико година (Драгићевић 2015) показује да је број часова Српског језика у Србији

³ Све табеле и делови текста у наставку рада преузети су из нашег истраживања Драгићевић (2015).

у односу на број часова матерњег језика у другим европским земљама далеко мањи у нижим разредима основне школе, а скоро исти у вишим разредима основне школе.

	I разред	II разред	III разред	IV разред
Србија	5	5	5	5
Украјина	5	5	5	5
Белорусија	6	6	6	6
Мађарска	8	8	8	7
Русија	9	9	8	7
Турска	10	10	8	8
Француска	10	10	10	10

Табела 1: Број часова матерњег језика у нижим разредима основне школе

Проф. Анте Бежен (2012) са Учитељског факултета у Загребу (забринут због тога што се у Хрватској број часова хрватског језика у нижим разредима основне школе смањује са 6 на 5) истраживао је сатницу матерњег језика у нижим разредима основне школе у 15 европских земаља и закључио да ни у једној од њих број часова матерњег језика није мањи од 6, а **просек је 7 часова недељно.**

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред
Србија	5	4	4	4
Мађарска	4	4	3	3,5
Украјина	4	4	4	4
Белорусија	5	5	4,5	4,5
Словенија	5	4	4	4
Француска	4 или 5	4 или 5	4 или 5	4 или 5
Турска	6	6	5	5
Русија	8	8	7	5

Табела 2: Број часова матерњег језика у вишим разредима основне школе

II.2. Како повећати број часова Српског језика (нарочито у нижим разредима)?

По угледу на ситуацију у Русији, предлажемо увођење **натпредметног статуса** предмета Српски језик и књижевност. Овај предмет не треба да се третира као општеобразовни предмет. На сајту руског Министарства просвете, у документу који носи назив *Методичко писмо (Методическое письмо* о преподавању учебног предмета «Русский (родной) язык» в условиях введения федерального компонента государственного стандарта общего образования) који садржи државни стандард општег образовања Руске Федерације, наглашава се појам *наийпредметности* руског језика, тј. натпредметна функција курса матерњег језика. Тај школски предмет има улогу да развије код ученика све основне функције језика и мишљења: комуникативну, интелектуалну, информациону, организациону. Овакав натпредметни статус руског језика у школи омогућава да се у руским школама подразумева да у настави доминира руски језик. Никома није необично што у првом разреду основне школе постоји 9 часова Руског језика и књижевности, а 4 часа Математике, 3 часа Физичке културе, 2 часа Природе и друштва и по један час Музичког, Ликовног и Техничког образовања. У петом разреду основне школе, предвиђено је 8 часова Руског језика и књижевности, а 5 часова Математике, 3 часа Енглеског језика, по 2 часа Историје, Биологије и Техничког образовања и по један час Основа православне културе, Музичког и Ликовног образовања.

У Србији се стално успоставља паралела између Српског језика и Математике и инсистира се на истом броју часова из ова два предмета. Овај руски пример показује нам да, не умањујући изузетан значај наставе Математике, убедљиву предност ипак треба дати Српском језику као надпредметном курсу. Задатак надлежних за питање статуса Српског језика у школи јесте да се изборе за његов надпредметни статус.

Други начин за увећавање броја часова Српског језика јесте увођење мноштва **изборних предмета** у основношколску наставу. То је и иначе пут којим се у XXI веку омогућава развијања афинитета ка одређеним наукама код деце која поседују таленте и интересовање. Осим што универзитетски наставници треба да помогну да се оваква настава успостави, наш

задатак јесте и да осмислимо и предложимо такве предмете и да их снабдемо уџбеницима са 30 лекција (за 36 наставних недеља). У наставку рада образложићемо ову потребу.

II.3. Проблем раздвајања наставе Српског језика и Књижевности

Питање раздвајања наставе матерњег језика и књижевности на различите начине је решено у иностранству. Случајни узорак показује да је ситуација подељена. Ево узорка:

	Матерњи језик и књижевност као један школски предмет	Матерњи језик и књижевност као два школска предмета
Србија	+	
Белорусија		+
Украјина		+
Русија		+
Француска	+	
Јапан	+	
Мађарска	+	
Немачка	+	
Турска	+ у основној школи	+ у средњој школи

Табела 3: Матерњи језик и књижевност као један или као два школска предмета

Ако би се настава Српског језика и Књижевности раздвојила, у нижим разредима основне школе требало би увести више часова језика него књижевности, а у вишим разредима основне школе и у средњој школи, број часова из обе дисциплине требало би изједначити. Такво решење, међутим, није општеприхваћено у земљама у којима се матерњи језик и књижевност уче као два предмета, а предност се углавном даје језику у односу на књижевност. Могуће би било увести у једном полугодишту више часова једног предмета него у другом.

	Руски језик	Књижевност (Русија)	Украјински језик	Књижевност (Украјина)	Белоруски језик	Књижевност (Белорусија)	Турски језик	Књижевност (Турска)
1. разред о. ш.	5	4	3	2	3	3	10	
2. разред о. ш.	5	4	3	2	3	3	10	
3. разред о. ш.	5	3	3	2	3	3	8	
4. разред о. ш.	5	2	3	2	3	3	8	
5. разред о. ш.	6	2	2	2	3	2	6	
6. разред о. ш.	6	2	2	2	3	2	6	
7. разред о. ш.	5	2	2	2	2	1/2	5	
8. разред о. ш.	3	2	2	2	2	2/1	5	
1. разред с. ш.	2	3	2	2	2	1/2	2	3
2. разред с. ш.	2	3	2	2	1/2	2/1	2	3
3. разред с. ш.	3	3	2	2	2/1	1/2	2	3
4. разред с. ш.	/	/	/	/	/	/	2	3

Табела 4: Број часова матерњег језика и књижевности у земљама у којима су ти предмети раздвојени

Напомена уз табелу 4: Коса црта у делу табеле који се односи на Белорусију означава различиту ситуацију у 1. и 2. полугодишту

II.4. ЗА и ПРОТИВ раздвајања наставе Српског језика и Књижевности

Разлози ЗА раздвајање предмета:

- 1) Сведоци смо чињенице да један исти професор не може подједнако успешно предавати обе ове науке и да његова интересовања увек одвлаче превагу на једну страну. Уједињена настава довела је до тога да се у основној школи предност даје Српском језику, а у средњој школи – Књижевности. Свима нам је тај проблем познат и треба га спречити, а најуспешнији начин јесте да се предмети раздвоје.
- 2) Ни за ученике, а ни за професоре, а пре свега за наставни процес није добро да се прекида настава из једне граматичке области и да се у њу укључује анализа књижевног дела. Настава граматике је повезана и мора бити континуирана, ако желимо да буде успешна. Без континуитета нема квалитетне наставе јер је у граматици све повезано.
- 3) Раздвојена настава нуди могућност да се као следећи корак увећа број часова и Српског језика и Књижевности. То је пут за увећавање недељног фонда часова.
- 4) Раздвојена настава Српског језика и Књижевности у Филолошкој гимназији донела је само предности за изучавање оба предмета. Позитивну праксу, дакле, имамо.

Разлози ПРОТИВ раздвајања предмета.

- 1) Колеге које се противе раздвајању ових предмета сматрају да би раздвајањем, оба предмета изгубила и да би се, у складу са глобалистичким кретањима, Српски језик изједначио са комуникологијом, а Књижевност са модерним студијама о људским правима. Одговор би био да се настава Српског језика и Књижевности може на тај начин упропастити и ако се предмет не подели.
- 2) Постоји и бојазан да би се раздвајањем предмета удаљили и наставни садржаји. Најбољи начин да се тај утисак поправи јесу изборни предмети. Предлажемо, на пример, следеће изборне предмете: **Језик писаца** – анализирао би се језик писаца чија дела су саставни

део школске лектире. Предмет би предавали лингвисти, а не књижевници, што подразумева сасвим различит приступ.

Тај предмет би се могао и сузити. Тако, на пример, има смисла увести изборни предмет **Фразеологија у књижевним делима**, на којем би професори и ученици заједно ексцерпирали фразеологију у књижевним делима из лектире и анализирали је. У овом тренутку, колегиница мср Биљана Никић треба да одбрани докторат под насловом *Фразеологија у школској лектури за основну школу*. Ево неких њених закључака: у роману *Хајдук Станко* Јанка Веселиновића забележено је 877 различитих фразеологизама, у *Доживљајима Тома Сојера* Марка Твена – 772 различита фразеологизма, а *Пој Ђира и њој Сјира* Стевана Сремца садрже 662 различита фразеологизма. Прво место заузима невелики одломак из *Горској вијенца* Петра Петровића Његоша – на свега три стране текста, односно међу 552 речи, Његош је употребио 23 различита фразеологизма (25 фразеологизама укупно). Закључено је да највише фразеологизама има у оним делима у којима се језик дела приближава разговорном стилу, а о доказују драмска дела из лектире – *Јазавац њред судом* Петра Кочића, *Ромео и Ђулијетта* Вилијема Шекспира, *Бановић Сјрахинџа* Борисава Михајловића, *Бој на Косову* Љубомира Симовића, Нушићеве драме итд. Висока фреквенција фразеологизама забележена је и у поеми *Вашир у Тојоли* Добрице Ерића, чији добар део чине дијалози, као и у сценарију Душана Ковачевића за филм *Ко њо њамо њева*.

Може се предложити и увођење предмета **Лексика књижевног дела**, на којем би се обрађивали слојеви различите лексике. Колегиница Наташа Миљановић је одбранила специјалистички рад о речима страног порекла у Читанци за пети разред основне школе. Испоставило се да ученици шестог разреда нису савладали стране речи из читанке за пети разред. Показало се да 82,75% ученика није знало шта је *неимар*, 51% ученика није знало шта је *имџераџор*, 34% ученика не зна шта је *риџ*, 22% не зна шта је одаја, 20% не зна шта значи именица *чанак*. Неки нису успели чак ни да правилно препишу са табле стране речи чије је значење требало одредити. Писали су *џеразије* (ум. *Терзија*), *имџераџив* (ум. *Имџераџор*), *рај* (ум. *Раја*), *раџ* (ум. *Риџ*) итд.

Могли би се увести и предмети у вези са морфологијом и синтаксом књижевног дела. Прагматика, култура изражавања такође би биле корисне дисциплине, нпр. разумевање прочитаног текста, сажимање, писање текстова који припадају различитим функционалним стиловима итд.

* * *

Све што је наведено у овом раду представља само избор из сложене мреже проблема које треба да реши озбиљна реформа наставе Српског језика и књижевности у основној школи, а затим и на вишим нивоима образовног система.

ЛИТЕРАТУРА

- Бежен 2012:** А. Веџен, „Hrvatski učenici o svom jeziku uče najmanje u Europi”, *Slobodna Dalmacija*, 1. jun 2012: <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/176433/Default.aspx>
- Виготски 1983:** Л. Виготски, *Мишљење и говор*, Београд: Нолит.
- Драгићевић 2007:** Р. Драгићевић, „Ка бољим уџбеницима за српски језик”, *Уџбеник и савремена настава*, зборник поводом 50 година рада Завода за уџбенике, приредила Б. Марковић, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић и др. 2008:** Р. Драгићевић, З. Опачић-Николић, Д. Пантовић, *Приручник за наставнике. Уџбенички коментари за Српски језик у четвртој разреду основне школе*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2012:** Р. Драгићевић, *Лексиколоџија и прагматика у школи*, Београд: Учитељски факултет.
- Драгићевић 2015:** Р. Драгићевић, „Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе” (конференција у Српској књижевној задрузи, 8. V 2014), *Узданица*, год. XII, бр. 1, 2015, 117–129.
- Машић и Јовановић 2007:** В. Машић и С. Јовановић, *Ђачки асоцијативни речник српскога језика*, Панчево: Регионални центар за таленте „Михајло Пупин”.
- Методичко писмо:** *Методическое письмо* о преподавању ученог предмета «Русский (родной) язык» в условиях введения федерального компонента государственного стандарта общего образования: www.ed.gov.ru.

Миљановић 2004: Наташа Миљановић, *Именице стираној њорекла у чиианци за њеии разрег основне школе*, необјављени специјалистички рад одбрањен на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

Никић 2020: Б. Никић, *Фразеологија у школској лекџири за основну школу*, необјављена докторска дисертација, која се израђује под руководством проф. др Рајне Драгићевић на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Панић 1978: V. Panić, *Razvojno-dinamička psihologija i psihologija učenja*, Beograd: Narodna knjiga.

ISSUES OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN PRIMARY SCHOOL

Summary

The aim of this paper is to investigate and describe the most important problems in teaching of Serbian language and literature in primary school. The problems are divided into several groups, analyzed and discussed. Special attention is paid to the comparison of the weekly number of mother tongue lessons in some European countries in relation to the weekly number of Serbian language lessons in Serbia. Concrete proposals were offered so that the mentioned problems could be overcome.

Key words: teaching Serbian language and literature, textbooks, plans and programs, primary school, Serbian language.

Rajna Dragičević

Александар М. Милановић*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик

са јужнословенским језицима

НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

У раду се указује на актуелне потешкоће у средњошколској настави српског језика у Републици Србији, са акцентом на пет важних питања (усклађеност планова и програма, квалитет и број уџбеника, функција ваннаставних активности, корелације између наставе језика и наставе књижевности, значај средњошколске наставе српског језика за студије), као и на шесто, најважније међу њима, а то је запостављеност наставе језика на рачун наставе књижевности не само у данашњој пракси.

Кључне речи: настава српског језика, језичка култура, функционална писменост, наставни планови и програми, лингвистичке секције, Друштво за српски језик и књижевност

1. ЗАПОСТАВЉЕНОСТ НАСТАВЕ ЈЕЗИКА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Актуелни проблеми наставе српског језика у српским средњим школама тема је која заслужује рад обима доктората, стога ћемо се потрудити да се у сажетом излагању усредсредимо на спољашње и унутрашње чиниоце у процесу наставе које сматрамо најважнијим, на проблеме које сматрамо највећим и на могућа решења која ће омогућити да коначни резултати наставе буду бољи. О свему ћемо говорити из перспективе бившег професора Филолошке гимназије у Београду (1993–1996), активног члана (бившег председника и заменика председника, сада потпредседника) Друштва за српски језик и књижевност Србије (у даљем тексту: Друштво) и професора на Катедри за

* aleksandar.jus@gmail.com

српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду. Сва наведена звања и функције омогућили су нам лакше сакупљање грађе за ово излагање, а у њега су уграђена лична предавачка искуства, као и бројни формални и неформални разговори са најбољим средњошколским професорима, освајачима бројних награда на републичким такмичењима из српског језика и такмичењима за најбоље лингвистичке секције.

Година у којој организујемо прву интеркатедарску конференцију само је, због измена у наставном процесу узрокованих пандемијом, оголила до крајности примедбу која се мора ставити на организацију средњошколске наставе у Републици Србији, а то је недовољна укљученост Друштва, које је током деценија рада организовало чак шездесет и један традиционални „Зимски семинар” (на којем учествује до 1.500 наставника и професора српског језика и књижевности), али и стотине других семинара у Србији и ван ње. У раду Друштва предњаче заиста најбољи средњошколски професори, организовани у врло активне подружнице. Међутим, да су њихова доказана знања и дугогодишња искуства игнорисана, видело се и по избору професора за снимање телевизијских часова током ванредног стања, а који се и данас користе у настави. У избору професора за часове српског језика и књижевности који су на јавном сервису емитовани у читавој држави, а чији квалитет није нигде званично вреднован, нису били консултовани ни Друштво ни референтне катедре у Србији, а о критеријумима за селекцију предавача само можемо нагађати.¹

И на овом актуелном примеру стиче се утисак да се бескрајно вртимо у круг и са критикама и са саветима у вези са наставом српског језика. Већ много пута смо у различитим ситуацијама говорили о нашој данашњој теми, а наставна пракса се у међувремену не поправља, можда се чак и погоршава. Недостаје права, а не само формална, јавна расправа са великим бројем дискутаната, недостају дакле ефикасни механизми да се на реалне тешкоће и лоша решења укаже, да се о њима отворено разговара, а нарочито да потом брзо дође до побољшања.

¹ Међу предавачима на јавном сервису, не само међу наставницима и професорима српског језика и књижевности, било је и оних са говорним мањинама или са ненормираним, дијалекатским акценатским системом, чак и оних који су правили недопустиве материјалне грешке.

„Испод радара” оваквих расправа, међутим, већ деценијама је остајао један од кључних узрока недовољне функционалне писмености образованих грађана наше земље. Уколико искључимо часне изузетке од уобичајене предавачке праксе, присетимо се колико је нас имало квалитетну наставу *српског језика* у гимназији или средњој стручној школи! Неретко сам о овом проблему разговарао са различитим компетентним саговорницима. Неки књижевници су ми, на пример, сведочили да је логика нашег школског система и пре више деценија била следећа: правописна правила и граматичку структуру српског језика треба савладати у основној школи, а потом у средњој школи његове врхунске стилске домете истражити на корпусу домаће и преведене светске књижевности. Оваква концепција, која на први поглед и није толико рогобатна, у пракси се показала као потпуно погрешна. Разлози су бројни. Прво, а формулисано као игра речи: заборавило се на фактор заборављања. Не памтимо, наиме, баш цео живот оно што смо научили до петнаесте година живота. Напротив, многе податке брзо и лако заборављамо ако их у меморији не освежавамо и допуњујемо. Друго, није свако градиво погодно за основну школу, нарочито оно које треба да нам однегује дотеран и одговарајући *стил* говорења и писања. Такве лексичке, синтаксичке и прагматичке теме ваља оставити средњошколцима. Треће, не могу се баш све функције језика и стила тумачити само у књижевном тексту. Не треба, на пример, заборавити лепоту и функционалност језика и стила научних радова Михаила Петровића Аласа и Милутина Миланковића, или публицистичких текстова Иве Андрића и Милоша Црњанског. Узорног и престижног српског језика има и у свим другим функционалним стилима, и то наши ученици морају благовремено схватити и усвојити.

Коначно, нечија неформална идеја да се и језик и књижевност предају у основној школи, а само књижевност у средњој, идеја која није потврђена нити у једном плану и програму различитих сазива министарства просвете, временом је постала готово правило у пракси. Иако су планови и програми предвиђали, а и данас налажу, детаљно разрађену наставу језика у гимназијама и средњим стручним школама, ње више тамо практично и нема.² Одговорност сносе, наравно, с једне

² Да ово није произвољно изнет податак, показује анкета коју сам од 2000. године спроводио са матурантима који су долазили на припреме из срп-

стране професори, којима је било и остало лакше и лепше да тумаче опојна књижевна дела него да анализирају понекад неинспиративне граматичке теме, али с друге стране и школске власти, које већ деценијама, свесно или несвесно, дају прећутну сагласност за овакву накарадну праксу.³ Шта су њени резултати?

Резултат су ученици који на пријемним испитима на факултетима не знају писану ћирилицу, ученици који не знају да сроче језичко-стилски коректан мејл професору или молбу школи или ученичком дому, нити иједан од једноставних жанрова свакодневног изражавања. Резултат су студенти који не знају да напишу реферате и семинарске радове (па плаћају агенцијама да то раде за њих), који и даље нису савладали норму писања мејла професору, и који с успехом бране своје семинарске, дипломске, мастерске и докторске радове само зато што им понекад ни ментори нису довољно писмени да уоче бројне недопустиве језичко-стилске пропусте. И уколико као друштво овај сегмент писмености наше нације у образовном систему можда и не примећујемо довољно, ипак често региструјемо лош језик наших дневних новина и часописа, портала, сајтова, реклама, огласа или друштвених мрежа, дакле оних јавних платформи које су понекад и деценијама обезбеђивале и још увек нуде бесконачну грађу за текуће текстове језичких и стилских савета наших нормативиста који се оглашавају у новинама и часописима, као што су Иван Клајн, Егон Фекете, Рада Стијовић и др. Овај језик, који обично у најширем смислу називамо „јавним”, није нажалост ништа лошији од језика превода на нашим телевизијским станицама, порталима или у новинама, а понекад, нажалост, ни од језика млађих савремених писаца.

Да као друштво и држава не показујемо довољно интересовања за наведене проблеме, доказује и чињеница да у српским филолошким гимназијама, поред одељења за енглески,

ског језика за упис на факултете. Готово 80 процената испитаних, углавном београдских ученика (али и ученика из Обреновца, Смедерева, Пожаревца, Бора и других градова) тврдило је да у средњој школи нису имали наставу српског језика, што је њихово почетно (не)знање и потврђивало.

³ Питамо се, наимае, веома конкретно да ли је могуће да школске инспекције не могу доказати да одређено градиво није предавано иако су часови са одговарајућим именованем језичких тема уписани у школски дневник.

француски, руски, немачки, кинески, јапански, италијански, шпански и норвешки језик, као и класичне језике, не постоји и одељење за српски језик, што је својевремено, на пример, запрепастило професоре из мађарске филолошке гимназије који су били гости Филолошке гимназије у Београду.⁴

Уколико, дакле, имамо разлога за незадовољство, ваља направити и основу за дискусију о разлозима лоших резултата наставе српског језика у гимназијама и средњим стручним школама, а које ми видимо и представљамо у пет кључних тачака: планови и програми, уџбеници, ваннаставне активности, корелација наставе језика са наставом књижевности, повезаност средњошколске наставе српског језика са студијама.

2. ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ

У постојећим плановима и програмима за сва четири разреда средње школе највећи недостатак препознајемо у одсуству видљивијих критеријума на којима почивају корелације између наставе српског језика у основној и средњој школи, а општи је утисак средњошколских професора да у предвиђеном моделу има превише *јонављања градива*, нарочито у настави историје српског језика, фонетике, морфофонологије, морфологије и синтаксе, а то је већи део градива. Правилан однос између количине информација и њихове постепене надоградње предавачи углавном виде у настави дијалектологије, фонологије, творбе речи и лексикологије.

На основу увида у постојеће планове и програме, чини се да је глобална идеја при одређивању корелација између наставе у основној и средњој школи управо и била да се базично градиво усвојено на нижем нивоу школовања прошири на вишем. Има ли, међутим, концентричних кругова у обиму градива из наведених лингвистичких дисциплина? Како планови и програми најчешће с правом нису до детаља прецизирани, одговор на ово питање морамо потражити и на нивоу актуелне праксе, односно и кроз анализу презентованог градива у постојећим уџбеницима.

⁴ Деценијама су игнорисане све иницијативе да се уведе и одељење/смер за српски језик, за које су наменски писани и одређени приручници (в. Милановић 2010).

Неопходно средњошколско градиво из *ојшїе линївїсїи́ке* добро је селековано (битна својства језика, однос језика и друштва, сродне научне дисциплине и сл.), а акценат је с правом стављен на функције језика, као и на језичко раслојавање. На ваљан начин проширено је у средњој школи и градиво из *дијалектолоїје*, увођењем типичних фонетских, акценатских, морфолошких и морфосинтаксичких одлика српских дијалекта.

У настави *историје српскої књижевної језика* и у плановима и програмима и у уџбеницима буквално се понавља исто градиво: настанак старословенског језика и моравско-панонска мисија Ћирила и Методија, настанак српскословенског језика (српске редакције), прихватање рускословенског језика (руске редакције), настанак славеносрпског језика и, коначно, Вукова реформа језика и писма. У основној школи ђаци уче, а потом у средњој монотono понављају градиво са истом количином информација, што се лако може доказати упоређивањем лекција из одобрених уџбеника, у којима се пише о истим средњовековним споменицима и времену њиховог настанка (*Мирослављево јеванђеље*, *Законик цара Душана* и сл.), о истим догађајима после Велике сеобе и годинама када су се збили (Максим Суворов отвара „Славјанску школу” у Карловцима 1726. г., а Емануил Козачински „Латинску школу” 1733. г. у истом месту, итд.), о истим значајним годинама Вукове реформе (*Писменица* и *Пјеснарица* из 1814. г., *Српски рјечник* из 1818. г. и др.). С друге стране, не помиње се детаљно прихватање писмености код Срба, па долазимо до апсурда да просечан савремени (и не само савремени) матурант у Републици Србији беспрекорно зна када су Словени почели да прихватају старословенску писменост (863. г.), али ни отприлике временски не може лоцирати тај процес и код Срба, а најчешће га погрешно везује за 12. век. Понегде нас, опет, изненади однос при селекцији података у основној и средњој школи. Тако се реформа Саве Мркаља обрађује у готово свим уџбеницима за основну школу, понегде и врло детаљно, али се зато уопште и не спомиње у дуговекој и утицајној средњошколској граматици (Станојчић/Поповић 2020).

У областима *фонетике*, *фонолоїје* и *морфофонолоїје* има много простора за побољшања. Јасно је да настава фонологије не би била функционална у основној школи због тешког и исувише апстрактног градива, јасно је и да је она у одређеној

мери неопходна у средњој школи, али се у пракси показало да детаљно увођење многих дистинктивних обележја фонема у новијим издањима референтне средњошколске граматике (Станојчић/Поповић 2020) није дало жељене резултате: ученици ово градиво са петнаест година, односно у првом разреду средње школе, не могу да схвате, па професори избегавају да га уопште и предају. Прећутно се потом ово градиво избегава и пријемним испитима на свим факултетима у Републици Србији на којима се полаже тест из српског језика.

У новијим издањима наведене граматике направљен је и радикалан прелазак са дијахронијског на синхронијски принцип у морфофологији: лекције се место према гласовним променама извршеним у прошлости, што је било првобитно решење, сада именују према савременим гласовним алтернацијама. И у самим лекцијама је доследно спроведена синхронијска анализа алтернација, без дубљег улажења у њихове историјске узроке. Млађи предавачи, који су слушали модерну наставу историјске фонетике српског језика и фонологије савременог српског језика на факултетима, наведеним променама у граматици лакше су се прилагодили, док се старији професори теже сналазе и често термине *гласовна промена* и *гласовна алтернација* погрешно доживљавају као синонине. Могуће је да би један прелазан, дијахронијско-синхронијски приступ морфофологији, какав је био у ранијим издањима средњошколске граматике Живојина Станојчића и Љубомира Поповића, био најделотворнији и код професора и код ученика.

Проблем у настави *морфофологије* и *морфологије* је што се планови и програми за основну и средњу школу готово у потпуности поклапају, с тим што очекивано расте број информација на вишем нивоу образовања (на пример, број описаних морфофолошких појава, међу којима су сада и превој вокала, дисимилација консонаната, покретни вокали и сл.). Неретко се из уџбеника у уџбеник преузимају и потпуно исти примери, а чини се и да није направљена довољна дистинкција између актуелних и архаичних облика, односно да се не указује довољно на данас већ стилски обележене облике (*мамо* у вокативу, трпни придев *крићен* и сл.).⁵

⁵ При одабиру примера све више се мора водити рачуна о суженим вокабуларима данашњих ученика.

Области *творбе речи* и *лексикологије* имају добру сразмеру између обима градива у основној и средњој школи, а средњошколске области, тврде предавачи, добро су одабране и нису преоптерећене бројем информација. Примедбе се стављају махом на статус појединих суфикса (нпр. *-ница* : *-оница*), као и на број и селекцију примера у области лексикологије (нпр. *чобанин* или *алас* као примери за архаизме) у референтној граматици (Станојчић/Поповић 2021).

Настава *синтаксе* у пракси показује да се предавачи највише жале на пропорцију обима градива и броја часова предвиђеног за његово успешно савладавање, као и на одређена понављања у односу на градиво из основне школе (нарочито при опису синтаксичких јединица).⁶ У последњој деценији, судећи на основу постојећих граматика, сведоци смо и конкуренције модерног интегралног приступа синтакси Љубомира Поповића (Станојчић/Поповић 2020) и традиционалног приступа који је повратио Живојин Станојчић (2010), ближег некадашњем вишедеценијском моделу наставе који је усталио Михаило Стевановић (1954).⁷ На основу усмене анкете направљене за потребе овога излагања, ваља и то истаћи у оваквом сагледавању, може се закључити да предавачи највише нерешених проблема у анализи конкретних примера имају са наставом синтаксе глаголских облика.

3. УЦБЕНИЦИ

Циљ овога рада није да анализира постојеће уџбенике, али морамо похвалити чињеницу да после дугога периода у којем смо имали само средњошколску граматику, сада имамо и више добрих средњошколских уџбеника који теоријско-методолошки углавном кореспондирају са референтном граматицом (Станојчић/Поповић 2020) и, наравно, важећим правописом. Мислимо ту пре свега на уџбеничке комплете Весне Ломпар и Александре Антић, Душке Кликовац, као и Слађане Савовић,

⁶ Проблем видимо углавном у некритичком преузимању градива и терминологије из средњошколске граматике од стране аутора уџбеника за основну школу.

⁷ Уп. и синтаксичке поставке намењене средњошколцима у неправедно запостављеном уџбенику Радоја Симића (2001б).

Драгане Тећез-Иљукић и Виолете Кецман (в. литературу). С друге стране, несумњиво је да тренутно имамо превише акредитованих средњошколских уџбеника, и да нису сви на задовољавајућем нивоу.⁸

Добро је и што се многе информације из постојећих граматика методички ваљано допуњују и илуструју у новим уџбеницима: на пример, због природе и обима текста, у постојећим граматицима (Станојчић 2010, Станојчић/Поповић 2020) има мало примера споменика из историје српског језика и још мање анализа њиховог језика, нема мапе наших дијалеката (због чега се не увиђа целина српског језичког простора и однос између језичког и државног простора, што код савремених ученика може оставити катастрофалне последице), и слично.

За даље активности у смеру побољшања наставе српског језика у средњој школи било би, међутим, изузетно важно измерити количину и квалитет информација које су српски средњошколци морали савладати некада, на пример на основу уџбеника Љубомира Стојановића, и сада. Ово истичемо како не бисмо дошли у ситуацију да количином градива и информација у њему не презаситимо и предаваче и ученике. Као прилог потенцијалној дискусији о овој теми навешћемо само један индикативан податак из историје наставе српског језика и књижевности. У оквиру едиције „Средњошколска терминологија и номенклатура”, Министарство просвете Краљевине Југославије објавило је 1932. године, као прву књигу и прву свеску, речник *Грамаџичка терминологија* (Белић/Ившић 1932), који је са регистром имао укупно само 82 стране мањег формата. Наредне године, као друга свеска прве књиге исте едиције, појавила се и *Књижевна терминологија* (Белић/Ившић 1933), која је имала 60 страна истог формата. Садржај ових речника показује да су Александар Белић и Стјепан Ившић тумачили и у одговарајућем контексту навели неупоредиво мањи број лингвистичких термина но што бисмо то на основу ексерпције грађе из средњошколске грамаџичке литературе учинили данас, упркос чињеници да обим речника повећава велики број речи у нетерминолошкој служби (нпр. *йоїрешка*) и велики број дублета (нпр. *барбаризам* и *варваризам*, *йојава* и *йојав*, и сл.).

⁸ Наведено у још већој мери важи за уџбенике намењене настави у основној школи.

Велика је вредност овога речника лежала је, додајмо, у чињеници да је средњошколска терминологија и номенклатура овде *нормирана*, што је предвиђало и избор најподеснијег термина међу конкурентима: „Термини који су наштампани масним словима и поред којих се дају тумачења – јесу обавезни термини; а ако се који термин само упућује на други, а поред њега нема никаква тумачења, – онда се мора употребљавати онај термин на који се упућује и поред којег је дато тумачење” (Белић/Ившић 1932: VII). Чињеница је, такође, да ни данас лингвистичка терминологија у средњошколским уџбеницима није сасвим устаљена, и да би требало деловати у том смеру.

4. ВАННАСТАВНЕ СРЕДЊОШКОЛСКЕ АКТИВНОСТИ

Квалитету наставе и мотивацији ученика несумњиво у пуној мери доприносе и ваннаставне активности које имају за циљ неговање српског језика и развој језичке културе. Сада већ дугу традицију имају општинска, окружна (регионална) и републичка такмичења из српског језика и језичке културе у организацији Друштва. Иста институција организује и такмичења лингвистичких секција (уп. РЗС 2021), заинтересованим наставницима и професорима је наменила часопис *Књижевности и језик* са још дужом традицијом, а за надарене ученике објављује и часопис *Свети речи*, као и збирке тестова са претходних такмичења. Да би се пронашле правилне смернице унапређивања наставе српског језика у средњој школи, ваљало би веома пажљиво анализирати садржај питања на такмичењима, проценат тачних и погрешних одговора на њих, узроке грешака, али са истом пажњом тумачити и избор тема у раду лингвистичких секција, као и садржај и селекцију радова у периодици. Тек тада би се уочиле и одређене *доминанције* у постојећој пракси, и доброј и лошој. До сада таква истраживања нису извршена.

Нажалост, упркос јако добрим резултатима оваквог ангажовања у многим школама, у бројним другим школама професори ни на који начин не мотивишу ученике да се такмиче у области српског језика и језичке културе, а лингвистичке

секције уопште и не постоје. И ову област ваљало би детаљније уредити како ниједан ученик не би био ускраћен за могућност да се такмичи или додатно ангажује у раду секције, а таквих примера је данас превише.

5. КОРЕЛАЦИЈА СА НАСТАВОМ КЊИЖЕВНОСТИ

Несумњиво је да у настави српског језика мора постојати јасна и недвосмислена веза са наставом књижевности, и то не само због формалне чињенице да су ове две области обједињене у оквиру једног предмета. Веза између српског језика и српске књижевности у основи је питања *српској идентитетности*. Уколико као пример узмемо и тему предвиђену за другу интеркатедрску конференцију, а то је „Канон српске књижевности”, увиђамо да један од суштствених критеријума при његовом одређењу мора бити и језички. И обрнуто: врхове српскога језика морамо сагледати пре свега, али не и једино, у опусу највећих српских књижевника.⁹

Стога би одговоре на питања шта су највиши домети српског језика и шта је српски књижевни канон, али и како га активирати у настави, ваљало тражити на целокупном српском језичком, културном и духовном простору, и веома пажљиво одабирати *примере* за наставу, што је задатак професора у припреми часова, али и у средњошколским уџбеницима, што је задатак њихових аутора. Међу тим примерима значајно место у настави језика морају добити српски писци из различитих епоха и са различитих територија, који ће на најбољи начин илустровати територијалну, па у вези с њом и културну, раслојеност српског језика. Зато грађу за примере из српског језика ваља пажљиво тражити истовремено и код Доситеја и код Вука, Милована Видаковића, Павла Соларића и Саве Мркаља, код Симе Милутиновића Сарајлије, Петра Петровића Његоша, Бранка Радичевића, Марка Миљанова, Симе Матавуља, Стевана Сремца, Лазе Лазаревића, Боре Станковића, Петра Кочића, Исидоре Секулић, Иве Андрића, Милоша Црњанског, Владана Деснице, Добрице Ћосића, Бранка Ћопића, Данила

⁹ О овом методичком проблему и појединим решењима у актуелној пракси в. Милановић 2020.

Киша, Миодрага Булатовића, Михаила Лалића, Добрице Ћосића, Јована Радуловића, Јована Дучића, Милана Ракића, Алексе Шантића, Станислава Винавера Десанке Максимовић, али и код савремених писаца са читавога српског језичког простора: Драгослава Михаиловића, Горана Петровића, Драга Кекановића, Мира Вуксановића, Лабуда Драгића, Николе Маловића, Љубомира Симовића, Рајка Петрова Нога, Матије Бећковића, Алека Вукадиновића, Милована Данојлића, Милосава Тешића и многих других књижевника.

Кључна тачка додира наставе језика и наставе књижевности мора бити *стилска*, како књижевна тако и лингвистичка стилистика. Чак и у обради наставних јединица као што је функционална стилистика има простора за језик и стил наших књижевника и ван књижевноуметничког стила, у могућој обради феномена као што је *иперекспресија* у књижевном тексту. Још већи простор за повезивање на терену стилистике видимо у тзв. *дијалекатској књижевности* (нпр. проза Драгослава Михаиловића или Слободана Џунића, поезија Мирослава Цере Михаиловића), која се подједнако ефикасно може активирати и у настави дијалекта.

Да је пак целокупну наставу немогуће изводити само на примерима из књижевности, најбоље показују управо области функционалне стилистике, језичке културе (нормативистичка коректност изговореног или написаног текста на различитим нивоима, од правописног до синтаксичког) или функционалне писмености (стилска и жанровска коректност, односно нормативност *текста*). У оваквим случајевима имамо промену лингвистичког фокуса са језика на текст, што је научни и образовни тренд и у свету.

6. ЗНАЧАЈ СРЕДЊОШКОЛСКОГ ГРАДИВА ЗА СТУДИЈЕ

Због обима нашег излагања, ограничићемо се само на један технички аспект овог проблема. Иако је техничке природе, он је још један индикативан показатељ положаја српског језика, али и његове наставе, у Републици Србији. Знамо да у нашој држави настава матерњег језика у средњој школи подразумева вероватно најмањи број часова у Европи. На деградиран

положај српског језика указује и његово постепено повлачење са пријемних испита на факултетима у Србији. Српски језик више као да није потребан свршеним средњошколцима и будућим студентима. Недавно укидање обавезног полагања теста из српског језика на Правном факултету у Београду изазвало је неверицу појединих швајцарских правника, који су се у чуду питали како неко може бити, на пример, добар адвокат или судија без перфектног знања свих нијанси матерњег језика. У Швајцарској, додали су, тако нешто је немогуће на пријемним испитима за правне факултете. На Универзитету у Београду, српски језик као обавезна област која се тестира остао је само на пријемном испиту за Филолошки факултет, Учитељски факултет и Криминалистичко-полицијску академију, те на смеру за новинарство Факултета политичких наука, а као изборна област на Правном факултету. Какву поруку факултети и Универзитет шаљу средњошколцима оваквом селекцијом области за пријемни испит и колико наставе везане за област српског језика има ван Филолошког факултета, питања су на која је тешко одговорити.

7. ЗАКЉУЧАК

У закључку полазимо од утврђених чињеница: а) Наставе српског језика тренутно у српским средњим школама готово и да нема. Преамбициозно замишљени планови и програми наставе српског језика и књижевности доводе професоре у безизлазну ситуацију да не могу испунити све предвиђене захтеве, па су приморани да бирају које ће градиво изоставити. Нажалост, тај избор пада обично на недовољно атрактивне граматичке теме. б) Понављање истог градива у основној и средњој школи, неретко презентованог и истим или врло сличним дефиницијама и илустрованог истим примерима, ствара код средњошколаца осећај засићености и рађа монотонију.

У нејасном механизму одлучивања и хијерархизацији на релацији Министарство просвете и технолошког развоја – Просветни савет – Завод за унапређење образовања и васпитања, не уважава се довољно мишљење Друштва за српски језик и књижевност Србије као еснафског удружења са вишедеценијском традицијом и искуством у средњошколској настави,

а нема ни делотворне јавне расправе о проблемима у настави српског језика.

Проблеми готово да делују као нерешиви, али су решења заправо веома једноставна. Она, међутим, зависе од првог корака, а то је да, једном и коначно, предмету *Српски језик и књижевности* понудимо онолико простора у настави колико га имају други матерњи језици у цивилизованим земљама Европе. Тај број је чак и у земљама у нашем окружењу виши него код нас. Уколико би се повећао број часова, остало би простора у настави и за Десанку Максимовић и за Владана Десницу, чије је уклањање из програма недавно оправдано изазвало прави мали културни рат у Србији, али би било и довољно простора за ваљану наставу језика: и за општу лингвистику, дијалектологију, историју језика, и за граматику, лексикологију, стилистику, прагматику... Уколико функционално не опишем ученике, а то се мора урадити у средњој школи како би се они на факултету коначно формирали као прави интелектуалци, остаће нам мало или нимало од наше културе језика и културе мишљења. Не смемо наседати на трик-питања попут већ лансираних: „Шта од предмета избацити на рачун повећања броја часова српског?” или „Да ли ће нам деца по цео дан бити у школи?” Она стижу из исте кухиње која је и до сада покушавала број часова српског језика не да повећа него да смањи!¹⁰ Не желимо *већи* број часова матерњег језика него Руси или Французи, него *исти* број.

Повећање броја часова Српског језика и књижевности, не само у средњој него и у основној школи, постао је један од културних императива у Републици Србији. Потом тек следи решавање мањих проблема који су назначени у овом прилогу. Уколико мислите да је ово само претеривање једног универзитетског професора србистике, осврните се око себе, прочитајте и послушајте језик информација које вас окружују на улици, у ресторану или апотеци, у телевизијским и радијским емисијама, за скупштинском говорницом, на порталима, у дневним новинама или часописима. И запитајте се да ли је језик који чујете одраз културе мишљења, како је књижевни језик описао Александар Белић.

¹⁰ Нарочито снажан притисак за смањење броја часова српског језика вршен је у трогодишњим средњим школама.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић/Ившић 1932:** *Грамаџичка терминологија*, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Белић/Ившић 1933:** *Књижевна терминологија*, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Кликовац/Николић 2019:** Душка Кликовац и Љиљана Николић, *Српски језик за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Eduka.
- Кликовац/Николић 2020:** Душка Кликовац и Љиљана Николић, *Српски језик за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Eduka.
- Кликовац 2015:** Душка Кликовац, *Српски језик за трећи разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Eduka.
- Кликовац 2018:** Душка Кликовац, *Српски језик за четврти разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Eduka.
- Ломпар 2012:** Весна Ломпар, *Грамаџика : Српски језик и књижевност за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Klett.
- Ломпар/Антић 2014:** Весна Ломпар и Александра Антић, *Грамаџика : Српски језик и књижевност за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Klett.
- Ломпар/Антић 2015:** Весна Ломпар и Александра Антић, *Грамаџика : Српски језик и књижевност за трећи разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Klett.
- Ломпар/Антић 2016:** Весна Ломпар и Александра Антић, *Грамаџика : Српски језик и књижевност за четврти разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Klett.
- Милановић 2010:** Александар Милановић, *Крајка историја српској књижевној језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Милановић 2020:** Александар Милановић, „Вук Милатовић као методичар наставе српског језика”, у: *Методика и њена Вука Милајковића* (ур. З. Цветановић, В. Јанићијевић и В. Мићић), Београд: Учитељски факултет, 139–145.
- РЗС 2021:** *Рејублички зимски семинар 2021 : Настава српској језика и књижевности у основној и средњим школама* (ур. Б. Милић, В. Брборић, З. Мркаљ и С. Петаковић), Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кецман/Ћећез-Иљукић 2019:** Виолета Кецман и Драгана Ћећез-Иљукић, *Грамаџика српској језика за први разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Нови логос.

- Савовић/Ђећез-Иљукић/Кецман 2016:** Слађана Савовић, Драгана Ђећез-Иљукић и Виолета Кецман, *Грамаџика српског језика за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Логос.
- Симић 2001a:** Радоје Симић, *Српска грамаџика I : Увод, фонологија, морфологија*, Београд: МХ Актуел.
- Симић 2001b:** Радоје Симић, *Српска грамаџика II : Синтакса*, Београд: МХ Актуел.
- Станојчић 2010:** Живојин Станојчић, *Грамаџика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Станојчић/Поповић 2020:** Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика : уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1954:** Михаило Стевановић, *Грамаџика српскохрватског језика за више разреде гимназије*, Нови Сад: Братство-јединство.

TEACHING SERBIAN LANGUAGE IN SECONDARY EDUCATION

Summary

The paper deals with current issues that challenge the processes and practices of teaching the Serbian language in Serbia. The author focuses on the following five key issues: 1) the quality, type and diversity of textbooks and coursebooks; 2) the compatibility of syllabi and curricula; 3) the role of extra-curricular activities; 4) the correlation of language and literature classes; 5) the effects of secondary-school teaching practices on university-level studies. Last but not the least, the author highlights the often neglected fact that in reality, the classes in Serbian literature largely outnumber those in the Serbian language.

Key words: Serbian language teaching process, teaching practices, language culture, functional literacy, curricula, syllabi, linguistic clubs, Serbian Language and Literature Society.

Aleksandar Milanović

Александар Т. Јовановић*

Универзитет у Београду

Учитељски факултет

Катедра за српски језик, књижевност и

методику наставе српског језика и књижевности

О НАШИМ НАЈМЛАЂИМ СРБИСТИЧКИМ КАТЕДРАМА

Настава српског језика
и књижевности на учитељским
и/или педагошким факултетима

*Проф. др Владимиру Цветановићу (1935–2002),
мом колеги и пријатељу, чијим су доследним
залагањем током оснивања учитељских фа-
култета србистички предмети добили место
које заслужују.*

У раду се разматрају србистички предмети у оквиру студентских планова учитељских/педагошких факултета, основаних 1993. године. Устројство програма српског језика, књижевности и методике наставе српског језика и књижевности произилази из места, улоге и значаја које србистика има у школовању учитеља и васпитача: у прве две године се изучавају *Српски језик* и *Увод у тумачење књижевности*, у трећој години *Књижевности за децу и младе* и *Српска култура у европском контексту*, а у трећој и четвртој *Методика наставе српског језика и књижевности*. Детаљно се анализују природа и значај *Књижевности за децу и младе* и *Методике наставе српског језика и књижевности* као изузетно битних предмета за учитеље. Може се рећи да су ови предмети своје пуно утемељење добили на учитељским/педагошким факултетима, који су, током три деценије свога постојања.

Кључне речи: учитељски факултети, педагошки факултети, учитељи, србистика, српски језик, идентитет, књижевност за децу, методика разредне наставе.

* aleksandar.jovanovic@uf.bg.ac.rs

1.

Оснивањем учитељских факултета 1993. године, пре готово три деценије, академска настава српског језика и књижевности добила је знатно шири простор и замах. Матичним србистичким катедрама на филолошким и филозофским факултетима придружило се још шест нових катедри, на шест факултета. У почетку су сви факултети били *учићељски* (под тим називом су и основани). У међувремену су неки од њих извршили преименовање у *педагошке*, тако да су њихови садашњи називи: Учитељски факултет у Београду, Педагошки факултет у Сомбору, Факултет педагошких наука у Јагодини, Педагошки факултет у Ужицу, Педагошки факултет у Врању, Учитељски факултет у Призрену – у Лепосавићу.¹

Након доношења *Закона о високом образовању* 2005. године, учитељски факултети су се, захваљујући јединственом ставу исказаном кроз Заједницу учитељских факултета Србије, у процесу акредитовања определили за четворогодишње основне и једногодишње мастер студије (240 ЕСПБ + 60 ЕСПБ). Ова одлука се показала далекосежном јер је студентима омогућила да у току четири године у потпуности заврше основни образовни циклус (почев од општеобразовних, преко психолошко-педагошких до наставних и методичких предмета, укључив и читав процес методичке праксе), а да им се на мастер студијама, укрштањем обавезних, обавезно-изборних и изборних предмета, пружају могућности за блага усмеравања сходно њиховим склоностима и за истраживачки рад.²

Србистичке катедре учитељских/педагошких факултета су – након оснивања, доношења наставних планова и програ-

¹ При формирању учитељских факултета водило се рачуна о кадровским могућностима тадашњих педагошких академија, али и њиховом стратешком распореду на мапи националног образовања. Првим предлогом требало је да се формирају четири учитељска факултета, идући од севера ка југу: у Сомбору, Београду, Врању и Призрену. Из тих разлога три од четири факултета су измештена из својих универзитетских центара да би деловањем и мисијом покривали гранична подручја наше државе. Из истих разлога њима је додат и факултет у Ужицу, а на крају је одлучено да се оснује и факултет у Јагодини.

² Видети Јовановић 2005: 123–127.

ма, обезбеђивања и стасавања научног подмлатка, организовања научних скупова, објављивања монографија и зборника, усмеравања на теоријска, примењена и функционална знања неопходна учитељима, а потом и васпитачима – у потпуности оправдале своју задату наставну и научну улогу. Данас се пред њима отварају нови задаци, од којих је основни да унапређују наше језичко, књижевно и културно наслеђе и да га, образујући учитеље и васпитаче, преносе новим генерацијама – следећи на најбољи начин, дух оне чувене изјаве Густава Малера да традиција није обожавање пепела, већ одржавање и преношење ватре. То није лак задатак, али је то наша дужност.

2.

У овом тексту ће сажето бити представљени студијски програми учитељских/педагошких факултета, на основним студијама, са кратким указивањем на два-три момента. Настава србистике на учитељским факултетима подразумева обавезне и изборне предмете који су заступљени у различитом обиму. О томе сведоче следећи подаци.

Обавезни србистички предмети на овим факултетима су:

Факултет педагошких наука у Јагодини: *Српски језик 1* (4+2, 6 ЕСПБ), *Српски језик 2* (2+2, 4 ЕСПБ), *Увод у проучавање књижевности* (2+2, 4 ЕСПБ), *Књижевности за децу* (4+2) јесу једносеместрални предмети. *Методика наставе српског језика и књижевности* (2+1, 2+1, 5 ЕСПБ) и *Методички практикум српског језика и књижевности* (1+2, 1+2, 7 ЕСПБ) јесу двосеместрални предмети.

Педагошки факултет у Сомбору: *Српски језик 1* (2+3, 5 ЕСПБ), *Српски језик 2* (2+2, 4 ЕСПБ), *Основе теорије књижевности* (2+1, 3 ЕСПБ), *Методика наставе српског језика и књижевности* (3+3, 6 ЕСПБ), *Књижевности за децу* (2+1, 3 ЕСПБ), *Методика наставе српског језика и књижевности* (1+2, 3 ЕСПБ). Сви су предмети једносеместрални.

Учитељски факултет у Призрену – у Лепосавићу: *Српски језик 1* (2+2, 4 ЕСПБ), *Српски језик 2* (2+2, 4 ЕСПБ), *Књижевности* (4+3, 7 ЕСПБ), *Књижевности за децу* (4+2, 5 ЕСПБ), *Методика наставе српског језика и књижевности 1* (4+3, 6 ЕСПБ),

Методика настава српског језика и књижевности 2 (1+6, 5 (2+2, 4 ЕСПБ) ЕСПБ). Сви су предмети једносеместрални.

Педагошки факултет у Врању: *Српски језик* (2+2, 9 ЕСПБ), *Књижевност* (2+2, 8 ЕСПБ), *Књижевност за децу* (2+2, 6 ЕСПБ), *Методика настава српског језика и књижевности* (2+2, 5 ЕСПБ), *Методички практикум српског језика и књижевности* (1+3, 5 ЕСПБ). Сви предмети су двосеместрални.

Педагошки факултет у Ужицу: *Српски језик 1* (3+1, 3 ЕСПБ), *Српски језик 2* (2+2, 3 ЕСПБ), *Књижевност* (2+2, 2+2, 8 ЕСПБ), *Култура изражавања* (2+1, 3 ЕСПБ), *Књижевност за децу* (2+1, 2+1, 6 ЕСПБ), *Методика настава српског језика и књижевности 1* (2+1, 2+1, 5 ЕСПБ) *Методика настава српског језика и књижевности 2* (1+2, 1+2, 5 ЕСПБ). Сви су предмети двосеместрални, осим *Културе изражавања*, који је једносеместралан.

Учитељски факултет у Београду: *Српски језик 1* (2+2, 2+2, 6 ЕСПБ), *Српски језик 2* (2+1, 3 ЕСПБ), *Увод у тумачење књижевности* (2+2, 2+2, 6 ЕСПБ), *Драма и покрећ* (1+2, 3 ЕСПБ), *Књижевност за децу и младе* (2+2, 2, +2, 6 ЕСПБ), *Српска култура у европском контексту* (2+2, 3 ЕСПБ), *Методика настава српског језика и књижевности 1* (2+2, 2+2, 6 ЕСПБ), *Методика настава српског језика и књижевности 2* (1+3, 1+3, 8 ЕСПБ). Предмети су двосеместрални, осим предмета: *Српски језик II*, *Драма и покрећ* и *Српска култура у европском контексту*, који су једносеместрални.

Изборни предмети. На свим факултетима постоји велики број изборних предмета из све три области (*Српски језик*, *Књижевност* / *Књижевност за децу* и *Методика настава српског језика и књижевности*) које студенти под одређеним условима бирају. Њима се истражују и осветљавају одређене области које нису, или нису у већој мери, заступљене у обавезним предметима. Нпр. у Београду нудимо студентима на свим студијским годинама 19 изборних предмета, од којих ћу навести само неке: *Правопис и књижевнојезичка норма*, *Буквари и букварска настава*, *Тумачење Библије*, *Казивање уметничког шекспира*, *Појам и одређење ауторске бајке*, *Пушовања као вид образовања и културе*, *Форме учтивости у српском језику*, *Основи сценске уметности*, *Теорија књижевности у разредној настави*, *Методика дикције и реторике*, *Млади ју-*

нак у савременом српском роману за децу и младе – методички аспекти. (За поједине предмете су ангажовани и гостујући професори, превасходно са Филолошког факултета у Београду.) Слично је и на другим факултетима. Ево, такође, сажетог навођења изборних предмета на њима: – *Реторика, Правовис српској језика, Облици изражавања* (Лепосавић); – *Функционални стилкови српској језика, Увод у историју књижевности, Књижевни жанр у настави, Настава драматике у основној школи* (Јагодина). – *Диференцијална драматика, Техника лексицисања, Облици изражавања и стилстика, Усмена књижевност и народна традиција, Лектира у разредној настави, Уређивање школских новина* (Враће); – *Стилстика, Увод у позоришну уметност, Култура говора са реториком, Сценарије и методи почетног читања и писања, Усмена књижевност, Сценаралачка настава српској језика и књижевности* (Сомбор); – *Лексикологија српској језика, Правовис српској језика, Преглед српске књижевности, Увод у тумачење књижевних дела, Тумачење књижевних дела, Почетно читање и писање, Настава драматике у основној школи, Медијска писменост у настави српској језика* (Ужице).

Овај дужи списак изборних предмета проистиче из чињенице да их може бити више из једне наставне области, као и да се могу (а не морају) мењати сваке године. Нужно је, у разматрању односа обавезних и изборних предмета поставити и питање да ли се оно што се пропусти на обавезним предметима, може уопште надокнадити на изборним курсевима. Али овај број разноликих и добро осмишљених предмета сведочи не само о испуњавању акредитационих норми, него, пре свега, о интересовањима наставника и студената, који могу своја истраживања и одређења да провере у међусобном дијалогу на одабраном курсу.

3.

Видљиво је, уз све могуће варијације и промене током претходне три деценије, устројство програма српског језика и књижевности на учитељским/педагошким факултетима, које произилази из места, улоге и значаја србистика у школовању учитеља и васпитача:

1. *Српски језик, Српски језик 2, Култура изражавања* (I, II год.)
2. *Књижевности/Увод у проучавање књижевности, Књижевности за децу и младе* (II, III год.), *Српска култура у европском контексту* (III)
3. *Методика (наставе) српског језика 1 и 2* (III, IV год.)

Реч је о програмској вертикали која се, логично, креће од српског језика, преко књижевности, посебно од књижевности за децу до методике, као дисциплине која у себе неразлучиво укључује знања и одговарајуће предавачке способности. Учитељски/педагошки факултети не школују учитеље за само један наставни предмет, него за све предмете у разредној настави.³ Сходно томе он мора да добије теоријску и стручну основу за сваки предмет у млађим разредима основне школе. Ако узмемо ову чињеницу у обзир, вертикала која постоји у програмима добро је постављена.

Та чињеница је била од кључног значаја не само када су прављени планови учитељских факултета него и конкретни програми *Српског језика* и *Увода у књижевности*, а њима се у наредном акредитационом циклусу (бар на Учитељском факултету у Београду) придружила и *Српска култура у европском контексту*. То у истој, ако не и у већој мери важи и за програм *Књижевности за децу и младе*, али о овом програму биће мало касније више речи. Ови предмети, самостално и у своме нужном садејству, врше изузетно значајну – без икакве ограде, најзначајнију – улогу: матерњи језик и књижевност јесу највреднија духовна добра једнога народа, чувари његовог памћења и културе. На учитељским/педагошким факултетима они су, истовремено, општеобразовни, стручни и, слободније речено, протометодички предмети, јер се, као кроз левак, уливају у методику. То захтева да природа и

³ Учитељски/педагошки факултети школују и васпитаче чији је рад у предшколским установама, посебно у остваривању припремног предшколског програма, изузетно сложен и важан. Али, сходно програму *Прве инвер-капеларске србистичке конференције* о настави српског језика у основној и средњој школи, пажња је превасходно усмерена на образовање учитеља. С важном напоменом да у студијским плановима ових факултета постоји потпуна паралелност у школовању учитеља и васпитача, уз специфичности које, логично, произилазе из природе и облика рада са предшколском и школском децом.

настава програма *Српској језика и књижевности* буду усмерене на основна језичка и књижевна знања и на њихово најдубље разумевање – да настава, метафорично речено, иде у дубину, а не у ширину.⁴ Неке стручне специфичности ових предмета и њихових области од изузетног су значаја управо за наставу на учитељским факултетима и за будући наставни рад учитеља, али превазилазе намену овога рада. О њима је неопходно разговарати на самим факултетима јер су се управо, из више разлога, стекли услови за њихово разматрање и проучавање.⁵

И, можда, најважније. *Српски језик* је не само наставни предмет, него је и наставни језик. И то је чињеница од изузетног значаја како за језички развој ученика, тако и за наставничку/методичку (само)свести за учитеље. Наиме, познато је да дете савладава матерњи језик од већ од рођења па до седме године, и у том периоду улога родитеља и васпитача је огромна. Са поласком у школу, учитељ започиње прво темељније и систематичније обликовање знања и свести ученика о сопственом језику. И, друго, он то не чини само на часовима српског језика него на свим часовима, будући да предаје све предмете. Може се рећи да је зато за учитеља теоријско и функционално језичко знање и његова примена значајнија него за било ког другог наставника: он учи ученике српском језику, али је целокупно његово деловање живи узорни пример. Са мало патетике, може се рећи да је сваки учитељ *српски језик који хода*.

За наставнике је неопходно не само да буду упознати са чињеницама и делима културе, него да, у правом смислу, буду *људи културе*: он разуме и усваја културноисторијске процесе који су неопходан контекст његовом деловању и наставном раду. *Српска култура у европском контексту* је веома сложен предмет који обухвата разнолике аспекте

⁴ „У њима би нагласак морао да буде не на квантитету знања и наметању студентима многобројних чињеница (мада су оне у одређеној мери свакако неопходне), него, управо, на квалитету знања, на усмерењу да студенти поимају и усвоје логику научне или стручне дисциплине коју изучавају” (Јовановић, Јанићијевић 2007: 49).

⁵ Видети, примера ради, текст „Значење појма *фонема* и њен значај за учитељски позив” (Милановић 2015: 13–17) у којем се сјајно показује додатна важност појединих граматичких области и појмова управо у настави српског језика у млађим разредима.

човекове природе и његовог постојања у времену: од свакодневног живота, обичаја, веровања, до уметничког и научног стварања. Кроз њега се проучавају целовити културни процеси, а не механички збир података и знања из разноликих дисциплина. Она је нит или, другачије речено, *свеобухватнајући везивни дух* који разнолике форме културе везује у јединствену целину. Значај овог предмета је вишеструк. Њиме студенти треба да стекну свест о целини и разноликости наше културе, унутарњем развоју и прожимањима са другим културама, о њеним најзначајнијим прегаоцима; да потпуније разумеју и одреде културне појаве из прошлости и садашњости, да буду поносни на културна постигнућа која су створили и сачували наши преци, али и да знају да је свака генерација у обавези да чува оно што је добила у наслеђе, да га својим радом увећа и тако увећано преда потомцима; да заволе културу, развијају своје културне потребе, да негују сопствену осећајност и емпатију, несебичност и разумевање за другог.

О подршци коју овај предмет даје другим предметима у разредној настави (од *Српског језика* до *Природе и друштва*, од *Музичке културе* до *Ликовне културе*) сувишно је и говорити. Он пружа не само подршку за разумевање појединачних наставних јединица, него и за контекстуализацију ових предмета у целини, доводећи их у битну међусобну везу (тек тако, а никако механички, ствара се пуни оквир за оно што просветни реформатори називају *међупредметним компетенцијама*) и дајући им додатни смисао, а студентима (потом и ученицима) омогућавајући и пружајући додатно разумевање. Ако хоћемо мислеће и хуманистички усмерене наставнике, неопходно је да овај предмет буде обавезан на свим наставничким факултетима.

Због тога је прављење академских програма и њихово остваривање велики научни и наставни изазов за све који раде на учитељским/педагошким факултетима. Наравно, једно су идеалне пројекције, а друго конкретне ситуације на мултидисциплинарним факултетима, на којима су србистичке катедре тек једне од постојећих. То отвара изузетно значајно питање броја кредита, семестара и часова.⁶ Тешко

⁶ Наравно, могу се постављати и друга битна наставна питања, нпр. о статусу и природи уџбеника на србистичким катедрама учитељских/педагош-

је реализовати ове програме током једне године, посебно јер је смањен број семестара (и часова) за поједине предмете. Најочигледнији је пример статус *Књижевности за децу и младе*, која је основ за обраду књижевних дела у разредној настави. Поготово због њене природе: програм овог предмета је заснован тако да се у њему укрштају историјски увиди и савремени тренутак, заступљеност остварења сва три књижевна рода, научнопопуларна и мемоарска дела, затим дела српске и светске књижевности, канонска дела и нова дела која због сензибилитета могу да привуку ученике. Упркос томе, на три од шест факултета, *Књижевности за децу* је једносеместралан предмет. То озбиљно угрожава његову наставу, јер се проблем не може решити ни повећањем кредита и броја часова у једном семестру због изузетно значајне лектуре која је битан део програма.

Мислим да је обавеза свих нас на овим факултетима да сачувамо постојеће предмете и број часова, а тамо где је неопходно да их повећамо. Не због нас и наше наставничке норме, него због значаја српског језика и књижевности у разредној настави. Не смемо се устручавати у одбрани матерњег језика, најважнијег предмета у образовању, поготово што је вишеструко, не само немаром, изузетно угрожен.

4.

Са становишта *Прве србистичке интеркапедарске конференције*, у разматрању студијских планова на учитељским/педагошким факултетима, два предмета се посебно издвајају: *Књижевности за децу и младе* и *Методика наставе српског језика и књижевности*.

Најпре, а не умањујући важност проучавања овог предмета на матичним катедрама, *Књижевности за децу и младе* природно је место на учитељским/педагошким факултетима,

ких факултета: да ли је неопходно правити нове или се ослонити на добре постојеће уџбенике са филолошких/филозофских факултета. Јасно је да методика мора бити изнова и у потпуности засновани на овим факултетима који су за њу матични. У одређеној мери то важи и за све друге предмете. Али, то је шире питање и повезано је са самом природом и развојем предмета и наставе на нашим факултетима.

и то из више разлога.⁷ У последње две деценије стасале су нове генерације проучавалаца књижевности за децу, сада већ у звању редовних и ванредних професора, имамо нове, младе истраживаче и, најважније, промењен је интерпретативни приступ. Уместо оних којима је бављење овим жанром био резервни положај јер нису могли да опстану на првој линији, уместо корпоративних састављача лектире или педагошки настројених методичара (благо осмехнутих прерушених педагога), стасали су тумачи који су приступили књижевности за децу и младе *као књижевности*, са свешћу да она не може да врши ни књижевне ни некњижевне функције ако сама није високо вредна уметност. Они су довели тумачење ове књижевности до висина у којима у нас до сада никада није било. Дали су значајне студије и антологије, учинили књижевност за децу битним и истовредним делом укупне српске књижевности, подстицали на више начина развој наше савремене књижевности за децу, ујединили тумаче и писце у заједничком деловању.⁸

Учитељски/педагошки факултети су, строже узев, једини чисто наставнички факултети. Због тога на њима методика, у нашем случају настава методике српског језика и књижевности, има посебно место. На овим факултетима методика је *матична* дисциплина. То је отворило нужну потребу да се она заснује као *јосебна* дисциплина, како у систему образовних наука, тако и у ограничавајућим класификацијама које је своде у педагошко-дидактички простор. То је условило и њено место у студијским плановима учитељских/педагошких

⁷ Више о настави књижевности за децу на србистичким катедрама на филолошким, филозофским и учитељским/педагошким факултетима, видети у тексту Зоране Опачић „Важност академске дисциплине *Књижевности за децу и младе* у развоју српске културе и књижевности”, у овом зборнику, 153–167.

⁸ О развоју српске књижевности за децу и новим књижевнотеоријским приступима, више видети у студији *(Пре)обликовање дејинствива* Зоране Опачић. Иста ауторка је за антологијску едицију *Десет векова српске књижевности* сачинила двотомну *Антологију књижевности за децу 1–2*, са опширном уводном студијом. Не може се укратко описати књижевни и образовни допринос ове студије и антологије. Ауторка је истражила и померила почетке српске књижевности за децу у средину 18. века, синтетички представила усложњавање и развој њеног жанровског система, обухватила три његова битна жанра (поезију, лирско-епске врсте и кратку прозу), укључила дела млађих савремених писаца, релативизовала границу између књижевности за млађе и одрасле читаоце, проширујући на тај начин тематске просторе ове књижевности (видети, Опачић 2018).

факултета. Она се на њима, осим у Сомбору и Лепосавићу, предаје две године, то јест четири семестра. У првој години је можемо назвати превасходно теоријском методиком, а у другој теоријско-примењеном. Ова предавања се завршавају и заокружују професионалном континуираном праксом на којој студент држи наставу у једној одељењу пуне четири недеље. Њоме се учитељи образују за своје вишеструке улоге: да ученике, сходно њиховом узрасту, уводе у прва језичка знања, да развијају њихов осећај за леп и правилан говор, за разумевање књижевних дела и уживање у читању. А преко тога, сходно узрасту ученика, да постепено граде свој лични и културни идентитет.

Положај методике у студијским плановима био је утврђен још од самог оснивања учитељских факултета захваљујући, у првом реду, залагањима двојице професора методике, Владимира Цветановића и Вука Милатовића. У току утврђивања студијских планова нарочито је био значајан удео професора Цветановића, који је, захваљујући своме угледу и утицају, допринео да програми српског језика и књижевности, књижевности за децу и методике наставе српског језика и књижевности добију достојно место.⁹ Са мало слободе, може се рећи да је био први универзитетски професор методике српског језика у разредној настави у нас. Професор Милатовић је, потом, својом наставном и научном делатношћу, изградио целовиту методiku српског језика у разредној настави, што је видљиво и из његовог, нажалост, постхумно објављеног уџбеника *Методика наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе*.¹⁰

⁹ Не помиње се овде професор Владимир Цветановић само због свог значаја за развој плана и програма на Учитељском факултету у Београду него због значаја за србистичке програме учитељских факултета у целини. Наиме, током оснивања учитељских факултета носилац њиховог утемљења била је Заједница учитељских факултета, којом је руководио проф. др Младен Вилотијевић. Професор Цветановић је био секретар Заједнице и, што је у овом контексту значајније, био је руководилац тима за планове и програме србистичких предмета. Први програми докторских студија су, такође, били заједнички. Током наредних акредитација учитељски/педагошки факултети су самостално доносили наставне планове и програме, али се првобитни дух заједништва (у појединим случајевима, и истоветности) сачувао.

¹⁰ Универзитетски уџбеник *Методика наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе* јесте синтеза методичког рада

И још једно, изузетно значајно питање које се поставило пред утемељивачима универзитетске методике разредне наставе, а односило се на систематизацију радних/наставних места: *ко може да предаје методичку српској језика (аналогно, и других методика) на учитељским факултетима?* У почетку, није било ни избора ни двоумљења: то су могли само дипломирани студенти српског језика и/или књижевности. Са завршетком школовања првих генерација, а са јасно наглашеном свешћу да не може да постоји факултет чији најбољи свршени студенти не могу бити бирани као асистенти на њему, њима су се равноправно придружили дипломирани студенти учитељских факултета. Акредитоване докторске студије прво у области дидактичко-методичких наука, а од другог акредитационог циклуса, много прецизније и сасвим у складу са мисијом наших факултета, у области методичких наука заокружиле су развој ових факултета и омогућиле асистентима (и свим студентима, наравно) да на свом факултету стигну до највиших научних звања.

Овакво решење показало се као изузетно добро за развој методике, јер сарадници са филолошких/филозофских и учитељских/педагошких факултета доносе различита знања и искуства: они их, после, у заједничком раду самеравају, упућујући једни друге на оне области и стицање способности које су у њиховом основном школовању биле мање заступљене. Заједнички рад подстиче његове учеснике да боље сагледавају и уважавају и сопствена знања и њихову омеђеност. Драгоцено је то искуство, а сасвим у сагласности са природом саме методике, оно је и вид стручног и личног самообразовања и самоусавршавања.

У своме развоју методика је дошло до оног тренутка када јој више не користе разматрања која се крећу у апоријама које

Вука Милатовића. Он ју је написао у целини, али је, због изненадне смрти, никада није видео у овом облику. Она је уобличена радом његових сарадница и наследница Зорице Цветановић, Валерије Јанићијевић и Вишње Мићић. Зато су се у овој књизи, коју је сам аутор желео да уради као своје завештајно дело, а која је мудро и стваралачки компонована целина, нашле Милатовићеве књиге, уџбеници и приручници, али и текстови објављивани у часописима и зборницима. Сада када су сви ови текстови контекстуализовани, имамо пред собом најбољи уџбеник *Методике наставе српској језика у разредној настави* код нас. Више о наставном и научном раду Вука Милатовића, видети у: МИПВМ 2020.

је развлаче између педагогије/дидактике и матичне дисциплине, па ни поимања као интердисциплинарне дисциплине, при чему одредница *инџер* никако не успева да усагласи и помири све оно што би требало да повеже и сједини. Методика је оделита *теоријско-примењена* наука која је, условно, настала раслојавањем образовних наука, али, исто тако, и предметних наука на, опет условно, основна и примењена истраживања. У њеном средишту наука коју предаје и која јој зајми име укрштена је са другим образовним наукама (психологијом, педагогијом, социологијом и одређеним филозофским областима). Тиме сви разговори о томе којој дисциплини припада методика остају изван научног хоризонта, у просторима личне или професионалне ускогрудости.¹¹

Методика српског језика и књижевности није само наставна него је и научна дисциплина. Она мора и да се развија као научна дисциплина, да изграђује свој метајезик, да се као иманентна методика пита о својој основи, промишља методичка начела и принципе. Тако посматрано, методика на основним студијама била би превасходно наставна и примењена, а на докторским студијама научна и теоријска дисциплина. Међутим, њена теоријско-примењена природа чини да све нивое методичких проучавања морамо да сагледавамо као међусобно условљене. Без научних промишљања, она не може да постоји ни као озбиљна наставна дисциплина која се све време пита о ономе што ради. И, обрнуто, образовна теорија која се сасвим удаљава од наставе претвара се у нормативни апстрактни систем, вођен својом самосврховитом логиком.

Само један пример. Повод је актуелан, али проблем је много дубљи и начелан је. Ми смо *Законом о основама система образовања и васпитања* прихватили, тачније, наметнута нам је настава заснована на стандардима постигнућа и исходима учења. На тим основама су рађени и нови програми, с напоменом да су у њима у великој мери сачувани и садржаји, што је изузетно битно. Рецимо, дословно узета и још последније примењена, стандардно-исходна настава у великој мери узима једно књижевно дело као пример или илустрацију одређеног

¹¹ Више о заснивању методике као *теоријске-примењене* дисциплине и њеним диференцирањем међу образовним наукама у Јовановић 2015: 10–11.

исхода, рецимо познавања уметничког епа, а не као дело по себи и не омогућава уважавање књижевног канона, односно школског или образовног књижевног канона. Она се усмерава само на крајњи, проверљиви резултат, а мање (или нимало) на сам процес сазнавања, да не говоримо о неопходности уживања у читању. За наставу и разумевање књижевности овакво усмерење јесте изузетно штетно.

Није свеједно на чему ће ученик да заснива познавање савремене српске књижевности, на делима Иве Андрића, Владана Деснице, Милорада Павића, Васка Попе и Ивана В. Лалића или некима којима ни школски програми не могу продужити живот. И како ће у *проверљив исход* (а он мора да буде такав по дефиницији) без насилног укалупљивања стати сложени читалачко-сазнајни процес!¹²

Може бити да није сасвим тако, мада много тога говори да јесте. Зато је важно, и неопходно, да методика теоријски и стручно промисли ове принципе, размотри њихове стручне, образовне, ако хоћете, и културноидентитетске последице, јер нам од тога зависи и израда програма, и место књижевног канона у образовању, и уџбеници, и конкретна настава. Неопходно је да се најпре преведу добре студије страних аутора, па да се затим систематично и аналитично пише о стандардима и исходима, њиховој природи и ограничењима, шта стандардно-исходовна настава доноси а шта односи *нашем* образовном систему, који као и сваки систем не трпи пресађивање, али му је неопходно калемљење. Кроз разматрања ових и других пресудних тема преламају се сва отворена образовна питања, која су, истовремено, и битни простори у којима методика истражује и проверава и саму себе.

За сада таквих текстова имамо врло мало, исто тако и текстова у којима се разматра онтолошки статус методике. Али, они морају нужно да се јаве – и већ се јављају. Методика као средишња дисциплина на учитељским/педагошким факултетима има лепе могућности да се развије и као научна

¹² „И то зато што исходи у настави књижевности неосетно могу да склизну у насиље над тумачењем текста, па се тако може схватити да се књижевно дело обрађује да би се задовољили унапред дати стандарди. Односно, да дело није вредно само по себи, већ да је дато као илустрација онога што је дефинисано исходом. А ништа по саму књижевност не може бити погубније од тога” (Јанићијевић 2020: 251–252).

(методолошка) и као наставна (теоријско-примењена) дисциплина, да би се потом – са свешћу о националној одговорности и у непристајању на политичку употребљивост – у потпуности потврдила у целокупном наставном процесу.

5.

На крају, не треба заборавити да су катедре за српски језик, књижевност и методiku наставе српског језика и књижевности као релативно младе катедре настале уз велику помоћ и добродошлицу матичних катедри. У случају Учитељског факултета у Београду (а мислим да се то може рећи и за друге учитељске факултете, јер су оснивачки поступак и доношење планова умногоме били заједнички) уз помоћ Катедре за српски језик са јужнословенским језицима и Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду, уз несебични допринос професора Милије Николића, Милорада Дешића и Новице Петковића. И не само помоћ на почетку: свих ових година сарадња је настављена кроз консултације о програмима, гостујућим предавањима, држањем изборних курсева, менторским радом са нашим сарадницима и асистентима српског језика и књижевности, учешћем у комисијама за одбрану дисертација и изборе. Ниједан од млађих колега на овим предметима није примљен на нашу Катедру без препоруке одговарајућих наставника са својих катедри. (*Гошћово сви учесници ове конференције са Филолошкој факултету у Београду наши су сарадници и мени је задовољство да им се, и у овој изузетној прилици, још једном захвалим.*) Данас су наше катедре на учитељским/педагошким факултетима не само због година пунолетне: изнедриле су већи број значајних редовних и ванредних професора, могу самостално или међу собом да се саморазвијају у научном и академском погледу. Али без катедри за српски језик и катедри за српску књижевност ми не бисмо били оно што сада јесмо, нити можемо да будемо у будућности оно што бисмо желели да будемо. Ако смо им се понегде приближили или их, чак, у понечему и досегли, то је и њихова заслуга.

ЛИТЕРАТУРА

- Јанићијевић 2020:** Валерија Јанићијевић, „Исходи и лектира: кроз нове програме за разредну наставу књижевности”, у: *Програмске (ре)форме у образовању и васпитању – изазови и перспективе*, ур. Зорана Опачић, Горан Зељић, Београд: Учитељски факултет, 248–262.
- Јовановић 2005:** Александар Јовановић, „Битан образовни искорак: о новом Наставном плану Учитељског факултета”, *Иновације у настави*, Београд, XVIII, 1, 123–127.
- Јовановић, Јанићијевић 2007:** „О образовању учитеља: однос врсте и количине знања – протометодички аспект”, у: *Дидактичко-методички аспекти промена у основношколском образовању*, зборник радова, ур. Ивица Радовановић, Биљана Требјешанин, Београд: Учитељски факултет, 48–55.
- Јовановић 2015:** Александар Јовановић, „Српски језик и књижевност: наставни предмет, предмет идентитета и културе”, у „Од фонеме ка тексту, од текста ка култури: о настави српског језика и књижевности”, тематски број, ур. Александар Јовановић, *Иновације у настави*, Београд, бр. 4, 2015, 9–12.
- Милановић 2015:** „Значење појма *фонема* и њен значај за учитељски позив”, у „Од фонеме ка тексту, од текста ка култури: о настави српског језика и књижевности”, тематски број, ур. Александар Јовановић, *Иновације у настави*, Београд, бр. 4, 2015, 13–17.
- Милатовић 2011:** Вук Милатовић, *Методика наставе српској језика и књижевности у млађим разредима основне школе*, прир. Зорица Цветановић, Валерија Јанићијевић, Вишња Мићић, Београд: Учитељски факултет, Београд, 2011.
- МИПВМ 2020:** *Методика и њојшика Вука Милајовића*, зборник радова, ур. Зорица Цветановић, Валерија Јанићијевић, Вишња Мићић, Београд: Учитељски факултет.
- Опачић 2018:** Зорана Опачић, *Анџолоија књижевности за децу 1–2*, Нови Сад: Издавачки центар Матице српска.
- Опачић 2019:** Зорана Опачић, *(Пре)обликовање дејинштва*, Београд: Учитељски факултет.
- УФ 2018:** *Учителишки факултети 1993–2018*, ур. Петар Пијановић, Београд: Учитељски факултет.

ABOUT OUR YOUNGEST SERBIAN
STUDIES DEPARTMENTS:Teaching Serbian language and literature
at teacher education faculties*Summary*

This paper analyzes Serbian studies / Serbistics courses in the curricula of teacher education faculties, that were established in 1993. Syllabi of Serbian language, literature and Serbian Language and Literature Metodology are product of the position, role and significance of Serbistics in education of preschool teachers and primary school teachers: the first two years they study Serbian Language and Introduction to Literary Interpretation, the third year it's Serbian Culture in European Context and Children's Literature, and the third and fourth – Serbian Language and Literature Metodology. The nature and significance of Children's Literature and Serbian Language and Literature Metodology are analyzed in detail, as extremely important for primary school teachers. It can be said that these subjects have got their foundations at teacher education faculties.

Key words: teacher education faculties, education faculties, primary school teachers, Serbian studies, Serbian language, identity, Children's Literature, Early primary school teaching and learning methodology.

Aleksandar Jovanović

Миланка Ј. Бабић*

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за србистику

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

У раду се говори о статусу српског језика у Републици Српској као о односу језичке дијаспоре према матици и њеним центрима стандардизације, те у односу на књижевнојезичке политике других конститутивних народа у Босни и Херцеговини. Посматра се његов статус и у друштвено-политичком и васпитно-образовном контексту Републике Српске – са освртом на однос говорника према његовим идентитетским категоријама као што су име језика и његов културни простор, матичност писма и однос екавице и ијекавице.

Кључне ријечи: српски језик, национални идентитет, што-кавски дијалекат, функционална писменост

О статусу српског језика и књижевности у Републици Српској не може се рећи нешто сасвим ново о чему већ није било говора у литератури која се бави социолингвистичким статусом србистике након распада СФРЈ. Тако је општепознато да је разбијеност српског језичког простора на матицу и регије у оквирима других република бивше СФРЈ довела је до тога да је српски језик на сопственом говорном подручју – на коме комуникативно и даље функционише са максималном разумљивошћу између говорних и/или стандардних варијетета, како год се они називали – истовремено и језик конститутивног народа (у Србији и БиХ) и језик мањине (у Хрватској и Црној Гори, у ЦГ са статусом језика који може бити у службеној употреби, за разлику од службеног *црнојорској*). Мањински статус језика подразумејева у средини у

* milanka.babic@ffuis.edu.ba

којој егзистира и маргиналан значај у њему створене културе, а посљедично доводи у питање и егзистенцију народа, што је посебно изражено у Хрватској, гдје је процес етничког чишћења Срба у посљедња два рата доведен скоро до краја. С друге стране, ни већински статус српског језика није исти у Србији и у средини као што је БиХ, гдје видно узмиче пред нијансама које се реализују, макар и недосљедно, у говорној пракси Хрвата и Бошњака и гдје стално мора да се бори за идентитет сопственог имена и том имену припадајуће културне баштине и продукције. Тако се статус српског језика (и књижевности) у Републици Српској мора посматрати тространо:

- и као однос језичке дијаспоре према матици и њеним центрима стандардизације и културе,
- али и као однос једног од стандарда са другима двама у оквиру Босне и Херцеговине,
- и на крају, неопходно је описати и његов статус на кућном прагу, у друштвено-политичком систему Републике Српске и њених образовних и културних институција.

Полазећи од чињенице да је српски језички простор вуковски одређене штокавице, јер су се у међувремену знатно измијениле дијалекатска и етничка слика његове територије, јасно је да је говорник српског језика у Републици Српској сада фактички на његовој западној периферији, уз то и у дијаспори – јер се у односу на водеће српске културне центре – нашао у иностранству, административно-правно у другој држави. У статусу у коме јесте, на одређени начин је индиспониран. Нешто – прилично нејасно – намећу му паралелне државне културне и научно-образовне институције Републике Српске (нпр. министарства просвјете и културе, високог образовања и науке, Педагошки завод, Академија наука и умјетности Републике Српске, универзитети), па стално мора да се пита да ли је то усаглашено са ставовима одговарајућих институција Републике Србије, јер ако није – долазимо до парадокса да се у Републици Српској, небитно је да ли случајно или свјесно, води некаква друкчија филолошка политика него у Србији. Тако је нпр. дошло до размимоилажења система основношколског образовања – преласком на деветогодишњи систем у Републици Српској нашли су се у раскораку и наставни планови срп-

ског језика и књижевности у односу на осмогодишњу школу Србије. По мом схватању, то се није смјело догодити, нити је требало да Министарство просвјете и Педагошки завод Републике Српске у посљедњих пет година по други пут врше радикалну реформу наставних планова и програма за српски језик и књижевност. Ангажоване су посебне комисије да смишљају циљеве и исходе за исти језик и исту књижевност, да биркају писце – наглашавајући у посљедње вријеме нарочито критеријум интересантности и неопходности да књижевни текст буде забавног карактера, јер је дјечи доста да кроз књижевност стално липти народна крв и да социјално угрожени јаучу – умјесто да су преузети наставни планови из Србије. Чак је и врло лако превазићи раскорак између осмогодишњег и деветогодишњег школовања, јер први разред у нашој школи фактички има предшколски програм. На бројним научним скуповима на којима је у посљедњој деценији анализиран статус српског језика и књижевности више пута је истицан закључак који је чак добио и програмски карактер у смислу очувања и развоја србистике, а то је да васцијели српски образовни простор мора добити јединствен буквар. Јединствен буквар мора да прати и јединствен план и програм за српски језик и књижевност у основној школи, у којој се постављају темељи знања националне филологије, чији је идентитетски карактер јединствен, па би морао бити и на исти начин пројектован. Трџало би да надлежна министарства у заједничком послу, у коме би учествовали и истакнути стручњаци из Републике Српске, уједначе циљеве и исходе изучавања српског језика и књижевности у основној школи, као и у средњим школама. Потребно је бар приближно уједначити и избор књижевних текстова и заступљеност писаца, а надати се да ће дотећи свијести да се у србијанске наставне планове врате српски писци из Босне и Херцеговине. Све то је лако изводљиво и сврсисходно ако хоћемо да сачувамо национални карактер националног језика и књижевности на територији на којој је то још могуће. Такође је нужно више пута поновити и захтјев да је неопходно и у Србији и у Републици Српској изборити се за посебан статус српског језика као предмета на свим нивоима образовања, што подразумијева и већи фонд часова, а у гимназијама и издвајање два предмета – језика и књижевности. Ако не часова граматике, али онда свакако језичке културе, неопходно је укључити

у наставне планове свих средњих школа, јер је ниво писмености – и правописне и шире функционалне – и у Србији и у РС више него забрињавајући.

У општетеоријском смислу контрапродуктивно је да се у Републици Српској у било ком виду стандардизује језик, јер с те стране више штете него користи наносе неки чаршијски „стандардолози” који на јавном сервису Републике Српске годинама воде емисије о језичкој норми, намијењене широј јавности, при чему врло често сасвим погрешно пуристички тумаче изражајну моћ српског језика и њему припадајућих јединица. У Београду функционише Одбор за стандардизацију српског језика, са комисијама из свих области у којима су и представници двају универзитета РС, али су рад Одбора и његове препоруке прилично непознати професорима у РС. Истина, могу се информисати путем сајта, али би много функционалније било да Одбор публикује свеске које би се путем Педагошког завода нашле и у школама Српске као нека врста обавезних приручника. Јер, у чему је онда сврха рада Одбора, ако нису обавезујуће његове нормативне препоруке на цијелом простору српског језика?! С друге стране пак, није бесмислено да сада већ бројни доктори филолошких наука из РС активније, у институтским пројектима, допринесу научним истраживањима у српском језику и књижевности. Република Српска нема Институт за српски језик и књижевност, а очито нема ни воље ни снаге за његово конституисање. Покушај да се отвори Институт при АНУРС остао је само мртво слово на папиру, а недавно основани Андрићев институт такође није институт у научном смислу – нема запослене истраживаче нити сталне пројекте. Његова активност се своди на неколико научних скупова из књижевности и језика годишње и неколико зборника. Истина, за похвалу је оно што је до сада урађено у издавачкој дјелатности и из језика и из књижевности, али је, нажалост, недовољно представљено па остаје и непознато широј јавности. Не могу се сва издања пронаћи ни на сајту самог Института. Будући да се тај институт финансира средствима и РС и Србије, било би неопходно или да збиља постане институт или да се отвори институт у РС као одјељење Института САНУ. Ако се Кинезима исплати да у Републици Српској претежно својим средствима финансирају студијске програме и Конфуцијев институт зарад ширења кинеског језика и културе, Србија би

требало да има много више разлога за то. Статус националне филологије и њен идентитетски значај обједињује Републику Српску са Србијом – РС је у језичко-идентитетском смислу само интегрални дио Србије. Зато институције које доприносе развоју националних дисциплина морају имати и јединствене програме. Што више пролази вријеме и наш живот тече у БиХ, у којој је грађанима досадило политичко манипулисање националним вриједностима и у језичком смислу, та врста кривог статуса србијанских националних институција које се баве србистиком, са добро осмишљеним националним програмом, ради нашег опстанка, све је потребнија.

А ту већ стижемо до друге паралеле србистике у Републици Српској и њеног односа са осталим националним филолошким програмима у БиХ и различитим стандардима истог језика, пред којима не можемо затварати очи, јер су фактички врло реални иако су према лингвистичким критеријумима неодрживи. Посебна имена језика јесу проблем и за српски језик у цјелини јер отуђују дио његове културе, а посебно су проблем за опстанак и виталност српског језика у БиХ. Босанско име језика поставља се као суштински проблем јер се идентификује на више начина са државним језиком. Република Српска је до сада избјегавала да у законодавном оквиру, као и у образовном систему прихвати тај назив, али су њене институције под великим притиском међународних институција и судова и тешко да ће одољети. Врховни суд Републике Српске почетком децембра 2019. године донио је одлуку да су бошњачка дјеца у школи Врбањци код Котор Вароши дискриминисана и да им се мора изводити настава на босанском језику, према наставном плану и програму Зеничко-добојског кантона. Претходно је директор школе у Козарцу код Приједора самоиницијативно одредио да се у ђачке књижице ученика Бошњака уписује назив језика босански. И сад почиње да се шири тај принцип именовања језика који се не да извести из његове уставне одреднице. Уз то и Европска унија, којој се тежи, даје нескривену подршку бонизацији језика, која се огледа и у препоруци из *Резолуције о уставним промјенама у Босни и Херцеговини* (2006), донесеној од стране Европског парламента у Стразбуру, гдје се сугерише да би због „нормалног функционисања државе” неопходно било „увођење једног службеног језика – босанског, умјесто садашња три (српског, хрватског и босанског)” (Ковачевић

2015: 89). Да парадокс буде већи, у Србији као матици српског језика *босански* је одавно признати мањински језик, на основу погрешног тумачења европске *Повеље о мањинским језицима*. Чак су и бошњачки лингвисти изненађени том чињеницом, па један од њих каже:

„У Србији је, зачудо, на неки начин најбољи status bosanskog jezika u obrazovanju, jer je srbijansko obrazovanje na bosanskom jeziku jedno od najbolje organizovanih manjinskih obrazovanja uopće, pa bosanski uči već više od 15.000 učenika. Dodamo li ovome sporazum između Bošnjačkog nacionalnog vijeća i tamošnjeg Ministarstva obrazovanja i nauke po kojem je uz podršku Zavoda za udžbenike Republike Srbije odobreno štampanje svih potrebnih udžbenika, a prethodno su službeno odobreni i pripadajući planovi i programi, možemo konstatirati da je tu već sav pripremni posao uspješno završen [...] da bi u konačnici, prešli na uvođenje kompletnog obrazovanja na bosanskom jeziku školske 2013/2014. godine” (Hodžić 2018: 120–121).

Зато ми можемо и констатирати и констатовати да се Републици Српској не пише добро у вези са непризнавањем босанског имена за службени језик Бошњака и назив језика у националној групи предмета коју им закон о образовању гарантује.

Србистика у БиХ не смије изгубити битку ни са *хрватским* стандардом подлијежући кроатизацији говорног израза (Примјера је много. Тако се нпр. свакодневно може чути на јавном сервису РТРС-а у сервисним вијестима, у извјештају из хитних служби домова здравља, да се на тај *одјел* у току ноћи јавио одређени број пацијената и сл. *Одјел*¹ је уобичајена лексичка варијанта и у језику доктора и у језику новинара, уз мноштво других кроатизама), а посебно не са *босанским*, пројектованим као државним језиком, из кога такође надиру кроатизми, јер уколико је изгуби, у босанском идентитету изгубиће се и народ и језик. Та перспектива није само послеријатна тенденција Бошњака него је пројектована много раније – и да се

¹ У *Речнику српскога језика* Матице српске (2007) ријеч *одјел* одређена је као „*одељак, одељење*” (РМС 2007: 859), чиме лексикограф упућује на екавске ријечи *одељак* и *одељење*, односно ијекавске ријечи *одјељак* и *одјељење* које значе „*служба, исписишава, уред као део веће усјанове, организације, одељак*: пријемно ~, финансијско ~” (РМС 2007: 858).

не враћамо до Калаја и аустроугарске, проналазимо је у 70-им годинама XX вијека, када је као босанскохерцеговачки језички спецификум издвојен тзв. *босанскохерцеговачки стандарднојезички израз*, фактички као посебна варијанта српскохрватског језика и клица његове ововремене боснизације. Након тродеценијског лутања у изналажењу критеријума за доказивање посебности језика, сада се боснистика служи свим начелима Вуковог филолошког програма – и дијалекатском базом, која је територијално босанскохерцеговачка, и критеријумом вишесеконфесионалне – у савременом друштву вишенационалне – структуре говорника *босанској* језика. Како се лијепо примјењују критеријуми савремене србистике на проблем описа *босанској* као стандардног језика и његове аутентичности – објашњава Сенахид Халиловић и тиме показује да су критеријуми лингвистички универзални и вриједе за идентификовање језика, како год да се он зове:

„Језичка ситуација у Bosni i Hercegovini vrlo je jednostavna – oko četiri miliona stanovnika govore četiri srodna dijalekta istoga jezika, a spaja ih i zajednički standardizirani varijetet. To znači da se stanovnici BiH potpuno razumiju i na dijalektima i na standardu. Taj jezik ima dva pisma (latinicu i ćirilicu, tradicionalno pismo bosanskog srednjovjekovlja), i oba mu podjednako 'pripadaju', i više imena, što u suštini ništa ne mijenja: imena ne mogu napraviti nekoliko jezika od jednog. Bosna i Hercegovina jeste višenacionalna zemlja, ali ogromnu većinu stanovnika čine tri njena autohtona jednojezička naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi). Језичких мањина има двадесетак, али су малобројне [...], тако да се о БиХ не може говорити као о вишејезичкој земљи. Status службеног језика имају босански језик, хрватски језик и српски језик, али једно је правно проглашавање службених језика, а друго (socio)lingvistička чињеница да је БиХ једнојезичка земља” (Халиловић 2014: 243–244).

Није тешко погодити кога језика! Исти аутор даље каже:

„Projekta restandardizacije bosanske varijante, tj. izrade bosanskog standarda, u protekle dvije decenije uglavnom su se prihvatili Bosanci koji su dijelom svog pluralnog identiteta Bošnjaci, a Bosanci koji su dijelom svog identiteta bosanski Hrvati i bosanski Srbi preuzimaju standarde iz Zagreba i Beograda. Stoga je bosanska standardizacija u posljednjih dvadeset

godina uža od one iz 70-ih godina XX st. I stječe se dojam da je namijenjena isključivo bošnjačkom narodu. Međutim, bosanski standard – kako god bio usmjeravan – 'pripada' svima koji se njime služe, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Bosanska norma s vremenom će biti općenitija, *bosanskija*, jer to ne zahtijeva samo stručna javnost nego i sama svakodnevica: Bosna je oduvijek prostor prožimanja i preklapanja, njeno jezičko i kulturno jedinstvo izmiče nacionalnim i konfesionalnim shemama od Humačke ploče (X/XI st.) pa do danas. Zato bi najprimjereniji bio *općebosanski* standard, široko zasnovan, koji bi obuhvatao cjelokupnu bosanskohercegovačku jezičku stvarnost. Bosanski standard različitim od hrvatskog i srpskog ne čine samo njegova bošnjačka dionica i ona koja se ne da podvesti pod nacionalne sheme, nego i druge dvije, koje se uvjetno mogu označiti kao *hrvatski bosanski* i *srpski bosanski*. Naime, jezik Hrvata odnosno Srba u BiH, i kad se doživljava i naziva *hrvatski* odnosno *srpski*, nije isto što i *hrvatski* u Hrvatskoj ili *srpski* u Srbiji (tj. 'srbijanski' srpski; o novim varijantnim mogućnostima u srpskom v. Radovanović 2001: 174). Može li se u naziv *bosanski jezik* 'učitavati' drugi sadržaj? Naravno da može, ali za tako šta nije dovoljna jedna volja, ili dvije volje: u Bosni i Hercegovini za to su potrebne tri volje. Zajednički bosanski standard, općebosanski, mogu izraditi samo zajedno svi koji se njime služiti, tj. svi Bosanci. Dakle, spomenuta suprotnost između teritorijalnog i etničkog principa sama će se po sebi razriješiti ako se bosanski Hrvati i Srbi pridruže susjedima u normiranju bosanskog standarda i vrate se višestoljetnom imenu svoga jezika (koje su napustili uglavnom u drugoj polovici XIX st., kada se iz Hrvatske i Srbije bosanskim katolicima i pravoslavicima nameću hrvatske i srpske nacionalne ideje s ciljem obrazovanja hrvatske i srpske nacije unutar bosanskog društva)." (Халиловић 2014: 257–258).

А какво је стање „на терену”, какав је однос говорника према имену националног језика, показују посљедњи попис становништва из 2013. године. За босански језик изјаснило се 52,86% становника БиХ, за српски 30,76%, а за Хрватски 14,6%. Говорника босанског језика је за око 97.000 више него националних Бошњака, а говорника српског и хрватског језика нешто мање него националних Срба и Хрвата. Односно, 17.000

Хрвата се изјаснило за босански језик и око 7.000 Срба. Уз то за босански је и 33.000 националних Босанаца, 10.000 Босанаца и Херцеговаца и 10.000 Муслимана, а остатак су Југословени и друге мањине. Дакле, Бошњака је 50,11%, а босанским говори 52, 86% становника. Срба је 30, 78%, а српским говори 30, 76% (Хрвата је 15,43%, а хрватски језик говори 14,6%). За тих 2,5% босански је виталнији од српског у глобалу, а према укупним броју становника у БиХ у предности над српским је за око 780.000 говорника². Мислим да се треба забринути над овим бројкама које показују да виталност босанског језика, која се иначе мјери повећањем броја говорника, расте у БиХ, док српског, за сада благо, али ипак опада. Дода ли се томе и агресиван приступ бошњачке филологије у присвајању старих српских ћириличних споменика – посебно Повеље Кулина бана – али и уопште свега што је у писмености и књижевности створено на тлу данашње Босне и Херцеговине, па чак и дјела писаца који не само да су стварали у српском језику него су се и експлицитно изјаснили да припадају српској књижевности, онда је јасно да ће однос србистике и из ње издвојене боснистике и даље бити стално у сукобу, обиљежен тежњом за неутрализацијом другог.

У самој Републици Српској српски језик је угрожен и од стране његових говорника који га доживљавају као комуникациону алатку која све подноси, али и од стране институција које, ако се изузме декларативна подршка, не брину о његовом његовању. Немаран однос према језику је, нажалост, карактеристика и медија (и јавних сервиса и комерцијалних), карактеристика је и скупштинског дискурса и говора политичара – а та два стила, уз естрадни, доминирају у обликовању јавног мњења. Говорник српског језика у глобалу јесте свјестан значаја српског језика за опстанак народа, за његов духовни и културни идентитет, али у просјеку не влада његовом језичком културом, нити културу, у систему пољуљаних вриједности, схвата као циљ коме треба тежити у сопственом развоју. На то, уз институционалну небригу, утиче мноштво социо-економских фактора, а све је још подстакнуто глобализмом као доминантним друштвеним кретањем, па српски језик скоро да уступа мјесто енглеском. Притом се као обавеза

² www.statistika.ba, приступљено 10. 5. 2020.

схвата учење енглеског језика, а као нужно зло схвата учење правила и норми сопственог језика. Неписмени су нам, најалост, врло често и професори разних дисциплина, што је показала и настава путем телевизије – каквих је све ту било грешака у говору наставника, којима треба одати признање за рад у за њих неуобичајеним околностима, али и замјерити на тврдо укоријењеним грешкама у говору које преносе на генерације које школују. Не може се тремом пред камерама правдати када нпр. наставница разредне наставе, поучавајући о писању негације уз глаголе, неколико пута понавља да те ријечи треба једну од друге „одмакети”. Сугеришући уредници образовног програма РТРС-а да би било добро да њихови лектори помогну мало наставницима при снимању ТВ-часова, морала сам да саслушам придику како не разумијем виши циљ комплетног пројекта и како замјерам на ситницама.

Претходни примјер наводим јер сматрам да је за језичко незнање, за непознавање и непримјењивање правила српског језика, за занемаривање његовог примарног писма ћирилице крив образовни систем – и то скоро сав, прецизније од предметне наставе у основној школи па преко средње школе до високог образовања. Треба само погледати наставне планове друштвених и наставничких факултета и видјети да скоро нигдје – на правним, економским, на факултетима гдје се школују менаџери, на природно-математичким или факултетима физичке културе гдје се школују професори – нигдје се не учи српски језик и његова норма, али се учи, минимално по четири семестра енглески језик. Ако се изузму студијски програми српског језика и књижевности на два државна универзитета – у Источном Сарајеву и Бањалуци – предмети српског језика и књижевности се на прсте могу набројати и на педагошким факултетима који школују учитеље и васпитаче у предшколским установама. На државном Филозофском факултету у Бањалуци и на Педагошком у Бијељини (Универзитет у Источном Сарајеву) у наставним плановима разредне наставе и предшколског васпитања заступљени су мање-више исти предмети (Српски језик 1 и 2 – правопис и граматика, Дјечија књижевност, Култура говора, Теорија књижевности, Методике 1 и 2, а може се међу изборним предметима наћи и Дјечије језичко стваралаштво и Теорија језичке норме – на Учитељском студију и

Предшколском васпитању у Бањалуци или Функционална стилистика, Културна историја Срба – у Бијељини). Наставу изводи компетентан наставни кадар. На приватним факултетима слика је много оскуднија. На студију Разредне наставе на Независном универзитету Бања Лука или НУБЛ-у учи се Српски (матерњи) језик 1 и 2 и Методика српског језика и књижевности 1, 2 и 3 – нема ниједног предмета из књижевности. На истом факултету на Предшколском васпитању заступљена је и Књижевност за дјecu и Култура говора, уз Методику развоја говора – све предмете предаје пензионисани професор средње школе, иначе доктор књижевноисторијских наука³. На другим приватним филозофским факултетима, нпр. на Универзитету ПИМ, на два студијска програма (Психологија и Андрагогија) не постоји ниједан предмет који има везе са писменошћу⁴. На Европском универзитету у Брчком, на студијском програму Разредне наставе и Предшколског све предмете Савременог српског језика 1 и 2, Књижевности и Методике језика и књижевности изводи доценткиња са докторатом из теорије дискурса. Минималан број предмета српског језика и књижевности у тим наставним плановима и програмима несразмјеран је броју часова српског језика у разредној настави⁵. Дода ли се томе и проблем „прекомпетентности” јединог професора који школује будуће учитеље и васпитаче, јасно је да се све то одражава на компетенције студената, па у школе улази лош просвјетни кадар.

Неопходно је данас познавати свјетски страни језик, посебно енглески, али је још неопходније знати свој матерњи, знати језик у коме ће онај ко се школује не само за наставничка него и за сва остала занимања остварити најмање 90% своје радне ангажованости и продукције. Отужно је колико смо лоше описмењени у познавању српскога језика и његових правила, колико мало дајемо важности томе, као да нам је испод нивоа знати сопствени језик! Зато сматрам да је неопходно увести српски језик као општи предмет на све факултете, а без изузетка на све наставничке студијске програме, као и на све оне који припадају друштвеним наукама. Будући да јавно мњење данас

³ www.nubl.org – приступљено 10. 5. 2020.

⁴ www.univerzitetpim.com – приступљено 10. 5. 2020.

⁵ www.info@eubd.edu.ba – приступљено 10. 5. 2020.

– више него што то може школа или пак књижевност – формирају медији, посебно телевизија и онлајн (фронтали, портали, сајтови и сл.), више него потребно је описменити новинаре и надzirати њихову писменост путем лекторских служби које морају бити обавезне за сва регистрована јавна гласила. Јасно је да то у пракси фактички не постоји или да је несистематично организован рад лекторске службе и у оквиру медија гдје је заступљена. Према ономе што се може чути у говорном изразу новинара Републике Српске, не би се могло закључити да било ко са њима ради говорне вјежбе које подразумевају добар изговор свих гласова, акценат и добру дикцију.

Осим проблема правописне и функционалне неписмености, у РС, као и у Србији, посебан проблем представља однос Срба према ћирилици као примарном писму. Ћирилица се признаје и поштује декларативно, али се у пракси занемарује. Употребу писма одређују и навике из ранијих периода, ту прије свега мислимо на вријеме југословенске БиХ, када је ћирилица била потиснута на маргину, јер се скоро сва преписка водила на латиници. Потискивању ћирилице доприноси и реклама – медијска или улична – у којој се увозни производи са запада рекламирају у оригиналним називима (најчешће на енглеском језику), и уопште, утицај енглеског језика. „Будући да је утемељена у народу и тиме постала културни темељ народа, ћирилица се нужно везује за патриотизам. То је писмо које дијели судбину народа – када страдају Срби, страда и ћирилица. То је писмо које се мора вољети, ако постоји изграђена свијест о припадности појединца народу, ако се воли и цијени историја сопственог народа, али ту љубав треба његовати” (Бабић 2013: 204). Зато би закон о службеној употреби ћирилице као обавезног писма био потребан Републици Српској, и на томе се више пута инсистирало од стране лингвиста, али, нажалост, власт за то има мноштво изговора, најчешће се позивајући на Устав, на који се није позвао Врховни суд Републике Српске када је одлучио да се језик Бошњака у школама Српске зове босански, а не уставно одређен као језик бошњачког народа илити бошњачки.

Поново се, у Републици Српској из неких политичких кругова, покушава актуелизовати проблем екавице и ијекавице у српском језику – у корист екавице, с циљем језичког унифицирања Срба. Статус екавице у односу на Вукову ијекавицу

афирмисан је у деценијама након Бечког књижевног договора, а расправе о њиховом међуодносу и значају за норму српског језика (у том или под другим називима) врло су актуелне и у вријеме које претходи Новосадском договору (на шта упућују и резултати *Анкејте о њишњима српскохрватској језика и њравойиса*, проведене у *Лейџојису* Матице српске, од септембра 1953. до децембра 1954. године – в. Србистика 2014: 97–317). Тај однос је поново актуализован у вријеме рата у БиХ, 90-их година, у настојању и одлукама власти у Републици Српској да се у екавици унифицира српски изговор, ради српског националног јединства оличеног у јединству језика, што је уређено и *Законом о службеној ујџојреби језика и џисма*, донесеним 29. јуна 1996. године, у коме је прописана обавеза употребе екавског изговора. Од тога се врло брзо одступило, у суштини на срећу, с обзиром на посљедице које поништавају вијекове српске ијекавске традиције и доводе у питање и саму основицу српскога књижевног језика, која би се, одустајањем од ијекавице, врло лако прогласила туђом, што и сада настоји да докаже бошњачка лингвистика, тврдећи да је Вук за основицу књижевног језика узео „један од босанскохерцеговачких дијалеката” (в. Халиловић 2014: 245). Но и сада у РС одређени политички кругови, везани за први сазив Скупштине РС, настоје оживјети ту проблематику с циљем унифицирања српског језика у екавици.

А у вези са тим питањима – имена језика, двоазбучности и двоизговора, за потребе овог истраживања проведена је анкета за коју је узорак сачињен од 60 студената Учитељског факултета и Енглеског језика Филозофског факултета на Палама и 60 ученика Средње школе „Двадесет осми јуни” из Источног Сарајева. Анкета је дала интересантне резултате, који се огледају у одређеном степену збуњености испитаника, односно њихове недовољне информисаности о неким од значајних питања статуса српскога језика, као што су: да ли Срби, Хрвати, Бошњаци и Црногорци говоре истим језиком; да ли је оправдано да се језик Бошњака зове босанским или бошњачким, да ли је латиница писмо српског језика. Одговори на питања дати су према петостепеној скали (*сасвим се слажем, ујлавном се слажем, неодлучан сам, ујлавном се не слажем, уојишће се не слажем*) и пружају сликовиту представу о тим недоумицама.

Табела 1. Ставови студената и средњошколаца о српском језику

Тврдње	Сасвим се слажем	Углавном се слажем	Неодлучан сам	Углавном се не слажем	Уопште се не слажем
1. Језик којим говоре Срби у Србији, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Хрватској зове се српски.	82%	6%	7%	4%	1%
2. Језик којим говоре Срби, Бошњаци, Хрвати и Црногорци јесте исти језик.	70%	10%	4%	7%	9%
3. Оправдано је да се језик којим говоре Бошњаци зове босански.	5%	5%	11%	10%	69%
4. Оправдано је да се језик којим говоре Бошњаци зове бошњачки.	4%	7%	14%	7%	68%
5. Оправдано је да се језик којим говоре Хрвати зове хрватски.	15%	16%	5%	9%	55%
6. Оправдано је да се језик којим говоре Црногорци зове црногорски.	8%	9%	3%	20%	60%
7. Оправдано је да се језик у Босни и Херцеговини зове <i>бе-ха-ес</i> (босанско-хрватско-српски).	3%	2%	17%	23%	55%
8. Име језика важно је за национални и културни идентитет једног народа.	81%	11%	8%	0%	0%
9. Познато ми је да српски језик има два изговора – екавски и ијекавски.	86%	9%	4%	1%	0%
10. Сматрам да у српском језик треба да постоји само екавски изговор.	0%	0%	1%	1%	98%

Тврдње	Сасвим се слажем	Углавном се слажем	Неодлучан сам	Углавном се не слажем	Уопште се не слажем
11. Сматрам да се ијекавски изговор у српском језику мора очувати.	100%	0%	0%	0%	0%
12. Ћирилица је примарно писмо српског језика.	97%	3%	0%	0%	0%
13. Латиница је писмо српског језика.	35%	14%	21%	17%	13%
14. Пишем ћирилицом.	87%	13%	0%	0%	0%
15. Пишем латиницом.	55%	23%	1%	9%	12%

Свијест о томе да „Језик којим говоре Срби у Србији, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Хрватској зове се српски” има у скали „сасвим се слажем” висок проценат од 82% (углавном се слажем 6%, неодлучан сам 7%, углавном се не слажем 4%, уопште се не слажем 1%), што упућује – према мојој претпоставци – на извјесно колебање о томе да ли је језик Срба у другим државама српски. Студенти и ученици су у извјесној дилеми и у вези са тврдњом „Језик којим говоре Срби, Бошњаци, Хрвати и Црногорци јесте један језик” (сасвим се слажем 70%, углавном се слажем 10%, неодлучан сам 4%, углавном се не слажем 7%, уопште се не слажем 9%), што показује да им језичка ситуација у којој су се обрели није јасна, да ни у школи ни на факултету нису добили довољно информација о томе. Мали је проценат оних који су сасвим сагласни са тим да се језик Бошњака зове босански (5%) или бошњачки (4%), мали је и степен потпуне сагласности са тврдњом да се језик Црногораца назива црногорски (сасвим се слажем 8%), док је са хрватским сасвим сагласно 15%, што упућује на извјесну навикнутост на хрватско име језика.

Мали је проценат узорка сасвим сигуран (35%) да је латиница писмо српског језика, док недоумице нема о томе да ли је ћирилица примарно писмо српског језика (сасвим се слажем 97%, углавном се слажем 3%, неодлучан сам 0%, углавном се

не слажем 0%, уопште се не слажем 0%). Скоро су подударни проценти и у односу на тврдњу „Пишем ћирилицом” (сасвим се слажем 87%, углавном се слажем 13%), гдје такође нема неодлучних ни оних који се не слажу са тим ставом. Али иако нису сигурни какав је статус латинице у србистици, ипак велик број испитаника пише и латиницом (сасвим се слажем 55%; углавном се слажем 23%) и везује име језика за идентитет народа (сасвим се слажем 32%) и националне културе (сасвим се слажем 39%). Оно што је посебно значајно у овој анкети јесте да 100% анкетираних сматра се ијекавица у српском језику мора очувати.

И ова мала анкета, без обзира на извјесну збуњеност испитаника, у суштини потврђује и историјску везаност српског језика као језика српског народа за границе штокавице – за њен двозговор (испитаници су недвосмислено ијекавци и желе да тако и остане) и за двоазбучност. Садашње унтарштокавске границе српског језика у његову баштину укључују и културу и духовну продукцију других народа који њиме говоре – Хрвата, Бошњака и Црногораца. На основу етничко-језичких критеријума диференцира се, дакле, српска култура као култура Срба и као култура српског језика. Будући да је језик заједнички свима, култура српског језика јесте култура Срба, Хрвата, Бошњака и Црногораца. Срби из Босне и Херцеговине морају језички остати интегрални дио културе Срба преко које се укључују у шири културни простор српског језика. Надлежне српске институције, и оне из републике Српске и србијанске, о томе морају повести рачуна.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2013:** М. Бабић, „Социолингвистички аспекти омаловажавања ћирилице”, *У одбрану српске ћирилице, хрестиомаџија*, уредник М. Ковачевић, Пале: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 201–208.
- Ковачевић 2015:** М. Ковачевић, *Српски језик између науке и политике*, Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске.
- РМС 2007:** *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Хоџић 2018:** Ј. Hodžić, *Bosanski jezik*, Sarajevo: Simurg media – Internacionalni univerzitet u Sarajevu.

Халиловић 2014: S. Halilović, „Jezička stvarnost u Bosni i Hercegovini”, *Radovi*, knj. XVII, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 243–260.

Интернетски сајтови:

www.nubl.org – приступљено 10. 5. 2020.

www.univerzitetpim.com – приступљено 10. 5. 2020.

www.info@eubd.edu.ba – приступљено 10. 5. 2020.

www.statistika.ba, приступљено 10. 5. 2020.

THE STATUS OF THE SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN REPUBLIC OF SRPSKA

Summary

The linguistic space of the Serbian language is determined by scholars as the space of the Shtokavian dialect, but the factual picture of its territory is much narrower since its has been changed several times during the 20th century due to the break up of the Yugoslavian union. It placed the speakers of the Serbian language in Republic of Srpska to its western periphery, as well as in diaspora, since it is, in comparison to the main Serbian cultural centers, administratively and legally in another state. The parallel between Serbistics in Republic of Srpska with other national and philological programmes in B&H and different standards of the same language is formed within that space. Different standards and names of the languages in B&H poses a problem for the Serbian language in general since it estranges a part of its culture. It especially endangers the survival and vitality of the Serbian language in B&H since, on one hand, it actively causes the dissolution of is norm and since also, on the other hand, the Bosnian name of the language is being identified in different ways with the language of the state through which the Bosnian national identity is being projected.

In Republic of Srpska itself the Serbian language is being endangered due to the careless attitude of its speakers and institutions towards their language, and the lack of proper action with regard to its protection. Unfortunately, the same attitude towards the language characterizes both the media and the political discourse which are responsible for shaping of the public opinion. That is why it is of huge importance to work on the literacy of journalists through editorial services which would be obligatory for all the public media.

For the sake of the protection of the Serbian language and national identity it is necessary to synchronise the programmes and plans for the

Serbian language and literature teaching at all the educational levels, while taking care of the equal representation of literary texts as well as authors. It is also necessary, in both Serbia and Republic of Srpska, to insist on the special status of the Serbian language as a subject at all the educational levels which would imply a bigger amount of teaching in elementary and secondary schools, and in gymnasiums division of the Serbian language classes into two separate subjects – language and literature. A bigger number of classes of the grammatical linguistic culture should necessarily be introduced into the educational plans of all the secondary schools, since the level of literacy – both ortographic and functional, in both Serbia and Republic of Srpska is more than alarming.

Key words: Serbian language, national identity, Shtokavian dialect, functional literacy

Milanka Babić

Јелица Р. Стојановић*

Универзитет Црне Горе

Филолошки факултет Никшић

Студијски програм за српски језик

и јужнословенске књижевности

СРПСКИ ЈЕЗИК У ЦРНОЈ ГОРИ У „ВРЕМЕНИМА СУНОВРАТА”

Циљ нашег рада је да у кратким цртама представимо шта се дешавало на пољу језика, писма, језичке и културне историје у Црној Гори у посљедњих петнаестак година. У овом периоду радило се на промјени идентитета Црне Горе, што се нарочито испољило у сфери језика (српског), језичке и културне историје и споменичког наслеђа, потом ћирилице, као вјековног израза српског језика.

Кључне ријечи: српски језик, „црногорски језик”, ћирилица, писано наслеђе, устав, референдум, наставни предмет, школски програми, именовање језика.

У овом раду желимо укратко да представимо шта се десило са Црном Гором у временима суноврата, суноврата који се нарочито интензивирао од 2004. године, коју је обиљежила изјава тадашњег министра за просвјету Слободана Бацковића „Црногорци имају тај ваш српски језик, којим ви говорите, да га зову црногорским... и крај приче”, те „Наш задатак је да створимо новог човјека” (2004. године)¹ до 2020. и изјаве Мила Ђукановића: „Ово је нека нова Црна Гора на коју ћете се морати научити, у противном... имаћете озбиљне проблеме са отпором Црне Горе...” (2020).² Обје изјаве у складу су са

* jelicast@yahoo.com

¹ Министар просвјете и науке Слободан Бацковић, дневни лист *Дан*, 31. август 2004, као и аудио-записи изјаве са конференције за штампу министра просвјете и науке на сајту Министарства просвјете и науке Црне Горе.

² Nedeljnik.rs (<https://www.nedeljnik.rs/video-ovo-je-nova-crna-gora-na-koju-cete-se-morati-nauciti-evo-samo-minut-ili-kako-su-drustvene-mreze-ispratile-poraz-dukanovicevog-dps-a/>)

политичким приликама у Црној Гори тридесет године владавине једног аутократског режима који је, очигледно, имао за циљ да промијени идентитет Црне Горе, односно да, како се истицало, „створи новог човјека” у „новој Црној Гори”. Ово вријеме обиљежено је покушајем „етногенетског експеримента”, нарочито у дијелу који се тиче српског језика и његовог наслеђа. Стварана је, корак по корак, једна нове, вјештачка ситуација, заснована на фалсификатима, на насиљу над истином, науком, струком, историјским чињеницама, са циљем да се све српско преименује у црногорско, и само црногорско. У томе се далеко одмакло на формалном плану. Које је то требало, чему служило, ко је стајао иза овако зацртаног пројекта, остаје отворено питање, иако се многе паралеле могу повући и закључци извести. И да ли је, и колико, и зашто, све ово било потребно одлазећем режиму. О свему овоме, суд ће дати будућност. Ми ћемо представити како се то манифестовало у сфери језика и писма.

Од 2004. године власт је, свом силином, кренула у промјену вјековног и историјског континуитета и идентитета Црне Горе. Референдум је дио тог наума, био је и циљ и сврха, да се „осамостаљивањем” оствари што већа формална моћ, која је требало да послужи за градњу неке нове, историји и народу непознате Црне Горе. Убрзо након референдума, слиједи усвајање Устава (2007. године) којим је „створен правни оквир за спровођење културног геноцида српског народа” (Лепосавић 2017: 112). Тако је устав усвојен „по најмекшој могућој процедури” („разлабављеним противуставним законима и парламентарном трговином”), устројен након усвајања тако да данас представља „један од најтврђих устава на свијету”: за промјену његових најважнијих одредби тражи се „тропетинска потврда на референдуму” (Лепосавић 2017: 112). Осим тога, „остаје сјенка саблазни” (исто) над одлуком уставотвораца да се језик, за који се у том тренутку определијелило више од двије трећина становника (српски језик), не потврди као службени, – да би се тиме створили услови за дискриминацију науке, историје, говорника српског језика. Када су створени основни предуслови, корак по корак, пред нашим очима ради се на поништавању свега онога што је повезано са српским идентитетом.

Сви простори који су ушли у састав садашње Црне Горе носили су посвједочени хиљадугодишњи српски предзнак.

Власт је, осим у присвајању материјалних добара, сву моћ (која је постала несхватљиво огромна) усмјерила у правцу стварању нове Црне Горе и у њој новог човјека, који би требало да буду лишени од свега српског, историјског, а тиме и свог исконског бића. У складу са тим идеолошким пројектом требало је промијенити историју, наслеђе, свједочанство историјских докумената.

Ко зна ишта о науци, историјском току, зна да се на свим просторима данашње Црне Горе говорио једино српски језик (о чему говори његова језичка структура); и зна да се тај језик, на свим просторима данашње Црне Горе, именовано једино као српски (и као народни и као стандардни, – а никада као црногорски). И ко зна ишта о стандардизацији језика и о језичкој политици, зна да црногорски језик није задовољио критеријуме било какве стандардизације, нити је језичка политика у Црној Гори имала додирних тачака са било каквом цивилизацијском праксом. Дакле, Црна Гора је са својом језичком политиком последњих деценију и по – свјетски феномен. Паралеле не можемо повући ни са једним простором свијета, чак, у великој мјери, ни са, „постерпскохрватским простором”. Све је произашло из сфере огољене политичке диктатуре и присиле. Ипак, и поред свега, једина већина у Црној Гори, с обзиром на опредјељење грађана Црне Горе, тиме и једина језичка већина, јесте – српски језик. Црној Гори су, према томе, биле потребне огромне количине присиле, идеолошке манипулације, пласиране из центара политичке моћи, да би Црну Гору, макар формално, одвојила од свог тока, од своје историје, од свога народа, под цијену највећег уцјењивања и репресалија.

Промјене су се углавном одвијале на формално-правном плану, извршени су дубоки политичко-административни резони: почев од школског система, преко Устава, разних законских и подзаконских аката чиме је „црногорски језик” инаугурисан формалноправно, што је послужило као покриће за још дубље резове и поремећаје. Као прво, године 2004. мијења се назив наставног предмета у школама (Српски у Матерњи), што је био увод за даље кораке (српски језик уклопљен у четвороимени назив наставног предмета, потом тежња да се „четвороимени” преточи у црногорски).

Новим уставом, као што смо већ напоменули, „црногорски језик” је проглашен за службени у Црној Гори, а српски,

босански, хрватски за језике у „службеној употреби”. Дакле, „црногорски језик” је формално-правно (иако бесправно) инаугурисати, без било чега што би показивало шта би то требало да представља. Од формалног се даље није ни отишло, нити се могло отићи, јер се суштински ништа није могло промијенити. Зато се радило на фалсификатима. Да би се задати пројекат што више наметнуо и постао сам себи довољан! Тек касније су, 2010. године (опет формално), одштампани *Грамаџика* и *Правојис* „црногорског језика”. За *Грамаџику* је утврђено да представља преписану *Грамаџику хрвајској језика за средњу школу* (са придодатим неким особеностима испланираним за „црногорски језик”). Аутори и *Грамаџике* и *Правојиса* јесу Хрвати (Силић и Прањковић), Украјинка (Људмила Васиљевна) и Аднан Чиргић из Црне Горе (Ковачевић 2012). Све што се дешавало, дешавало се на површини, изваннаучно и изванјезички, али је све добијало невјероватан волумен, стварањем привида да постоји језик (црногорски) са својом најдаљом историјом, писаним наслеђем, а са намјером да се политичко-идеолошке одлуке наметну свим грађанима Црне Горе, различитим методама. Потом је, почетком школске 2010. године (усвајањем *Закона о ојшћем образовању*), након много преговора власти и опозиције, у наставној пракси прихваћен назив наставног предмета – Црногорски-српски, босански, хрватски (Стојановић 2014: 151–167).

Ово су били све крупни резови, који су нашли (= прокрчили) мјесто у уставно-правним актима, односно промијенили Устав и многе законске и подзаконске акте у Црној Гори. Дакле, овим резовима српски језик је формално-правно, у великој мјери, изгубио позиције које му припадају с обзиром на историјски континуитет на простору данашње Црне Горе, с обзиром на стандардно-језичку утемељеност (и стабилност), с обзиром на научну заснованост и препознатљивост.

Како се политичко-идеолошком пројекцијом (и притисцима) у другој половини XX вијека (за вријеме комунистичке власти) мијењао идентитет становништва Црне Горе, национални (послије Другог свјетског рата) и језички (у посљедњој деценији XX и почетком XXI вијека) говоре и пописи: према попису становништва у Краљевини Црној Гори (1909) српским језиком говори (95%) становништва; према попису 2003. године, који је рађен са намјером да се исфорсира име за

језик „црногорски“ (унесена је рубрика за опредјељење: српски, црногорски..., тако да је само требало заокружити унесено име за језик), и поред огромних притисака за српски језик се опредјелило 63,49%; црногорски 21,96% (од укупног броја оних који су се национално изјаснили као Црногорци 156.374, тј. 58,42% је навело српски као матерњи језик).³ Према попису из 2011. године опет се за српски опредјелило 42,88% (и овај пут је немали број оних који су се национално опредјелили као Црногорци, али и Бошњака..., писао језик – српски), за црногорски се опредјелило 36,97% (босански 5,33%; албански 5,27%; бошњачки 0,59%; хрватски 0,45%).⁴ Тиме је српски (за који се опредјелила већина) постао „равноправан са хрватским (0,45%), а неравноправан са „црногорским“ за који се опредјелило мање говорника.

Кад се формално-правно насиље завршило (или приведено крају), у Црној Гори настаје период привидног затишја, а, у ствари, ради се на истом пројекту, али се и даље систематично (и систематичније) одузимају се права српском језику и његовим говорницима. И оно што је у формално-правном дијелу српски језик и задржао („језик у службеној употреби“, у оквиру четвороименог назива наставног предмета), настоји да се смањи и уништи, прећути и игнорише, свакодневно, у пракси. Прије него што је усвојен нови Закон и општем

³ Према попису из 2003: национално опредјељење (Црногорци 43,16%; Срби 31,99%; Бошњаци 7,77%; Албанци 5,03%; Хрвати 1,10%...); језик (српски 63,49%; црногорски 21,96%; албански 5,26; бошњачки 3,21; босански 2,229; хрватски 0,45; неизјашњено 2,24%...). Од укупног броја оних који су се национално изјаснили као Црногорци 156.374 (58,42%) навело је српски као матерњи језик, док је црногорски навело 106.214 лица; од укупног броја Срба 197.684 (99,63%) навело је српски језик као матерњи; од укупног броја Југословена 1.705 (91,67%) навело је српски као матерњи језик; од укупног броја Албанаца 30.382 (97,49%) навело албански језик као матерњи; од укупног броја Бошњака 18.662 (38,73%) је навело бошњачки језик као матерњи, 13.718 (28,47%) је навело *босански* као матерњи, 12.549 (26,04%) је навело црногорски, а 2.723 (5,65%) је навело српски језик као матерњи; од укупног броја Муслимана 13.627 (55,34%) навело је црногорски као матерњи, 8.696 (35,31%) навело је српски за матерњи језик, 1.094 (4,44%) бошњачки, 414 албански и свега 282 лица је навело *босански језик* као матерњи; од укупног броја Хрвата 2.529 (37,13%) навело је српски за матерњи, 2.438 (35,80%) хрватски и 1.375 (20,19%) црногорски језик.

⁴ Попис 2011: национално опредјељење (Црногорци 44,98%; Срби 28,72%; Бошњаци 8,56%; Албанци 4,91%; Роми 1,01%; Хрвати 0,97%); језички састав (српски 42,88%; црногорски 36,97%; босански 5,33%; албански 5,27%; бошњачки 0,59%; хрватски 0,45%).

образовању (дакле, онај у којем је усвојен назив за наставни предмет црногорски-српски, босански, хрватски), Завод за уџбенике је (не без договора са одређеним структурама власти) на брзину одштампао уџбенике на чијим корицама је стајало „црногорски језик” (непосредно прије почетка школске године). Требало је да остану ван употребе након усвајања новог Закона о општем образовању и васпитању, међутим, мимо свих договора, ови уџбеници нијесу повучени, постепено су почели да се намећу и провлаче у школама тако да и дјеца која су пописом определијелена као говорници српског језика уче из уџбеника на којима стоји „црногорски језик”, упознавајући се са „два нова слова” (с’ и з’).

Надомјештање „службеног језика” српском језику почело је да се спроводи у свим сегментима. Српски језик је дискриминисан (у ствари одстрањен) и новим Статутом Универзитета Црне Горе. У новом статуту, који је усвојен фебруара 2005. године, донијет је Правилник докторских студија (члан 11) у којем је исфорсиран термин „службени језик” (што је још један од показатеља зашто је направљена вјештачка дистинкција у Уставу: „службени језик” – „језик у службеној употреби”, управо да би де „језику у службеној употреби” одузела у стварности службена употреба) (Нпр: „Izvještaji, ocjena i druga dokumentacija, kao i doktorska disertacija odnosno doktorski umjetnički projekat, **пишу се на службеном језику и на енглеском језику ако је лице које се не служи службеним језиком члан комисије** и учествује у поступку prijаве, израде или одbrane докторске дисертације као завршног дијела студијског програма који се реализује на службеном језику...”). На сајту Владе Црне Горе, Министарства просвјете и Министарства науке, Универзитета Црне Горе, Филозофског факултета, и тако редом, за опцију „контакт” могуће је да одаберете од језика: црногорски језик, енглески језик, тј. са званичним институцијама у Црној Гори можете да успоставите контакт једино на црногорском или енглеском језику, али не и на већинском, српском језику. Дакле, било коју службену комуникацију (а томе би, ваљда, требало да служи језик у службеној употреби) не можете формално-правно у Црној Гори обавити на српском језику.

Из школских програма су по замишљеном идеолошком принципу (видјети: Матовић 2012), изостављени (= избачени) српски писци и садржаји са предзнаком српски. Предзнак

„српски” нарочито се изоставља код писаца са простора Црне Горе, који су сами себи давали српски предзнак (Његош, Никола I Петровић, Стефан Митров Љубиша итд.).

На Филолошком факултету назив наставног предмета Српски језик је 2018. године, мимо било какве регуларне процедуре, преименован у „црногорски језик”. И тако редом.

У сладу са цјелокупним пројектом мијења се (читај фалсификује) историјскојезички континуитет садашњих простора Црне Горе, гдје се све што је територијално обухваћено простором данашње Црне Горе сврстава у „црногорски језик” и „црногорско језичко наслеђе” (сви писци, споменици: Мирослављево јеванђеље, Горички зборник, Црнојевића наслеђе, Петар I, Његош, Марко Миљанов, Паштровске исправе..., све се ставља под „црногорски језик”).

На дијалекатском плану покушава се „формулисати” компактност дијалекатског простора Црне Горе, које је, према представљању у Црној Гори, јединствено и одвојено од осталог дијалекатског (српског) простора (простор Црне Горе се, одвојен од осталог, дијели на два дијалекта, новонаименована као „југоистичноцрногорски” и „сјеверозападно црногорски”). Ове процесе најбоље одсликавају формулације које се у посљедње вријеме могу срести код новореформатора (преточене и у школске уџбенике): „општецрногорски језички слој” (Чиргић), „црногорска језичка заједница” (Глушица), (видјети: Бојовић 2015).

Као додаток свему овоме отвара се и Факултет за црногорски језик на Цетињу (засигурно први те врсте, не постоји факултет за руски / српски, и сл., у матичним земљама, већ се језици проучавају у оквиру ширих филолошких програма), који се „придружује” већ раније отвореном Студијском програму за црногорски језик и јужнословенске књижевности на Филозофском факултету у Никшићу. У тешким приликама, под великим притиском и без готово ичије помоћи, опстаје и функционише Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности на Филолошком факултету у Никшићу, са малобројним кадром који му је посвећен и са не великим бројем студената који, уз обесхрабривања и притиске која стижу са сваке стране, ипак студирају оно што воле и оно је једина вертикала Црне Горе. Српски језик је на Студијском програму за српски нашао своје утемељење и бори се

за опстанак и живот, превише, чини ми се, заборављен и од многих који би требало и морало да га се сјете и да га подрже. Овом приликом морам у најљепшем свијетлу поменути неке од колега-србиста изван Црне Горе који не заборављају српски језик и србистику у Црној Гори, као и неке институције. Али, овдје морам поменути и то да један број „колега”, прије свега са Филолошког факултета из Београда и Филозофског факултета из Новог Сада (са страних филолошких група) покушавају да помогну инаугурисању „црногорског језика” (ма шта то представљало) у Црној Гори. Дакле, посљедњих година пријављене су и прве докторске (и магистарске) тезе на Универзитету Црне Горе које у наслову имају „црногорски језик”. Ментори тих докторских дисертација су, засад, као правило, из Новог Сада и Београда. А, недавно, и један број професора, такође из Београда и Новог Сада, ментори су и „тутори” студентима који су завршили у Црној Гори основне и мастер студије за црногорски језик и књижевност, а уписали докторске студије у Београду и Новом Саду. Посебно је питање на који начин и којим путем су (нерегуларно) успјели да се упишу. Ово су све велика питања за размишљање и појашњавање, упућена научним и просвјетним посленицима и институцијама.

Ћирилица је историјско писмо свих простора које су данас у саставу Црне Горе; најстарији писани споменици: Мирослављево јеванђеље, Натпис кнеза Мирослава, Ктиторско-надгробни натпис жупана Првослава у Ђурђевим ступовима, Морачки натпис, Иловичка крмчија, Натпис зетског епископа Неофита, и тако редом...; – свуда је и једино присутна ћирилица. С обзиром да је израз српског језика и српског народа, те отуда у великом броју историјских докумената називана „српским писмом”, сметала је пројекцији нове Црне Горе (Монтенегра) и у њој новог човјека, те се нашла на удару у Црној Гори. Црна Гора је скоро потпуно латинизована у посљедњих неколико деценија, иако су чак и према Уставу равноправне ћирилица и латиница. А на првом мјесту стоји – ћирилица. Тиме се, у склопу општег пројекта, Црна Гора покушава очистити од свега што носи српски и православни предзнак.

О дискриминацији говорника српског језика, студената и професора српског језика у Црној Гори у овим „временима суноврата” могло би се много рећи. Са њима се власт обрачу-

навала на свим пољима да би их тиме обесхрабрила, скрајнула са лица (односно наличја Црне Горе), да истинско не би засметало фалсификату.

Као закључак овог кратког прегледа, питамо се, јесмо ли за ово кратко (а предуго) вријеме постали неки други људи, јесу ли нам усадили нове гене (нехумске, нехерцеговачке, несрпске, нецрногорске...) – монтенегринске, јесмо ли постали креатуре нове власти!? Је ли српски језик постао „црногорски”? Да ли је латиница данашњице потрла ћирилицу вјекова? Да ли је то могуће!? Није, ако смо ми могући! Видјећемо шта ће донијети нове политичке промјене Црној Гори, колико ће се исправити неправда која јој је начињена. Колико ћемо учинити да се вратимо богатству вјековног, које је текло и трајало све до времена „данашњице”, „данашњице” непрепознатљиве у искони, „данашњице” која је сама себи довољна. Али није Црној Гори! Ако смо вјерни њеној суштини, њеној препознатљивости и њеној историји.

ЛИТЕРАТУРА

- Бојовић 2014:** Драга Бојовић, „Методe потискивања српског језичког идентитета у Црној Гори”, *Српски језик и ћирилица. Основе српској идентитетској*, Зборник радова, Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 26–32.
- Граматика 2010:** Adnan Ćirgić, Ivo Pranjković, Josip Silić, *Gramatika crnogorskoga jezika*, Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore,
- Лепосавић 2017:** Владимир Лепосавић, *Ухваћени у вршењу својих љубави. Тематска збирка есеја*, Подгорица – Београд: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Јасен.
- Ковачевић 2012:** Милош Ковачевић, „О актуелном правопису и граматици црногорског језика”, *Српско језичко наслеђе на њеној историји данашње Црне Горе и српски језик данас*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Херцег Новом 20–23. априла 2012, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Нови Сад: Матица српска, 303–323.
- Матовић 2012:** Веселин Матовић, *Ноћ дујих маказа*, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одбор за просвјету и медије, Актив професора српског језик и књижевности, Октоих.

Недељник: Nedeljnik.rs (<https://www.nedeljnik.rs/video-ovo-je-nova-srna-gora-na-koju-cete-se-morati-nauciti-evo-samo-minut-ili-kako-su-drustvene-mreze-ispratile-poraz-dukanovicevog-dps-a/>)

Правопис 2010: *Правопис црнојорскога језика*, Министарство просвете и науке Црне Горе, Подгорица.

Стојановић 2014: Јелица Стојановић, „АКТУЕЛНИ ПРОЦЕСИ У ВЕЗИ СА ПИСМОМ И ЈЕЗИКОМ У ЦРНОЈ ГОРИ – ЗАДАЦИ НАУКЕ И ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ”, *Зборник Института за српски језик САНУ II: Српски језик и актуелна питања језичке историје*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 151–167.

Стојановић 2017: *Пушевица српског језика и писма*, Београд: Српска књижевна задруга (Поновљена издања Кола Српске књижевне задруге).

THE SERBIAN LANGUAGE IN MONTENEGRO IN “TIMES OF DESTRUCTION”

Summary

In this paper, we briefly present what has been happening in the field of language, script, linguistic and cultural history in Montenegro in the last fifteen years. During this period, it has been working on changing the identity of Montenegro, which was especially evident in the sphere of language (Serbian), linguistic and cultural history and monumental heritage, then Cyrillic, as a centuries-old script of the Serbian language.

This period was marked by an attempt at an “ethnogenetic experiment”, especially in the part concerning the Serbian language and its heritage. Step by step, a new, artificial situation was created, based on forgeries, on violence against the truth, science, profession, historical facts, with the goal of renaming everything Serbian to Montenegrin, and only Montenegrin.

Key words: Serbian language, “Montenegrin language”, Cyrillic alphabet, written heritage, constitution, referendum, subject, school curricula, language naming.

Jelica Stojanović

Лидија Р. Томић*

Универзитет Црне Горе

Филолошки факултет Никшић

Студијски програм за српски језик

и јужнословенске књижевности

О СТАТУСУ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ

У раду се разматра статус српске књижевности у актуелном политичком времену њеног угрожавања и потирања. Преименовање назива предмета Српски језик у основним и средњим школама, као и на страним филологијама Филолошког факултета у Никшићу, означили су почетак стварања „новог човјека”, одвојеног од његошевске традиције Црне Горе, њене историјске и духовне вертикале.

Прогон књижевности на српском језику прати измјена школских програма, занемаривање и небрига око положаја српских писаца и књижевности на српском језику. Историја и традиција српског језика и књижевности у Црној Гори дошла је у сукоб с намјером власти да тековине српског народа поништи или преведе у традицију која није у токовима вјековних вриједности Црне Горе.

Кључне ријечи: српски језик, српска књижевност, Црна Гора, језички национализам, књижевна традиција, државни пројекат, историја, политика

Српска књижевност у Црној Гори трпи маргинализацију и насиље преименовања и потискивања, нарочито од проглашења независности Црне Горе (2006). Српска књижевност била је саставни дио црногорске књижевне перспективе. Политички разлози одвајања Црне Горе и Србије водили су отклону од дотадашњег заједништва, са све изразитијим захтјевима за идентитетску и сваку другу посебност у Црној Гори.

Стварање тзв. црногорског језика афирмише политичко име за књижевност која је одувијек стварана на српском

* lidija.tomicpg@gmail.com

језику. Проблем назива књижевности у Црној Гори настаје због пренебрегавања српске књижевне традиције. Посматрати црногорску књижевност без вертикале српске књижевности има погрешан смјер. За историју књижевности у Црној Гори није спорна одредница црногорска књижевност ако се има у виду стваралаштво у Црној Гори на српском језику. Проблеми настају тамо гдје се тај критеријум занемарује у корист националног имена књижевности без српске језичке традиције. То је у потпуности погрешан пут, на који су стали црногорски националисти. Они нијесу плод најновијег времена, већ старих идеолошких подјела југословенских писаца на савезном нивоу.

Данас се у свакој земљи бивше југословенске заједнице тежи поистовјећивању имена државе и назива књижевности у њој. С идејом „државног језика” и књижевности, државни програм у Црној Гори покушао је да наметне идеју о националној посебности на више планова – језичком, књижевном, образовном, културном. У том смислу, све што је српско сводило се на проблем који треба ријешити, и то: преименовањем имена језика, потом назива предмета српског језика у основним и средњим школама, а онда потпуна ревизија школских програма који се тако више не зову, већ су програми каталози знања у којима је дошло до изостављања и брисања српских писаца из школских програма. Да су промјене донијеле невјероватне обрте и на академском нивоу образовања, говори поступак промјене назива предмета Српски језик на Филолошком факултету, на програмима за стране језике, у вријеме акредитације студијских програма, када је декан те установе 2017. године промијенио назив предмета Српски језик у Црногорски језик, без уважавања језичке реалности и научне истине о традицији српског језика у Црној Гори и његовом образовном систему.

Српски језик и књижевност у Црној Гори су темељне вриједности њене материјалне и духовне традиције и културе. Српским језиком исказивала се, развијала и његовала књижевна мисао и традиција. Црногорска књижевност била је и јесте саставни дио шире схваћене језичке и књижевне заједнице која говори и пише српским језиком. Српски језик обједињава књижевно стваралаштво у Црној Гори и чини га јединственим по стварању на српском језику. Национално

одређење књижевне традиције није било спорно све до тренутка када се књижевност почела одређивати према припадности једној нацији. Прекомпоновање и дијелење књижевног наслеђа у Црној Гори на одреднице „црногорска” и „српска” књижевност добили су антагонистички однос на штету дјела српске језичке и књижевне традиције. Таква политика довела је до књижевне новоисторије, која се руководи логиком политичког програма да се идентитет постиже с предзнаком црногорског имена. Међутим, књижевност у Црној Гори и црногорска књижевност су много шири значењски појмови. Црногорска књижевност је књижевност у Црној Гори и она није мање црногорска ако је настајала и развијала се на српском језику. Напротив, српски језик ју је изњедрио и одредио и та чињеница није у супротности с именом црногорске књижевности. Српски језик и црногорска књижевност нијесу супротстављене категорије. Међутим, оне то данас јесу у острашћеној идеологији која под црногорским именом тражи да се изостави укупност српске књижевне еволуције.

Формирање тзв. црногорског језика, књижевности и цркве, под окриљем новоцрногорског идентитета, омогућило је да се књижевност у Црној Гори све више генерише према стваралаштву унутар црногорске суверенистичке идеје. Корпус књижевности на српском језику сада жели да се уведе у нови оквир – у уско схваћен црногорски идентитет и све што из њега происходи. Форсира се концепт „црногорске књижевности” на више начина: по критеријуму писаца рођених у Црној Гори, потом дјела објављених у Црној Гори и изван Црне Горе, ако су њихови аутори писци из Црне Горе. Нараста националистички критеријум за одређење припадности црногорској књижевности, чак и у случајевима писаца који су се остварили у српској језичкој и књижевној традицији (Михаило Лалић, Миодраг Булатовић, Борислав Пекић, Бранислав Шћепановић и др.). Није спорно да су они припадници црногорске књижевности, схваћене у вертикали српске језичке историје. Културна, образовна и просвјетна политика их назива „својим”, што не би било спорно да се писци попут Његоша, Љубише, Миљанова, Лалића, Булатовића, Пекића, Шћепановића... сами нијесу уписали у традицију српске књижевности.

Црногорска књижевност данас реализује идеју националне књижевности унутар Црне Горе. Као да је ријеч о потреби да се књижевни токови изведу из матичне књижевности на српском језику. Матичност књижевности вуче коријене из југословенске традиције и императива територије на којој настаје. На Филозофском факултету у Никшићу, још од његовог оснивања, реализована је идеја националних предмета (Црногорска књижевност, Српска књижевност), на Одејку за српскохрватски језик и јужнословенску књижевност (1978) године. Избор писаца у склопу књижевних предмета односио се на националне оквире свих књижевности, од црногорске, српске до хрватске, словеначке и македонске књижевности.

Од оснивања Одејке за српски језик и књижевност 1990. и Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности 2004, предмети су мијењали своје планове и програме, зависно од реформи и организације наставе. Трансформативност наставних предмета била је подложна иновацијама. Пјесник Петар Други Петровић Његош налази се у програму Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности. Увођењем једносеместралних предмета и специјалних курсева, Његош се изучава у оквиру једног од њих, прво на Студијском програму за српски језик и јужнословенске књижевности, а потом одвајањем садржаја из планова и програма Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности, за формирање Студијског програма за црногорски језик и јужнословенске књижевности (2008), овај пјесник се, у истом формату специјалног курса, предаје и на Студијском програму за црногорски језик и јужнословенске књижевности. Проблем припадности српској или црногорској књижевности је актуелан, утолико прије што се српски коријен њене припадности потискује пред потребом да Његош буде искључиво црногорски пјесник.

Да судбина српске књижевности није одвојена од судбине српског језика у Црној Гори, говори, дакле, измјена назива предмета Српски језик у Матерњи, у основним и средњим школама, потом у Црногорски, што, само по себи, доводи до катастрофалне намјере да се анулира позиција српског језика, а тим и књижевности. Прегруписавање наставних програма, као и њихових садржаја изазвало је отпоре и протесте професора, ученика и студената у Никшићу. Студијски програм

за српски језик и књижевност се 2004. године побунио, као и 2017, када је дошло до преименовања назива предмета Српски језик на студијским програмима за стране језике и преводилаштво. Позитивна одлука Вијећа Филолошког факултета да се назив предмета Црногорски језик промијени, остало је без реализације. Није дошло до враћања назива „српски” у име предмета. Још 2015. године указивали смо на чињенице да студенти страних језика (енглески, француски, италијански, руски, њемачки) читају и преводе дјела српских писаца, да користе литературу на српском језику, да имају право да се образују на свом језику. Исти критеријум је био и за професоре којима је српски језик – језик избора и припадности. Форсирање имена „црногорски” у називу језика на Филолошком факултету има јасну намјеру – да озваничи доминацију једног, „државног” језика, што је својеврсни апсурд, ако се има у виду да садашњи четвороимени назив матерњег језика постоји у образовном систему у Црној Гори и да треба и високообразовна институција да слиједи ту реалност. Највећи дио стручне литературе је на српском језику, број студената и професора који говоре српским језиком, такође. Избацивањем назива предмета Српски језик и увођењем назива предмета Црногорски језик повријеђена су права студената на образовање на свом језику и остварена апсолутна дискриминација и студената и професора који желе да се образују и изводе наставу на српском језику.

Новоформирани Студијски програм за црногорски језик и јужнословенске књижевности преузео је садржаје предмета са Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности, доводећи читаво вријеме Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности у опасност од спајања и асимилације. И тим ударима смо до сада успјешно одолијевали, иако се политиком паралелних наставних садржаја и даље желе „повезати” предмети за нас неспојивих катедри. Занимљиво је да половина професора Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности предаје на оба студијска програма, а да је друга половина остала вјерна традицији српског језика и књижевности.

Реформа школства у Црној Гори учинила је да се „црногорски језик” уведе у образовни систем и тим минимизира присуство српског језика у настави. Последице тог проце-

са су вишеструко погубне. Уџбеници тзв. црногорског језика су избацили уџбенике српског језика. Ученици који желе да уче српски језик могу да користе уџбенике српског језика од 2012. године, када се у школски систем увео четвороимени назив предмета (Црногорски-српски, босански, хрватски језик). Међутим, пракса показује да се број захтјева за учењем српског језика временом смањивао. У одјељењима од тридесетак ученика, неколико ученика јави се са захтјевом да учи из уџбеника српског језика и књижевности. Мали одзив ученика је, такође, поразна чињеница, схватљива у односу на положај Срба и говорника српског језика, којих је, према попису становништва, прво било више од шездесет процената, а потом четрдесет процената.

Драматична је и позната судбина професора који нијесу прихватили да се мијења име српског језика и који су изгубили посао у школама. Познат је велики отпор и протест народа, као и непристајање студената и професора српског језика и књижевности с Филозофског факултета у Никшићу да се дозволи дискриминација српског језика и његово угрожавање. Масовни штрајк изазван је одлуком Министарства просвјете да се име српског језика истисне из сопствене традиције у Црној Гори. Министарство просвјете је пристало на договор по којем се формирао четвороимени назив предмета. У односу на брисање имена српског језика, у њему се, како-тако, налази име српског језика (Црногорски-српски, босански, хрватски језик). Све је то, наравно, апсурд, као што је и апсурдна пракса да „реформатори” језичке традиције и творци „државног” језика, „државне” књижевности, уносе политичке критеријуме у стварању новог језика и појма црногорске књижевности. Црногорски језик у Уставу Црне Горе постаје службени, а српски и остали језици добијају статус службене употребе. То говори о томе да је језички идентитет поистовјећен с именом државе, што је, такође, апсурд. Међутим, њим се фаворизује име државе, без оправдања, јер појам „државни језик”, до случаја у Црној Гори, није познат. Енглески или њемачки језик се користе и у употреби су у земљама које се другачије називају. У Уставу Црне Горе дошло је до раздвајања службеног и језика у службеној употреби. Пренебрегла се позиција језика у службеној употреби, који има исто право употребе и примјене као и

службени језик. Српски језик опстаје својом присутношћу и традицијом народа (Црногораца и Срба) који говоре и пишу српским језиком.

Проблематичност и сложеност језичког питања у Црној Гори огледала се и у формирању Факултета за црногорски језик на Цетињу, којим се форсира и фаворизује дијалекатски начин изражавања, с циљем да се, у ширем смислу, наметне систем „разарања и обесмишљавања духовних и културних вриједности ствараних на српском језику”¹. Да није институција које његују постојање и традицију српског језика, не би било ни његове одбране. Српски језик и књижевност студира се на Студијском програму за српски језик и јужнословенске књижевности на Филолошком факултету Универзитета Црне Горе. Његује се и развија у раду српских институција у Црној Гори: Матици српској – Друштву чланова у Црној Гори, Српском националном савјету, Институту за српску културу, Удружењу књижевника Црне Горе и другим удружењима која баштине српску језичку и књижевну традицију. Брига и битка за српски језик траје и данас, као и за статус српске књижевности, коју без прекида досадашња власт у Црној Гори посматра као страну литературу. Министарство просвјете и Савјет за високо образовање увели су каталоге знања у школе и на основу њих праксу да умјесто великих писаца српске књижевности у школске програме уводе минорне, неафирмисане и локалне ауторе.

Веселин Матовић, један од двадесет и седам отпуштених никшићких професора, посвећено се бавио поразним измјенама у школским програмима (Матовић 2012). Упоређивао је раније и нове школске програме и показао шта значи прекрајање, брисање, прераспоређивање садржаја школских програма. На основу упоређивања методских јединица може се закључити да су српски писци сведени на незнатан број или их уопште нема. Изостављена је српска средњовјековна књижевност, српска народна поезија, „пјесме косовског, покосовског и осталих циклуса, осим пјесме Женидба Милића Барјактара и двије пјесме Старца Милије, које они², иначе,

¹ Декларација са Сабора „Одбрана имена српског језика”, 4. и 5. децембар 2004.

² Аутори школских програма.

сврставају у црногорску књижевност!” (Матовић 2012: 24), као и велики број српских писаца. Умјесто њих, уврштени су писци локалног карактера, мање или више афирмисани у кругу црногорске књижевне збиље, без значаја за књижевност у естетском и вриједносном смислу. Из програма су изостали пјесници и писци од највећег значаја за српску књижевност.

Намјера образовне политике да „пречисти” школске програме учинила је велику штету садржајима српске књижевности које ученици нијесу у могућности да сагледају кроз обавезно градиво. На дјелу је пројекат поништавања српске културе у Црној Гори као главне сметње националистичком пројекту „новог човјека”. Српски национални идентитет је препрека конституисању црногорског имена у свим сферама живота, посебно у просвјети, образовању, култури. Нов језички идентитет у Црној Гори покушава избрисати све што је српско у Црној Гори. Умјесто научне чињенице о српском језику, форсира се „стандард црногорског језика”, као и обавеза учења у школама, упркос праву сваког ученика и наставника да се образује и изводи наставу на српском језику. Српски језик и књижевност се боре да опстану у времену које је све чинило да се и наш студијски програм асимилује или онемогући у свом раду. Дио професора са Студијског програма за српски језик и јужнословенске књижевности прихватио је да предаје и на Студијском програму за црногорски језик и јужнословенске књижевности, дио није и неће, јер је остао вјеран научној и стручној истини о постојању српског језика у Црној Гори. Снагом аргумената Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности до сада се одбранио од притисака, који су, како вријеме пролази, чини се, превазиђени чињеницом да се студенти сваке године уписују на студије српског језика и књижевности. Међутим, тешкоће не престају и оне су видне у одбијању захтјева Студијског програма да се у имену предмета матерњег језика врати име српског језика на студијским програмима за стране језике и преводилаштво.

О статусу српске књижевности данас говори и неповољан и неадекватан положај Удружења књижевника Црне Горе, потом, књижевних листова и часописа. Вјерност српском језику и књижевној традицији показује се као сметња

развоју Удружења. Крајем осамдесетих година прошлог вијека догодио се расцјеп међу чланством Удружења књижевника Црне Горе. Издвојена група књижевника формирала је Црногорско удружење независних књижевника. Занимљиво је да држава не финансира Удружење књижевника Црне Горе, да им је својевремено одузела просторије („За одржавање књижевних програма Трибина добија дрвену бараку Црквене општине испод цркве Светог Ђорђа, на Горици, испод старог црквеног гробља” (Краљ, Ћуковић 2020: 48). У новембру 2009. године сагорела је „прва адреса изгнане српске књижевности [...], запламтјеле су све ствари које су биле унутра: огромна библиотека, рукописи, архива, разни материјали, столови, ормари, столице... Сљедећа адреса на којој је српски писац представљао своје дјело, нашла се преко ријеке Мораче, мало узбрдо у Цркви 40 момишићких великомученика, у подгоричком насељу Момишићи.” (Краљ, Ћуковић 2020: 48). Као и у неусловним просторијама бараке, тако се и у гостопримници цркве одржало око двјеста педесет књижевних вечери. Оне су се одржавале и „на обали ријеке Рибнице, у парковима, у хотелу ’Рибница’, у ресторанима ’Медија’ и ’Данк’”. Удружење је наставило с радом и организовањем трибина и књижевних вечери. На Скупштини УКЦГ (15. 3. 2015) формирана је трибина „Ријеч” и за њеног уредника изабрана пјесникиња Милица Краљ. До сада се, на новој адреси (Манастир Светог Симеона Мироточивог, Немањинград, Предград, 31) организују књижевни скупови, промоције, дијалози, једном ријечју, драгоцјене књижевне активности, насупротив „актуелној идеолошкој матрици” (Краљ, Ћуковић 2020: 49–50). Тим начином, Удружење књижевника Црне Горе чува и његује књижевну и културну традицију. Рад Трибине „Ријеч” огледа се и у протестним манифестацијама против недостојног статуса српског језика, потом обесправљености српског народа у Црној Гори, као и на Косову и Метохији. Удружење реагује поводом положаја Српске православне цркве у Црној Гори, поводом агресије НАТО и бомбардовања Србије и Црне Горе и других питања важних за интегритет и достојанство српског народа. Промоције књига на књижевним вечерима афирмишу вриједности поетског и прозног стваралаштва. Његују се јубилеји књижевног стваралаштва, евоцирају

и тематизују књижевни опуси и дјела, значајни датуми и јубилеји. Удружење брине о конзистентности националне књижевности и културе, о обиљежавању дана поезије, матерњег језика, дана књиге и младих стваралаца. Вечери су посвећене теми жртве и видовданском пјесничком бдјењу, гостовањима и његовању српске књижевне баштине, упркос игнорисању државе и занемаривању истине да су писци у Црној Гори, својим дјелом, афирмисали аутентични дух стваралаштва у Црној Гори. Књижевни програм Удружења књижевника значајно осмишљава своје постојање и функцију у оквиру бројних програма, као што су: Токови савремене књижевности у Црној Гори, Савремена књижевност на српском језику у оквиру свеукупне српске књижевности, Доминантни поетички модели, Вриједносно-поетички стандарди, Критичка сагледавања и освјетљавања, Најинтригантнија поетичка дјеловања, Индивидуални стваралачки захтјеви, Књижевни портрети, Нове књиге, Јубилеји из националне књижевности и културе, Свјетски дан поезије, Свјетски дан матерњег језика, Свјетски дан књиге и ауторских права, Млади ствараоци, Свјетска поезија, Књижевност за дјецу и младе, Пјесници Пушкину, Видовданско пјесничко бдјење, Конкурси и награде, Часописи, Анализе, полемике, разговори. За све ове програме, државна телевизија не прати ниједан догађај, као ни Министарство културе, ни штампани медији блиски режиму. Тим начином, српски писци у Црној Гори су дискриминисани, неправедно запостављени из стваралаштва у Црној Гори. Међутим, писци нијесу страном ни увезено тијело, каквим их квалификују идеолози културе и књижевности по уско схваћеном црногорском типу. Они су израз истинске Црне Горе, њене духовности и традиције. Писци нијесу изданци дукљанске мисли, већ ствараоци из живота Црне Горе. Српски писци припадају националној мисли његошевске Црне Горе, због чега и нијесу прихваћени и видљиви у државном систему црногорског културног простора. Дискриминација је постала услов за наглашено родољубље, за емоционални делиријум према самобитности постављеној на погрешним темељима. Црногорски национализам сужава свијест о пуноћи црногорске историје, културе и књижевности, насталој на ризници народног и умјетничког стваралаштва, на тековинама фолклорног, етнографског,

горштачког, приморског менталитета, испуњеног искуствима ратова, буна и херојских подвига, као и садржаја друштвеног, социјалног и психолошког искуства постојања. Одбацити српско одредиште културне и књижевне традиције значи одступити од властитог идентитета, незаобилазног у вертикали српске језичке и књижевне традиције.

Значајну улогу у књижевном животу српских писаца има и трибина „Свободијада”, која се под управом Удружења књижевника Црне Горе одржавала у оквиру „Друштва црногорско-руског пријатељства” у Никшићу. У књизи *Вријеме ријечи* регистроване су по датумима манифестације ове трибине у трајању од три године (2015–2018). „У оквиру ’Свободијаде’ одржани су Дани словенске писмености, видовданске и светосавске књижевне вечери, Дани Његошеви, Дани Светог Василија Острошког и обиљежени многи други значајни празници и датуми.” (Краљ, Ђуковић 2020: 69). Тим начином, српска књижевност живи и траје у стваралаштву пјесника и писаца, у динамици књижевног и културног откривања и представљања. Позитивном статусу српске књижевности веома доприноси издавачка дјелатност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори и Српског националног савјета Црне Горе. Њихов рад помаже држава Србија и, захваљујући финансијској и другој помоћи, књижевни живот траје и интензивира се. То даје наду да ће и у промијењеним политичким приликама у Црној Гори књижевни развој добити на значају који је годинама имао у цивилизацијском развоју Црне Горе.

ЛИТЕРАТУРА

- Матовић 2012:** Веселин Матовић, *Ноћ гуџих маказа. Пошискивање српској идентитетској у црногорским уџеницима за језик и књижевност*, Подгорица – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Актив професора српског језика и књижевности, Октоих.
- Краљ, Ђуковић 2020:** Милица Краљ, Александар Ђуковић, *Вријеме ријечи. Удружење књижевника Црне Горе од 1946. до 2020. године*, Подгорица: УКЦГ.

THE STATUS OF SERBIAN LITERATURE IN MONTENEGRO

Summary

This paper discusses the status of Serbian literature in Montenegro. Being no less Montenegrin, Serbian literature in Montenegro was written in Serbian, which is attested through the linguistic and literary tradition in Montenegro and is not questionable anywhere except in the state-building project of the “New Man” of the independent State of Montenegro.

Since gaining its independence in 2006, the development of the social community’s identity has been connected with the Montenegrin name and the necessity regarding everything that is Serbian to receive a new identity of the Montenegrin State. State pressures upon the values of the Serbian language and literature have resulted in a tragic attitude towards their own tradition in Montenegro, and the paper talks about the procedures for the exclusion of Serbian national self-importance in Montenegro through the program of the “new” language and literature.

Key words: Serbian language, Serbian literature, Montenegro, linguistic nationalism, literary tradition, state project, history, politics.

Lidija Tomić

Милош М. Ковачевић*

Филолошки факултет Београд

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац

ПИТАЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА НЕСРБИСТИЧКИМ ФИЛОЛОШКИМ КАТЕДРАМА И НА НЕНАСТАВНИЧКИМ ФАКУЛТЕТИМА

У раду се даје опис статуса српског језика у универзитетској настави на државним универзитетима у Србији и Републици Српској, и то како на несрбистичким филолошким смјеровима и на наставничким нефилолошким факултетима, тако и на ненаставничким факултетима. Анализа показује да је статус српског језика у универзитетској настави врло лош.

Због тога је потребно да одговорни у државним (и) образовним институцијама схвате и прихвате да је неопходно обезбиједити елементарну и функционалну писменост на свим универзитетским смјеровима, без обзира којој научној групацији они припадали. Нужно је законски и практично обезбиједити услове да српски језик добије бољи статус на страним филологијама, а на нефилолошким статус бар приближан ономе какав имају страни језици. Елементарна неписменост, језичка некултура, основна је одлика и факултетски образованих људи, чак и оних са титулама доктора наука. Зато је и најпречи од свих пријеких задатака да се српски језик као предмет уведе као обавезни или изборни предмет на свим факултетима.

Кључне ријечи: српски језик, српски универзитети, наставнички факултети, ненаставнички факултети, језичка култура, вехикуларни језик

1. О СРПСКОМ (КЊИЖЕВНОМ) ЈЕЗИКУ И ЈЕЗИЧКОЈ (НЕ)КУЛТУРИ

Српски филолози и мјеродавне србистичке институције, Одбор за стандардизацију српског језика и катедре српскога језика прије свега, одавно упозоравају да је, што се тиче упо-

* mkovacevic31@gmail.com

требе српскога књижевног језика код највећег броја његових „писмених” говорника, доминантан облик његовог испољавања језичка некултура. Чини се да је данас као никада досад код Срба присутан *немаран* однос према језичкој култури. Томе су вишеструки разлози. Најприје, однос Срба према књижевном (стандардном) језику. Мало који народ толико мало полаже на чистоту књижевног језика као Срби. Главни узрок томе јесте чињеница да се на највећем дијелу територије српског књижевног језика књижевни језик врло мало разликује од локалног дијалекта. Зато се стиче погрешан утисак да књижевни језик не треба ни учити, јер је, тобож, он једнако вриједан говорном језику који се спонтано стиче већ рођењем. Из те заблуде онда нужно происходи тежа последица: сам књижевни језик, будући да се сматра урођеном категоријом, није више толико „на цијени”. И то ни код младих ни код великог броја факултетски образованих говорника српскога језика, код којих је вриједносни статус матерњег књижевног језика обрнуто пропорционалан вриједносном статусу енглеског језика. Наиме, код највећег броја оних који испољавају немаран однос према српском књижевном или стандардном језику по правилу се не прави разлика између српског народног језика и српског књижевног језика. Тако ће своје читаоце чак и лектор једнога дневнога београдског листа подучити да је „правилно све што постоји у језику. Ниједан говор, ниједан идиолект, није неисправан” (Стевановић 2013: 22). Из таквог става проистиче да је српски језик функционално и употребно јединствена и недјелјива цјелина. А он то није, него се реализује најмање троврсно: 1) као српски дијалекатски језик, б) српски супстандардни језик, и в) српски стандардни или књижевни језик. Први тип представљају рурални мјесни говори и дијалекти, и он се по правилу стиче рођењем. Други тип представља својесврсне урбане говоре, чија је основна особина испреплетеност дијалекатских и жаргонских особина, и он се стиче у свакодневној градској комуникацији. Књижевни или стандардни језик битно се разликује од претходна два типа језика. То је аутономан вид језика, свјесно нормиран, полифункционалан, и еластично стабилан. Те четири његове особине – аутономност, нормираност, полифункционалност и еластична стабилност – стандардни језик битно одвајају од друга два наведена типа језика, и дају му посебан значај. Он

је друштвено много значајнији од дијалекатског и супстандардног језика. Дијалекатски и супстандардни језик могу се употребљавати тек у одређеним ситуацијама, и само у комуникативној (разговорној) функцији, док се стандардни или књижевни језик може употребљавати у свим ситуацијама и у свим функцијама. Зато се и сам термин *српски језик* неупоредиво чешће односи на српски књижевни језик неголи на српски језик уопште (на језик који уједињује народне говоре и градски супстандардни идиом).

Једна од темељних разлика између дијалекатског и супстандардног језика с једне стране, и стандардног (или књижевног) језика, с друге стране, – у томе је што се дијалекатски и супстандардни језик стичу спонтано, док се књижевни или стандардни језик *мора учити и научити*. Нико без учења неће овладати стандардним језиком, него у најбољем случају неком „мјешавином” стандардног и супстандардног језика. Зато када се говори о нарушавању језичке норме, „о језичкој норми се не говори као о језичком узусу, који је присутан у сваком језику и дијалекту независно од степена њихове књижевнојезичке развијености, него као о *кодификованом* узусу, односно као о оним особинама неког језика које меродавне институције или појединци предлажу као прописани, односно друштвено прихватљиви облик понашања на том језику” (Пипер, Клајн 2013: 5). У супротном, уколико бисмо изједначили кодификовани са језичким узусом уопште, готово да бисмо морали препоручити спонтано прилагођавање говорниковог комуникацијског понашања језичком узусу средине, што као резултат по правилу даје оно што је Т. Прћић назвао „немарним функционалним стилем”. А то је „убедљиво најзаступљенији језички варијетет у нашој јавној употреби, пре свега у многим штампаним и електронским медијима, и у говору и у писању, а затим и свугде где се говори и пише (а потом и језички мисли?) под њиховим утицајем – у спонтаном говору, у комуникацији путем интернета, на уличним натписима, на рекламним паноима. [...] Настанак немарног ’функционалног стила’ последица је понашања по коме се језик схвата као пука комуникациона алатка, чија се једина функција састоји у каквом-таквом преношењу поруке, док се одабиру и начину употребе језичких средстава поклања мало или, чешће, нимало пажње” (Прћић 2005: 22). Основна карактеристика „немарног функционалног

стила” јесте „непознавање, непоштовање и незаинтересованост за постојећу норму српског језика, али и одсуство свести о постојању такве норме, при чему се говори и пише ослањањем на сопствено језичко осећање, мишљење или веровање, без посезања за језичким и другим приручницима. Стога се овакви корисници језика, уз извесну дозу сарказма и поспрдности, могу назвати ’осећајним’ корисницима језика, чије језичко понашање (као да) опредељује наслов једне Шекспирова комедије – ’Како вам драго.’” (Прћић 2005: 22–23).

Заговорници непоштовања норме заправо су заговорници и бранитељи „немарног функционалног стила” у српском стандардном језику. А данашње стање српске језичке културе најближе је управо овако схваћеном „немарном функционалном стилу”. Разлог томе најприје треба тражити у статусу самог српског књижевног језика у школској систему, а посебно на универзитету. Наиме, код Срба се прије не подразумева неголи што се подразумева да су факултетски образовани појединци функционално писмени. Функционална писменост „подразумева ниво писмености који је довољан да човек буде делотворан на свом радном месту и да активно, придржавајући се начела језичке културе, учествује у животу заједнице” (о карактеристикама функционалне у систему нових писмености в. нпр. Јурић 2013, као и Митровић 2010). Не може се, наиме, бити функционално писмен уколико се не познаје елементарна писменост, уколико појединац нема ни елементарна нормативна знања стандардног српског језика. А како да их има, ако се са учењем српског језика једини и посљедњи пут у току свог школовања сусреће у основној школи, што је код нас најчешће случај.

Овдје се, међутим, нећемо бавити статусом српског језика у цијелом образовном систему. У анализу не укључујемо статус српског књижевног или стандардног језика у основношколској и средњошколској настави, него само статус српског књижевног језика на нефилолошким факултетима, односно на несрбистичким одсјецима, катедрама или департаментама филолошких факултета на српским универзитетима¹.

¹ Овај рад готово двотрећински представља интерференцију нецитираних преузетих дијелова двају ауторових радова: Ковачевић (2012) и Ковачевић (2014).

2. СРПСКИ ЈЕЗИК И СРПСКИ УНИВЕРЗИТЕТИ

Под српским језиком овдје подразумејемо нормирани тип српског књижевног или стандардног језика, чији континуирани развој траје од Вука Стеф. Караџића до данас, без обзира на то што у том периоду, због политичког негирања науке или боље речено због политичке пресије, српски језик увијек именован није био српски, него је доживљавао различита преименовања: најприје у српскохрватски или хрваткосрпски, а потом, на крају XX вијека, и у тзв. „хрватски”, „босански/бошњачки” и „црногорски”. Та ни на каквим научним нити правним аргументима незаснована политичка преименовања српског језика (Ковачевић 2015: 46–61) нису, међутим, утицала на измјену лингвистичког идентитета српскога језика (в. шире нпр. Ковачевић 2015: 13–72). Српски језик је тако, без обзира на свој номинацијски дисконтинуитет, задржао свој идентитетски лингвистички континуитет. Он је, попут свих других неспорних лингвистичких језика који се користе код различитих народа, полицентричан стандардни језик. Друкчије речено: српски као један језик потврђују сви структурно-генетичко-комуникативни критеријуми идентитета језика, док је његова полицентричност условљена нормативним, најчешће конвенционално утемељеним, разликама при реализацији код Срба и не-Срба. Српски је, дакле, на језичко-идентитетском плану увијек ост(ај)о српски, јер ниједна промјена његовог имена, па чак ни „замена назива 'српскохрватски језик' називом 'српски језик' није повукла никакве измене у особинама тога језика” (Ивић 1999: 6).

Под српским универзитетима овдје подразумејемо (само) државне универзитете у Републици Србији и Републици Српској. Из анализе, дакле, изостају сви многобројни приватни универзитети у Србији и Републици Српској. А српских државних универзитета има осам: шест у Србији, и два у Републици Српској. И то у Србији: Београдски, Новосадски, Крагујевачки, Нишки, Приштински (са сједиштем у Косовској Митровици) и Државни универзитет у Новом Пазару, а у Републици Српској: Универзитет у Бањој Луци и Универзитет у Источном Сарајеву. На свим тим универзитетима српски језик има статус и наставног премата (предмета научног изучавања) и статус вехикуларног језика као инструмента који служи за наставу свих осталих предмета у школском систему.

3. СРПСКИ ЈЕЗИК У УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ НАСТАВИ

У разматрању статуса српског језика на универзитету треба разликовати следеће његове улоге: а) српски језик као предмет србистике, б) српски језик на учитељским и/или педагошким факултетима, в) српски језик на страним филологијама, г) српски језик у програмима наставничких нефилолошких студија, д) српски језик на ненаставничким факултетима.

Сам наслов нашега рада из анализе искључује разматрање статуса српског језика као предмета србистике, а дјелимично и разматрање статуса српског језика на учитељским и/или педагошким факултетима.

3.1. Српски језик на учитељским и/или педагошким факултетима

Уз филолошке и филозофске факултете српски језик је као предмет изучавања најзаступљенији на учитељским и/или педагошким факултетима. То је и нормално ако се зна да је српски језик обавезни, а квантитативно уз математику и најзаступљенији, предмет у основној школи и од првог до четвртог разреда. А управо се за тај ниво школовања професори разредне наставе образују на учитељским и/или педагошким факултетима. На сваком од државних универзитета, сем Новопазарском, постоји бар један учитељски или педагошки факултет (на Новосадском: Педагошки факултет у Сомбору, на Београдском: Учитељски факултет у Београду, на Нишком: Учитељски факултет у Врању, на Приштинском: Учитељски факултет у Лепосавићу, на Бањалучком: учитељски студиј на Филозофском факултету), док по два постоје на Крагујевачком универзитету (Педагошки факултет у Ужицу и Факултет педагошких наука у Јагодини) и на Универзитету у Источном Сарајеву (Педагошки факултет у Бијељини, и Катедра за разредну наставу на Филозофском факултету на Палама). Системско-граматички садржаји српског језика по правилу се изучавају у оквиру два једносеместрална предмета (Српски језик 1 и 2), осим на Учитељском факултету у Ужицу, гдје је настава српског језика сведена на само један семестар (истина с нормом 4 часа предавања и 4 часа вјежбања). И с обзиром на различит статус српског језика као обавезног предмета и статус садржаја

српског језика у оквиру изборних предмета, на педагошким и учитељским факултетима влада право „шаренило”. Српски језик, без сумње, на овим факултетима нема статус какав би морао имати с обзиром на то какву и колику улогу имају садржаји српског језика у првим четирима разредима основне школе. А посебно је нема с обзиром на чињеницу да су неријетко с тих факултета стизали захтјеви да се дипломираним учитељима и/или професорима разредне наставе омогуће да изводе и предметну наставу – па самим тим и наставу српског језика – у петом и шестом разреду основне школе, односно да завршени студенти ових факултета могу да држе наставу у прва два трогодишња циклуса основне школе?!

Осим тога, врло је значајно што и остали смјерови на учитељским и/или педагошким факултетима у својим програмима имају српски језик (као нпр. програм за образовање васпитача; програм за библиотекар-информатичаре; програм за дизајнере медија у образовању; програм за тренере у спорту; програм за техничко образовање и математику; програм за техничко образовање и информатику; програма за предшколско образовање). У свим тим студијским програмима као предмет је заступљен и српски језик, истина „количински” различито: негдје једносеместрално, а негдје двосеместрално.

3.2. Српски језик на страним филологијама

Српски језик се на матичним (филолошким и филозофским) факултетима не изучава само у оквиру властитих студијских програма, него и као предмет на страним филологијама. Нема ниједног државног српског универзитета на коме не постоји одсјек, катедра или департман за бар један страни језик, а по правилу на већини универзитете их је више (најчешће за енглески, њемачки, француски и руски, а на неким, као на Филолошком факултету у Београду, и више од двадесет). У литератури је већ указано на значај српског као матерњег језика за студије страних језика, будући да је „учење матерњег језика повезано са општим принципом сазнавања, са стицањем општих животних концепата, а страни језик подразумева понављање учења тих концепата у ситуацији другог знаковног система” (Точанац 2001: 85). Но, и поред тога, „веома је увријежена заблуда да матерњи језик свако од нас зна

као нешто што се подразумејева, па нема разлога да на њега посебно обраћамо пажњу. Овај став се односи чак и на људе којима је језик професија, посебно ако се ради о страном језику: углавном се сматра да је потребно да добар стручњак и преводилац што боље познаје језик са кога преводи, а при том се занемарује језик на који се преводи, иако је он у овом случају основно средство комуникације. [...]. Међутим, више истраживања у свјетским оквирима показује да се развијена читалачка писменост и култура употребе матерњег језика преноси и на компетенције у овладавању страним језиком” (Лазаревић 2011: 177), будући да је, „поред овладавања језичким вјештинама у складу са Заједничким европским језичким оквиром, темељно познавање стандарда матерњег језика основа на коју студенти надограђују сва каснија лингвистичко-филолошка сазнања” (Лазаревић 2011: 177–178).

Нажалост, на студијама страних језика на српским универзитетима као да се дате чињенице игноришу. Тако на појединим факултетима, попут Филолошког факултета у Београду, српски језик чак није ни обавезан на страним филологијама, он је изборни предмет, и то алтернативан са општом лингвистиком. Какви су задаци опште лингвистике, а какви српског језика, колико се ти садржаји преклапају, а колико искључују, колико је у садржајима опште лингвистике садржаја српског језика, свима је знано ко је упознат с објектом и предметом српистике и објектом и предметом опште лингвистике. Најједноставније речено: садржаји опште лингвистике не морају укључивати ама баш ниједан системскограматички садржај српскога језика, па и поред тога су они који су одлучивали о статусу српског језика на страним филологијама које се изучавају на Филолошком факултету у Београду, а то су без сумње били професори страних филологија, одлучили да српски језик није уопште потребно изучавати при студирању и изучавању неког страног језика. Притом се свјесно пренебрегава чињеница да филолози који се научно баве страним језицима своје највредније, ако не и једино вриједне, резултате постижу контрастирањем српског са неким страним језиком, а за таква (типолошка или поредбена) истраживања познавање бар основа и специфичности структуре српског језика јесте нужан услов. Да не говоримо о преводиоцима, који се по правилу регрутују са студија страних језика. Не само да није логично него је и

апсурдно да преводиоци с билом ког страног језика, не познају добро српски језик. А ако га нису имали на студију на факултету, онда је њихово знање вјероватно и мање од знања српскога језика једнога основношколца. Зато је сасвим логично питање може ли се са основношколским знањем српског језика бити не добар, него преводилац уопште.

Поставља се питање да ли је тај нужан услов познавања српског језика за бављење преводилаштвом или научним контрастивним радом испуњен ако је српски језик у програм страних филологија укључен са елементарним правописно-граматичким садржајима смјештеним у један или два семестра, какав је случај на готово свим групама страних језика, на којима је српски језик укључен у програм. Посебно је питање има ли икаквог основа да универзитетски наставници страних језика који нису уопште имали српски језик на факултету буду ментори мастер радова и докторских дисертација у којима се истраживање заснива на контрастирању неког страног језика са српским!

При свему томе не треба сметнути с ума чињеницу да је неопходно да србисти са страним филолозима направе план и програм (који би укључивао нужне и довољне услове бављења контрастивном лингвистиком) српског језика за стране филологије, а да то опет не буду основношколски или средњошколски садржаји (нпр. само правописа, или „суве” граматике), односно садржаји препуштени вољи онога који је са матичне катедре за тај предмет задужен на страним филологијама.

3.3. Српски језик на наставничким нефилолошким студијама

Српски језик морао би постојати као посебан предмет у плановима и програмима свих наставничких смјерова нефилолошких дисциплина на универзитетима. Тако су у основној и/или средњој школи међу обавезним предметима који се не изучавају на филолошким факултетима: математика, информатика, хемија, физика, биологија, географија, историја, педагогија, психологија, филозофија, социологија и др. Готово је невјероватно да неко може ући у разред, а да не познаје ни елементарну писменост. С обзиром на чињеницу да се српски језик готово уопште не учи у средњој школи, наставници нефилолошких предмета у основној и средњој школи своје знање

српског језика црпе искључиво из основне школе ако српскога језика нису имали на универзитету. А по правилу нису. Тако, на примјер, ни на једном наставничком нефилолошком студију на Београдском универзитету (чак ни на групама на Филозофском факултету) нема уопште српскога језика, тако да наставници тих предмета ученицима основних и средњих школа служе за примјер неписмености. А писменост јесте задатак цијелог образовног процеса, а не само наставника језика унутар тог процеса. Мало је рећи да није логично да наставници матерњег и страних језика улажу велики напор да опишуне ученике, а да наставници осталих предмета својим незнањем тај напор готово да обесмишљавају.

Зато је неопходно да на студијама свих нефилолошких наставних дисциплина српски језик буде обавезан предмет. Он ту има статус „језика курикулума” или језика образовања, а одавно је познато „да језик образовања не постоји и не усавршава се *само* кроз предмет који је одређен и дефинисан као такав (нпр. матерњи српски језик, страни језик, језик националних мањина, итд.). Били ми тога свесни или не, учење језика и образовање на неком језику одвија се и током наставе сваког појединачног предмета у школи (биологије, математике, физичког, музичког васпитања, хемије, историје, итд.), приликом сваке академске-менталне активности, кроз читав наставни програм/курикулум. [...] У вези са таквим ставом, наша је обавеза да развијемо свеобухватно и разумљиво језичко образовање и наставу језика кроз читав наставни програм/курикулум, као допуну централној улози предмета и свега онога што та улога има у стварању интелектуалне и социјалне личности ученика” (Вучо 2011: 281). Због свега наведеног, готово је апсурдно да се било коме на било ком нивоу образовања законски дозвољава да држи наставу на српском језику, а да му је знање српскога језика на основношколском нивоу или чак чешће испод њега.

Узимајући у обзир све наведено, треба имати у виду и чињеницу да је при планирању нужних садржаја српског језика на наставничким нефилолошким студијама потребно уважавати и разлику између наставничких група у оквиру друштвено-хуманистичких наука, и оних које припадају природно-математичким наукама. Сваки од програма тих студија морао би, наиме, укључивати садржаје српскога језика који би надилазили ниво правописне и функционалне писмености, јер

је тај ниво писмености неопходан свакоме факултетски образованом човјеку, без обзира је ли његов студиј био наставнички или ненаставнички.

3.4. Српски језик на ненаставничким факултетима

Велики је број ненаставничким факултета, односно смјерова студија. Статус српског језика на њима без сумње директно зависи од тога који предмет научног истраживања има научна дисциплина која се изучава на универзитету. Неке од дисциплина у свом предмету изучавања готово као иманентне подразумијевају садржаје српског језика. Такви су нпр. студији новинарства (журналистике), студији драмске умјетности, и студији права. Српски језик на таквим студијама требало би да буде нужан предмет студирања, с тим што би његови садржаји морали бити усаглашени са специфичностима датих студија. Али не толико „специфични” да укину суштину изучавања самог српског језика, какав је, на примјер, случај са журналистиком на Београдском универзитету, и на само на њему, гдје се садржаји српског језика ваљда подразумијевају у садржајима јединог са српским језиком додирног предмета, а то је новинарска стилистика. Свакоме ко је иоле упућен у системсколингвистичка и стилистичка истраживања познато је да ових других не може бити без првих, будући да стилистичка истраживања подразумијевају специфичну реализацију језичких. А како је могуће истраживати специфичну реализацију, ако није позната она „неспецифична”, оно што је темељ специфичној. Ваљда то једино знају они који су правили програме журналистичких студија без српскога језика, какав је случај на Факултету политичких наука Београдског универзитета. Зар је онда чудо што су мас-медији „расадник” језичке некултуре кад новинари на студију нису овладали чак ни елементарном писменошћу.

Претпоставимо ли да новинари немају проблема са „мисаоном писменошћу” (а неријетко је очигледно да имају!), онда се проблем језика мас-медија или језика новинара своди на проблем (не)знања српскога језика. Језичка писменост у медијима је чак очигледнија од мисаоне: јер свако лако примијети језичке некоректности, а самим тим и неписменост датога новинара. А језичка неписменост у медијима најчешће се огледа

у непознавању језичке норме. Поштовање језичке норме нужан је услов коректности језика у великом броју жанрова новинарског језика. Не може се, на примјер, ни замислити да у Дневнику или у рубрикама вијести буде језичких некоректности. А ипак их име. И то не мало. На телевизији истина више јер се ту с граматичким некоректностима комбинују ортоепске (правоговорне) некоректности. А зна се да су оне најочигледније на телевизији. И најбројније. У новинама, пак, све рубрике готово да врве од граматичких и правописних грешака, да о стилистичким и не говоримо. Једна опсежнија граматичка, нормативна и стилистичка анализа језика медија сигурно би показала да је стање језичке културе у медијима на врло, врло ниском нивоу. Разлози томе су вишеструки. Међу њима свакако је најочигледнији разлог општи немаран однос према матерњем језику, а тај се однос онда преноси и на медије, и преко медија готово „канонизује”. Тако медији, умјесто да са својим несумњиво највећом моћи утичу на језички „укус” и понашање великог дијела народа, шире језичку некултуру, односно постају расадници језичке некултуре. Језик медија на тај начин умјесто узора коректног језика постаје (не)свјесни узор језичке некултуре.

Језику медија, а он прије свега подразумијева језик новинара, зато се мора посветити изузетна пажња у данашњем времену, у коме су готово све вриједности доведене у питање, а можда понајвише вриједности језичке културе. Културан човек не може се културним звати уколико не познаје законитости књижевног језика. Ни медији не могу припадати културној сфери, гдје се по дефиницији сврставају, ако не схвате да им је приоритетан задатак да шире културу. А они културу ширити не могу ако истовремено (не)свјесно инаугуришу принцип језичке некултуре. Зар се језичком некултуром може ширити нека друга култура?!

На основу тога што само на Београдском универзитету на студију новинарства нема српског језика, а да су на студијама новинарства на свим другим универзитетима (Нишком, Новосадском, Бањалучком и Источносарајевском) укључени и програмски садржаји српског језика, могло би се закључити да је ситуација са статусом српског језика на тим студијама боља. Боља сигурно јесте, али да је много боља – сигурно није, чему је најбољи показатељ мас-медијски распрострањена језичка

некултура, процјењивана према свим критеријумима језичке „коректности”.

Уз студије новинарства од свих ненаставничких факултета српски језик је најиманентнији студијама права. Ни на једном правном факултету у Србији и Републици Српској, а колико их је, кад се у обзир узму и сва њихова одјељења, ни броја им се не зна – нема српскога језика у наставним плановима и програмима. А језик је основно „оруђе” правниково. Наиме, општепознато је да је стандардни или књижевни језик заправо систем система. Књижевни језик се према сферама своје употребе раслојава на различите функционалне стилове, који се најсликовитије могу представити као типичне употребе језика у типичним ситуацијама. Међу функционалним стиловима увијек се као посебан издваја и *административно-правни стил*. Тај стил попут осталих четирију – књижевно-умјетничког, научног, публицистичког и разговорног – има језичке специфичности које га чине посебним стилем, али специфичности које су сагласне с општим особинама књижевног или стандардног језика, чијим се правилима морају повиновати. Ако се то има у виду, и ако се још има у виду да студије права по правилу укључују и студиј реторика као „вјештине говорништва” – само од себе се поставља питање како је могуће да иједан програм правног факултета буде без садржаја српског језика. Како је, наиме, могуће бити добар бесједник а да добро не познајеш језик на коме бесједиш, и како је могуће бити добар правник а не познавати законитости административно-правнога стила српскога књижевног језика? Вјероватно и на то имају одговор они који праве програме студија права на српским правним факултетима! Зар је онда чудо да је уз језик новина језик српских правних списа вјероватно најлошији! Једноставно речено: студије права нужно морају у оквиру својих програмских садржаја имати и праву иманентне садржаје српскога језика.

На свим другим ненаставничким факултетима српски језик има статус вехикуларног језика, тј. језика на којем се изводи настава. И само из тих разлога било би неопходно да сваки како професор тако и студент влада основама језичке културе, тј. правилне (и) контекстуално примјерене употребе српског стандардног језика. У језичке садржаје на ненаставничким факултетима нужно би било укључити садржаје језика

струке (специфичне за сваку универзитетску дисциплину, на примјер за медицину, машинство, економију, архитектуру и сл.). Тако би у оквиру било ког универзитетског усмјерења садржаји српског језика морали бити заступљени бар на нивоу функционалне писмености. Иначе, како да се научно комуницира на српском језику, ако се не знају специфичне карактеристике српског језика при његовој реализацији у различитим научним стиловима, подстиловима или жанровима!? Данас се тај проблем у српском језику, бар кад су у питању факултетски образовани „незналци” српскога језика, привидно разрјешава јаким англицизацијом, што уједињује младе, политичаре и оне што се ките факултетском дипломом. „У протеклих десетак година, код нас (али не само код нас) догодила се права експлозија језичке англуманије. Она сада прелази у свој екстремни стадијум – *језички англохелизам*, који се може описати као опијеност неконтролисаним уношењем свакојаких елемената и појава из енглеског језика у српски” (Прћић 2005: 183). Зар томе најбољи показатељ није „научна” реченица до које је као парадигматичног примјера стила српских научника дошао А. Мандић, а која гласи: „Имплементација структурног тренда у апсолвирању рецентног проседеа и деконструисање тематизованог фантазма у кодирању релевантне интеракције, или што би рекао Бодријер, валоризовање иманентног инпута као и детектовање својеврсног тренда у позиционирању релевантног артефакта, према Жижеку, реферира на стратификовање симболичке структуре у апсолвирању иманентног дискурса” (Мандић 2011: 3). Можда су још бољи показатељ непознавања српског језика сљедећи примјери књижевнојезичке „писмености” водећих и најекспониранијих српских академика и српских политичара: Делом *захваљујући и њоделама њосџали смо њејокрејно друшџиво*, без много идеја у погледу будућности. (Политика, 27. 1. 2019, 6); „Поносан сам на лекаре и *сво* медицинско особље...” (Данас, 5. 6. 2020, 9); „Јасно је да САД и Немачка неће да повлаче признање Косова, већ да ће гледати *како и на који начин* да Србију увуку у то” (Политика, 8. 8. 2020, 1); *Трећа алтернаџива* представља ... *Четвртиа алтернаџива* представља ... *Петта алтернаџива* представља ... *Шестта алтернаџива* представља ... (Данас, 22. 7. 2020, 11)² и сл. Да

² А шта тек рећи за бисерну реченицу изречену са једног од „највиших мјеста”: „Нама није проблем, и није проблем ниједној земљи, када причамо о

ли би оваквих језичких „бисера” било да су њихови „творци” на медицинском, правном и саобраћајном факултету, које су завршили, имали и српски језик?! Због тога што понајвише од таквих научних и политичких „ауторитета” експлицитно или имплицитно зависи статус српског језика, тај статус, што га одлично осликавају следећа два афоризма: *Сачуваћемо мајтерњи језик, све више користимо сиране изразе.* (Вечерње новости, 30. 5. 2010, 24: Верољуб Стојановић); *Чујем овдашње љаваре како вишекрайно веле „шужжоц” и „у вези поја”.* То су поуздани чувари српског језика. (Политика, 17. 8. 2020, 22: Зоран Р. Томић) – тешко да се може битно промијенити јер је илузорно очекивати институционалну подршку од оних који су његови „поуздани чувари”.

Због тога је сасвим основан предлог да се на свим факултетима уведе као посебан предмет „академски (српски) језик”, као језик који се користи у учионици, у уџбеницима, као језик провјере знања. „Основне потребе у развијању специфичног курикулума за предмет Академски језик односиле би се на низ специфичности везаних за стицање знања и вештина од којих овде наводимо само неколико малобројних које се односе на академско читање, слушање, писање, информатичку писменост, истраживачке вештине, вештине излагања и формулисања испитних садржаја, развоја академског речника, итд. Ова знања и вештине су међусобно повезане и међусобно се допуњују и преплићу, те се не могу посматрати изоловано” (Вучо 2011: 283).

А на српским универзитетима „језицима образовања уопште и академском језику као посебном функционалном стилу, а посебно српском као вехикуларном, академском језику, инструменту који служи за наставу свих осталих предмета у школском систему Србије не посвећује се дужна пажња, нити се о том сегменту размишља као о неопходном, кључном чиниоцу у образовању.

Стога сматрамо да је потребно да језик наставног програма/курикулума стекне своје место као неопходна и систематска потреба, као нови стандардни варијетет језика и да буде

одливу мозга је сам одлив мозга. То може да буде и добро за једну земљу. Док год ви успете као земља да тај одлив мозга пређе у циркулацију мозга” (<<https://nova.rs/vesti/politika/odliv-mozgova-mozda-i-nije-los-nova-hit-iz-java-premijerke>>)

укључен како у наставу самог језика и језичких предмета, тако и у наставу свих осталих предмета, као посебан начин мишљења и комуникације, скуп вештина рецепције и изражавања у оквиру посебних предметних израза језичке употребе” (Вучо 2011: 285).

4. ЗАКЉУЧАК

Опис актуелног статуса српског језика у универзитетској настави на државним универзитетима у Србији и Републици Српској, и то како на несрбистичким филолошким смјеровима и на наставничким нефилолошким факултетима, тако и на ненаставничким факултетима указује да је тај статус забрињавајући. Проведена анализа нуди три битна закључка, која се односе на превазилажење садашњег врло лошег стања српскога језика у универзитетској настави.

1) Српски језик мора да буде обавезни предмет на свим страним филологијама. Тамо гдје он то није морају се, прије свега, довести у питање мастер радови и докторске дисертације у којима се истраживање заснива на контрастирању неког страног језика са српским језиком. А да о превођењу и не говоримо, јер је, ваљда, свакоме јасно да нико не може бити не само добар него ни преводилац уопште ако поред језика са кога преводи не познаје добро и матерњи језик.

2) Српски језик мора бити обавезни предмет на свим наставничким нефилолошким студијама, као нпр. на студију математике, хемије, физике, биологије, историје, географије, филозофије, социологије, педагогије, психологије и др. Данас ни на једном од тих студијских програма нема српскога језика. Професори тих предмета морају помагати, а не својим језичким незнањем одмагати професорима српског језика у подизању писмености и језичке културе код ученика основних и средњих школа. Мало је рећи да није логично да наставници српског језика и књижевности улажу велики напор да опишуте ученике, а да наставници осталих предмета својим незнањем тај напор готово обесмишљавају. Српски језик мора и практично добити статус *језика курикулума* или *језика образовања*.

3) Велики је број ненаставничких факултета, односно смјерова студија. Они се, с обзиром на нужност доброг познавања српског језика, могу подијелити у двије групе. Прву чине смјерови (дисциплине) који у свом предмету изучавања готово као иманентне подразумевају садржаје српског језика, какви су нпр. студији новинарства, права и драмске уметности. На тим студијима српски језик мора бити обавезни предмет, јер се језичка (не)култура највише шири преко новинарског и правног језика, тј. преко публицистичког и административно-правног стила. Другу групу чине сви други ненаставнички факултети, на којима српски језик има статус курикуларног (вехикуларног) језика, тј. језика на којем се изводи настава. Не треба посебно ни наглашавати да је неопходно да сваки како професор тако и студент влада основама језичке културе, тј. правилне (и) контекстуално примјерене употребе српског стандардног (књижевног) језика. У језичке садржаје на ненаставничким факултетима неопходно је укључити садржаје језика струке (специфичне за сваку универзитетску дисциплину, на примјер за медицину, машинство, економију и сл.). Тако би у оквиру било ког универзитетског усмјерења садржаји српског језика морали бити заступљени бар на нивоу функционалне писмености. Срамота је да факултетски образовани људи не владају бар елементарном и функционалном писменошћу. А данас је то у српскоме језику прије правило него изузетак.

Због свега наведеног више је него потребно да одговорни у државним (и) образовним институцијама схвате и прихвате да је неопходно обезбиједити елементарну и функционалну писменост на свим универзитетским смјеровима, без обзира којој научној групацији они припадали. Нужно је законски и практично обезбиједити услове да српски језик добије бољи статус на страним филологијама, а на нефилолошким бар приближан ономе какав имају страни језици. Елементарна неписменост, језичка некултура, основна је одлика и факултетски образованих људи, чак и оних са титулама доктора наука. Зато је и најпречи од свих пријекних задатака да се српски језик као предмет уведе на свим факултетима, чиме би се обезбиједило да високошколско образовање подразумева бар елементарну и функционалну писменост.

ЛИТЕРАТУРА

- Вучо 2009:** Julijana Vučo, „Академска компетенција, језик образовања – српски и италијански”, у: *Српски језик, књижевности, уметности, Књија I: Српски језик у употреби*, уредник Милош Ковачевић, Крагујевац: ФИЛУМ, 427–437.
- Вучо 2011:** Julijana Vučo, „Српски језик и језици образовања”, у: *Пет међународни научни скупи „Српски језик, књижевности, уметности”, Књија I: Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности*, уредник Милош Ковачевић, Крагујевац: ФИЛУМ, 279–287.
- Ивић 1999:** Павле Ивић, „Језичко планирање у Србији данас”, *Језик данас*, III/9, Нови Сад, 5–10.
- Јурић 2013:** Славица Јурић, *Концепти нове писмености*, (<<http://obrazovneparadigme.pbworks.com/w/page/63596015/>>) (13. 1. 2014.)
- Ковачевић 2012:** Милош Ковачевић, *Стилус српског језика на српским универзитетима*, у: *Филологија и универзитет: тематски зборник радова*, уредник Бојана Димитријевић, Ниш: Филозофски факултет, 13–25. [прештампано у: *Лингвистика као српистика*, Пале: Филозофски факултет, 2013, 31–46.]
- Ковачевић 2014:** Милош Ковачевић „Српски језик и функционална писменост на универзитету”, у: *Зборник Института за српски језик САНУ II: Српски језик и актуелна питања језичке политике*, уредник Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 67–81.
- Ковачевић 2015:** Милош Ковачевић, *Српски језик између лингвистике и политике*, Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске.
- Лазаревић 2011:** Radmila Lazarević, „Uloga maternjeg jezika (L1) u nastavi italijanskog jezika na univerzitetu”, у: *Stavovi promjena – promjene stavova*, уредници J. Vučo i B. Milatović, Nikšić: Filozofski fakultet, 177–181.
- Мандић 2011:** Александар Мандић, „Нашу елиту нико не разуме”, *Блиц*, 2. 10. 2011, додатак: *Блиц недеља*, стр. 3.
- Митровић 2010:** Милица Митровић, *Писмености и образовање: Перспектива Нових студија писмености*, Београд: Филозофски факултет.
- Пипер, Клајн 2013:** Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Прћић 2005:** Tvrtko Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Стевановић 2013:** Marjana Stevanović, „Stid zbog maternjeg jezika”, *Danas*, 25. 6. 2013, 22.

Точанац 2001: Душанка Точанац, „Статус матерњег језика у процесу учења страног језика”, у: *Савремене тенденције у настави сираној језика*, уредник Јулијана Вучо, Никшић: Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет Никшић, 79–85.

THE ISSUE OF THE SERBIAN LANGUAGE IN LANGUAGE DEPARTMENTS WHERE SERBIAN IS NOT TAUGHT AND AT FACULTIES OF NON-SCHOOL SUBJECTS

Summary

The paper describes the current status of the Serbian language in university teaching at state universities in Serbia and Republika Srpska, both in language departments where Serbian is not taught and at pedagogical faculties of non-philology, as well as at non-pedagogical faculties. The analysis showed that the status of the Serbian language in university teaching is very bad.

Therefore, it is more than necessary for those responsible in state and educational institutions to understand and accept that it is necessary to provide elementary and functional literacy in all university fields, regardless of which scientific group they belong to. It is necessary to legally and practically provide conditions for the Serbian language to get a better status in foreign philologies, and in non-philological ones at least a status close to that of foreign languages. Elementary illiteracy, language ignorance, is a basic feature of people with a university education, even those with the title of doctor of science or PhD. That is why it is the most difficult of all urgent tasks to introduce the Serbian language as a subject as a compulsory or elective subject at all faculties, which would ensure that higher education implies at least elementary and functional literacy.

Key words: Serbian language, Serbian universities, teaching faculties, non-teaching faculties, language culture, vehicle language

Miloš Kovačević

КОРЕФЕРАТИ

Вељко Ж. Брборић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

НЕКА ПИТАЊА И ПРОБЛЕМИ СРБИСТИКЕ НА СРБИСТИЧКИМ КАТЕДРАМА

У прилогу се говори о статусу србистике на националним катедрама. Србистика се као студијска група на универзитетском нивоу у Србији изучава у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Нишу, Новом Пазару и Косовској Митровици. Србистику имамо и на два универзитета у Републици Српској (Пале и Бања Лука) и на једном у Црној Гори (Никшић). Статус србистике на овим факултетима је поприлично неуједначен и задатак овога прилога је да укаже на ту неуједначеност. Заправо, сматрамо да су овде нужне измене и да би било логично и очекивано да наши србистички центри имају више сличности и да њихови програми буду усклађени, али и да они могу имати своје специфичности.

Кључне речи: српски језик, србистика, статус србистике, универзитетски центри.

1. УВОД

Историја србистике на нашим просторима делила је судбину друштва и нације, никада није било идеалног времена ни идеалних услова. Двадесети век био је век различитих компромиса, Срби су суштински променили више држава, што се, уз (не)очекиване промене, врло директно одразило на стање србистике у целини, па и на њен статус на националним катедрама, на српском језичком и културном простору. Разумљиво је да су настале нове катедре и нови србистички центри, па је и очекивано да су они имали и свој развој и да имају своје

* brboricv@fil.bg.ac.rs

специфичности. Кроз цео двадесети век србистика је оспоравана, и директно и индиректно, српски језик и српска ћирилица забрањени су и забрањивани, често оспоравани из различитих центара и из различитих интереса. Тако је, положај србистике данас, резултат двадесетог века и свега онога што су Срби у њему проживели.¹

За разговор о статусу србистике нема бољег места од Тршића и ова тема данас се налази на свом извору, када је у питању савремени српски језик, од када је пре нешто више од два века Вук Караџић објавио *Српски рјечник* и ударио темељ српском књижевном језику и његовом правопису.

И у последњих десетак година поново је осветљавана ова тема, о њој се често говорило и писало, актуелна је и у новим друштвеноисторијским околностима.

Тако је, рецимо, Академија наука и умјетности Републике Српске организовала два научна скупа на којима се разговарало о овој теми: *Језик и писмо у Републици Српској* (2011) и *Српски језик и српско писмо данас* (2017). Са ових скупова објављени су и зборници радова.² У Београду је у Српској књижевној задрузи 2014. године одржана научна конференција са темом *Идентитет српског језика и културе*, у организацији Одбора за српски језик СКЗ.³ Филозофски факултет у Нишу је 2012. године објавио тематски зборник радова *Филологија и универзитет*. Српска академија наука и уметности, у нешто ширем контексту, организовала је научну конференцију *Језик у образовању*. У Матици српској је 17. и 18. маја 2019. године одржан научни скуп: *Српски културни простор: усироштво, проблеми и вредности*, више реферата је било посвећено проблемима србистике.⁴ У последњих двадесетак година, од свог оснивања до сада, више пута се оглашавао и Одбор за

¹ Матија Бећковић је једном приликом рекао да је сваки окупатор на нашим просторима прво забрањивао ћирилицу, па и да нема никаквог другог разлога да је сачувамо, тај би био сасвим довољан. Није спорно да су језик и писмо идентитетске категорије и да заслужују озбиљну и одговорну бригу и у систему образовања и изван њега. Српска ћирилица је у последња два века више пута била забрањивана.

² Зборник са првог скупа објављен је 2012, а са другог 2019. То је око 600 страна текста, 35 реферата.

³ Председник Одбора за језик СКЗ је Милош Ковачевић. Радови са конференције, њих петнаест, објављени су у часопису *Узданица* (годиште XII, број 1 за 2015. годину).

⁴ Са овог скупа је објављен зборник радова и шесторо најављених данас у Тршићу били су учесници скупа у Матици српској (Александар Милановић,

стандардизацију српског језика,⁵ али и Друштво за српски језик и књижевност Србије, као и многе друге институције и појединци. Било би добро урадити библиографију радова у којима се помињала ова тема.

Разуме се да су и филолошки/филозофски факултети, на којима се изучава србистика, били присутни у јавности и да су поред обављања наставне и научне улоге повремено скретали пажњу свеукупне јавности на постојеће проблеме и могућности њиховог решавања. О проблемима српског језика, последњих година, говорило се и у стратешки два важна документа иза којих је стајало Министарство културе и информисања Републике Србије. Реч је о документу *Стратегија развоја културе Републике Србије од 2019. до 2029.*, тј. о његовом нацрту (Стратегија 2017) и *Повељи о српском културном просјору* (Повеља 2019).⁶

2. МЕЋУКАТЕДАРСКИ САСТАНАК У БЕОГРАДУ – ПОДСЕЋАЊЕ, ЗАКЉУЧЦИ И ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

На Филолошком факултету Универзитета у Београду, пре пет година, одржали смо Међукатедарски састанак свих катедара за српски језик и књижевност у Републици Србији. Били смо тада ојачани и са два београдска института – Институтом за српски језик САНУ и Институтом за књижевност и уметност. На том састанку у Београду није било представника из Републике Српске и Црне Горе и није било представника

Милош Ковачевић, Јелица Стојановић, Лидија Томић, Бошко Сувајџић, Вељко Брборић).

⁵ Међу циљевима Одбора и у оснивачком акту пише: „унапређење сарадње с државним институцијама како би србистика и материјално, и кадровски, и програмски, могла јачати и оспособљавати се за адекватно реаговање на нове изазове, процесе и програме који се, и зависно од технолошких (р) еволуција и независно од њих, намећу или се могу наметати на домаћој и међународној сцени” (Одлуке 2017: 16).

⁶ *Стратегија* је била на јавној расправи, уз бројне похвале и нека ситна оспоравања. После ју је усвојила Влада Републике Србије, али није стигла у скупштинску процедуру и није усвојена, из нама непознатих разлога. *Повељу* су у Сремским Карловцима потписали министри културе Републике Србије и Републике Српске и у оба документа сусрећемо озбиљан приступ српском језику и његовом матичном писму. Иницијатива и за *Стратегију* и *Повељу* потекла је од Владана Вукосављевића, министра културе и информисања Републике Србије.

учитељских/педагошких факултета.⁷ Ова, Прва интеркатедарска конференција је озбиљно припремљена, уз присуство наставника и научника не само из Србије већ и из Републике Српске и Црне Горе, али и уз присуство представника педагошких/учитељских факултета и организатори заслужују све похвале. Радује обећање да ће ова врста окупљања бити редовна, сваке године, и да ће се бавити конкретним проблемима и тражењем најбољих решења.

С обзиром на то да смо учествовали у организацији већ поменутог, Међукатедарског састанка у Београду, и да су његови закључци помало заборављени, сматрамо посве оправданим да те закључке овде поновимо и да их тако сачувамо од заборавља. Наиме, ти закључци су били упућени на десетак адреса, али ни са једне од њих није нам стигао одговор.⁸

На том састанку, у Београду, било нас је двадесет двоје. Направили смо закључке, образложили их и разаслали свима. Резултат тог састанка је изостао, ово је прилика да се сетимо састанка у Београду, с надом да ћемо сада нешто и поправити (променити).

Закључци Међукатедарског састанка у Београду су били сажети у шест тачака:⁹

- „1. Националне катедре на филолошким/филозофским факултетима и национални институти имају огроман национални значај и свим државама и културама, па према томе и у Србији.
2. Националне дисциплине у наредном пројектном циклусу морају имати специјалан (приоритетни) статус. Оне то заслужују управо због националног карактера, како је то и у свим другим државама.
3. Српски језик и књижевност су строго националне дисциплине, па остварују приоритетно национална компа-

⁷ Састанак у Београду одржан је 6. 10. 2015. године у просторијама Међународног славистичког центра.

⁸ Пет учесника на Међукатедарском састанку у Београду и данас су овде: Милош Ковачевић, Александар Милановић, Рајна Драгићевић, Бошко Сувајцић, Александра Попин и Вељко Брборић.

⁹ Закључке и текст образложења доносимо у облику у којем су усвојени, без иједне измене, њих су пратила имена и потписи свих учесника, укупно 22 имена. Ово ће бити прво целовито објављивање Закључака и образложења са тога састанка.

ративна истраживања, чији су носиоци пре свега националне катедре у Србији.

4. Мора се формирати ПРОЈЕКАТ МКС, јер је у наредном пројектном периоду Србија домаћин Светског конгреса слависта 2018, под покровитељством председника Републике Србије. Тема пројекта могла би бити **Место србистике у славистици**. Ово је приоритетан национални пројекат, па мора имати посебан статус у новом циклусу истраживања.¹⁰
5. Одобрити да руководиоци свих националних пројеката у наредном периоду буду укључени у заједнички, темељни пројекат МКС са 30% ангажмана.
6. О данашњој седници и њеним закључцима обавестити ресорна министарства и надлежне институције.¹¹

У Прилогу закључака био је текст образложења и потписи свих учесника.¹² Ево и текста образложења, чију су конач-

¹⁰ Вреди напоменути да је Конгрес одржан 2018. године, да смо били одлични организатори, прави домаћини и да смо на Конгресу ојачали србистику и у Србији и у окружењу и у целом славистичком свету (бројни контакти, листа часописа, нове комисије...). Вреди признати да нас је Конгрес помало „потрошио” и да смо после тога огромног напора, али и редовних и ванредних проблема и обавеза помало посустали.

¹¹ Разуме се да су неки од закључака, у међувремену, изгубили актуелност, као што је формирање пројекта о, сада већ одржаном, Конгресу, али да је суштина остала иста и осталих закључци и данас нису изгубили своју актуелност.

¹² Учеснике састанка наводимо оним редом којим су били потписани и функцију коју су тада имали: 1. Љиљана Бајић, председник Савеза славистичких друштава Србије; 2. Бошко Сувајчић, председник Међународног комитета слависта; 3. Јован Делић, управник Катедре за српску књижевност Филолошког факултета у Београду; Ирена Шпадијер, заменик управника Катедре за српску књижевност Филолошког факултета у Београду; Александар Милановић, председник Друштва за српски језик и књижевност Србије; Драгана Мршевић Радовић, управник Међународног славистичког центра; Вељко Брборић, управник Катедре за српски језик Филолошког факултета у Београду; Рајна Драгићевић, заменик управника Катедре за српски језик Филолошког факултета у Београду; Милош Ковачевић, председник Матичног одбора за језик и књижевност; Владислава Ружић, шеф Одсека за српски језик и лингвистику у Новом Саду; Слободан Павловић, заменик шефа Одсека за српски језик и лингвистику у Новом Саду; Гојко Тешић, представник Одсека за српску књижевност и језик на Филозофском факултету у Новом Саду; Горан Максимовић, декан Филозофског факултета у Нишу; Марина Јањић, представник Филозофског факултета у Нишу; Драган Бошковић, представник

ну стилизацију урадили Милош Ковачевић и Вељко Брборић:¹³ „Српски језик и књижевност приоритетне су научне идентитетске дисциплине српскога народа. Тога, међутим, као да уопште нису били свесни творци *Нацрта стратегије научној и технолошкој развоја Републике Србије за период од 2016. до 2020. године* (одсад НС), у коме се нигде не спомињу не само српски језик и књижевност него ни НАЦИОНАЛНЕ ДИСЦИПЛИНЕ уопште. Те се дисциплине 'између редова' могу препознати у трећем поглављу, насловљеном *Стратегијски циљеви развоја и тематски приоритети истраживања*, и то у оквиру последњег осмог потпоглавља, под тачком 2.8. именованом *Проучавање културних идентитета и процеса њиховог развоја*. При том се унутар те тачке националне 'научне дисциплине' чак и не именују, него се каже да су 'одређене дисциплине и научне области обухваћене приоритетом који се често назива афирмација културног идентитета', при чему се оне 'обично посматрају као специфичне области и дисциплине, често на граници 'праве' науке или, чак, 'изван ње'. Дата констатација о хуманистичким као 'неправим' наукама, или 'наукама' изван науке, готово да је зачуђујућа, и она на најбољи начин одражава владајућу свест о (бе)значају националних дисциплина.

Све што је написано у том одељку више је ИГНОРИСАЊЕ него ли афирмација хуманистичких, а у оквиру њих и националних наука, у Србији у наведеном планираном развојном периоду. Централни део хуманистичких наука, општепознато је, јесу националне науке, пре свега, историја, језик и књижевност. У самом Нацрту стратегије националне науке као **НАЦИОНАЛНИ ПРИОРИТЕТ СВАКЕ ДРЖАВЕ КОЈА ДРЖИ ДО СЕБЕ И СВОЈИХ НАЦИОНАЛНИХ ИДЕНТИТЕТСКИХ КРИТЕРИЈУМА** уопште се и не спомињу ни као подгрупа, а

ФИЛУМ-а у Крагујевцу, Радивоје Младеновић, представник ФИЛУМ-а у Крагујевцу; Валентина Питулић, представник Филолошког факултета у Косовској Митровици; Александра Попин, представник Департамента за филолошке науке из Новог Пазара; Срето Танасић, директор Института за српски језик САНУ; Бојан Јовић, директор Института за књижевност и уметност у Београду; Нада Арсенијевић, представник Филозофског факултета у Новом Саду и Гордана Штрабац, представник Филозофског факултета у Новом Саду.

¹³ Закључци и текст образложења, већ је речено, нигде нису објављени у целини до сада и ово је прилика да их сачувамо од заборавља, доносимо их у изворном облику, без било каквих измена.

камоли као национално приоритетна група наука. Ваљда су писци *Нацрта сирашеије* мислили да ће се српским језиком и књижевношћу уместо Срба бавити неки други (не)европски народ(и). А боље би било да су бар погледали какав статус националне дисциплине, посебно језик и књижевност, имају у научним стратегијама Немачке, Француске, Русије, Енглеске, и других држава којима су националне дисциплине 'понос' а не научни 'баласт', како се то може закључити на основу *Нацрта стратегије* у Србији. Улазећи у ЕУ, Србија улази као Србија, а не као нека национално идентитетски недефинисана 'целина', како се она именује у овом хуманистичком делу *Нацрта сирашеије*.

Због тога је неопходно:

а) Да се НАЦИОНАЛНЕ ДИСЦИПЛИНЕ у областима утемељеним на проучавању српског језика и књижевности у СТРАТЕГИЈИ издвоје КАО ПОСЕБНЕ НАУЧНЕ ПРОЈЕКТНЕ И ИСТРАЖИВАЧКЕ ОБЛАСТИ; јер су српски језик и српска књижевност области од примарног значаја за очување националног и културног идентитета српског народа;

б) да се у *Сирашеији* истакне конститутивна улога српског језика и повезаних научних дисциплина као *conditio sine qua non* за одржање идентитета нације, народа, културе и државе, тако да ова научна област добије ПРИОРИТЕТНО МЕСТО у стратегији, посебно и стога што је Србија, први пут после 1939. године, домаћин Светског конгреса слависта, под покровитељством председника Републике Србије;

в) да се у оквиру националних филолошких дисциплина у *Нацрту сирашеије* и у пројектним циљевима истакну као ПРИОРИТЕТНЕ идентитетске филолошке теме (идентитет српског језика и књижевности; националне дисциплине између националног и глобалног; (дез)интеграциони критеријуми националних дисциплина, и сл.), и да се, с обзиром на чињеницу о домаћинству Светским конгресом слависта 2018. године у Београду, формира ПРОЈЕКАТ Међународног комитета слависта, чија би тема требало да буде: *Место србистике у славистици*.

г) Пројекат *Место србистике у славистици* мора добити статус приоритетног националног пројекта, по три основа: прво зато што се тиме у годинама када Србија председава

Међународним комитетом слависта на најбољи начин реализацијом темељних филолошких тема непосредно може афирмисати србистика преко славистике у целој свету, и побољшати њен данас врло лош статус; друго, што се овоме пројекту због његовог специфичног статуса и специфичног доприноса у раду Светског комитета слависта мора одобрити већи ДМТ2, да би и сам Комитет могао нормално функционисати, и напokon, треће, што се због специфичних разлога покретања овог пројекта (који се сусрећу једном у веку) омогући да руководиоци свих националних филолошких пројеката у овом пројектном периоду буду укључени у заједнички, темељни пројекат МКС са 30% ангажовања. То тим пре што ће тај пројекат бити 'огледало' успешности Србије у реализацији програма и циљева србистике и славистике уопште преко најбитније светске славистичке институције – Међународног комитета слависта.”

Ово подсећање на београдски састанак има задатак да оснажи данашње окупљање и да подржи покушај нове мобилизације, уз наду да ће овај, проширени састав, надокнадити пропуштено. Истина, морамо бити свесни да решење овога проблема не зависи само до нас, али је наша обавеза да се поново огласимо и да аргументовано поновимо проблеме који постоје, уз веру и наду да ће институције и одговорни појединци дати свој допринос и да очекивана реакција, овога пута, неће изостати.

3. ОТВОРЕНИ ПРОБЛЕМИ СРБИСТИКЕ

Проблема око статуса србистике има и у основним и средњим школама у Републици Србији, тамо нам је настава из Српског језика (Српског језика и књижевности) идентична, нема разлике и ту сви ученици деле добре и лоше стране предмета и његових програмских садржаја. О проблемима наставе српског језика у настави и изван ње говорили су различити аутори на поменутиим скуповима у Српској књижевној задрузи, Матици српској, Српској академији наука и уметности и Академији наука и умјетности Републике Српске (Ковачевић 2012, Драгићевић 2015, Брборић 2015, Милановић 2015, Брборић 2019, Драгићевић 2019, Дешић 2019, Танасић 2019). Посебно је

о проблемима српског језика у школи говорила у више наврата Рајна Драгићевић и тај рад је више пута цитиран, мислимо на рад *Нека питања организације настава српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе* (Драгићевић 2015).

О проблемима србистике у ширем смислу најјасније и најцеловитије, по нашем мишљењу, говорио је Предраг Пипер, најдетаљније у књигама *Српски између великих и малих језика* (Пипер 2010) и *Српски у крују словенских језика* (Пипер 2015), потом сажето и прецизно у раду *Српски језик између великих и малих језика* (Пипер 2016: 1–17). Он је проблеме србистике, у наведеном раду, сажео у петнаест тачака и мислим да бисмо их сви подржали и потписали. Већ смо о томе говорили на скупу у Матици српској (Брборић 2020: 239–253). Овде ћемо издвојити само три запажања П. Пипера, од петнаест колико их је навео као постојеће проблеме српског језика: 1. у Србији надлежна министарства не воде ваљану језичку политику, 2. недовољно је заступљен Српски језик у систему образовања 3. истраживања о српском језику у Стратегији научног и технолошког развоја у Србији нису довољно заступљена (2015–2020). Ово су, по нашем мишљењу, три примарна проблема, мада су и преостале тачке које је формулисао П. Пипер, јасне и неспорне. Ово бисмо могли прогласити програмским текстом и примарним проблемима србистике (Пипер 2016: 7–19).

Уз бројна нерешена питања на србистичким катедрама вреди поменути да није добра ситуација ни на педагошким/учитељским факултетима. О томе ће бити речи у рефератима (и радовима) Александра Јовановића и Саше Ђукића. Нама се чини да су ти проблеми слични овим о којима смо ми говорили и они се не разликују превише од проблема на србистичким катедрама.

4. НАШЕ СРБИСТИЧКЕ КАТЕДРЕ

О статусу србистике на универзитетском нивоу нема превише радова, посебно бисмо издвојили рад Милоша Ковачевића *Статус српског језика на српским универзитетима* (Ковачевић 2012: 13–24). На прилично јасан начин ту је објашњено како је стање српског језика и на „доуниверзитетској

настави” и посебно на универзитетској настави изван србистичких катедара. Наш прилог односи се, у првом реду, на сличности и разлике србистике на матичним катедрама у Србији, Републици Српској у Црној Гори. Данас се на тамошњим универзитетима србистика студира на девет места: Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Нови Пазар, Приштина (са седиштем у Косовској Митровици), Бања Лука, Српско Сарајево (Пале) и Никшић. На свим факултетима постоје одсеци, групе или департмани на којима се студира српски језик и књижевност: „И на свима њима се српски језик изучава у оквиру двопредметне групе заједно са (српском) књижевношћу” (Ковачевић 2012: 17).

Одмах да кажемо да постоји превелика неуједначеност на србистичким катедрама и да нам то није блиско. Статус (однос) српског језика и књижевности, односно језичких и књижевних садржаја није уједначен. Негде су равноправном односу (Крагујевац, Бања Лука и Српско Сарајево), а негде је предност на страни језика, негде на страни књижевности, на неким факултетима имамо по две студијске групе (Нови Сад, Ниш и Приштина), док у Београду имамо чак три. С обзиром на то да је сасвим очекивано србистика кренула из Београда, средином деветнаестог века, и да су касније настали други србистички центри, неки и након нестанка друге Југославије, крајем XX и почетком XXI века, било би логично да су се они угледали на Београд и већ постојеће универзитетске центре. Данашње стање је резултат Болоњског процеса и акредитације која је реализована средином прве деценије XXI века, пре петнаестак година. Неки србистички центри су се тада угледали на Београд, а неки су се прилично удаљили од њега, па је данашња неуједначеност скоро необјашњива.

На Филолошком факултету у Београду постоје две катедре (Катедра за српски језик са јужнословенским језицима и Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима).¹⁴ Катедра за српски језик има један студијски програм – Српски језик и књижевност, док Катедра за српску књижевност има два студијска програма – Српска књижевност

¹⁴ Србистика у Београду постоји од 1844. године, када је Лицеј подељен на два одсека и тада је уведена словенска филологија. Већ 1845. године основана је Катедра за словенску филологију. Државни универзитет у Новом Пазару и његов Департман за филолошке науке основан је 2006. године.

и језик и Српска књижевност и језик са компаратистиком. На Филозофском факултету у Новом Саду постоје два студијска програма: Српска филологија: српски језик и књижевност и Српска књижевност и језик, али имамо и Српску филологију у контакту са словачком/мађарском филологијом. У Нишу, на Филозофском факултету, имамо Департман за србистику, са студијском групом Српски језик и књижевност. На ФИЛУМ-у, у Крагујевцу, на Одсеку за филологију је студијска група Српски језик и књижевност, са две катедре (Катедра за српски језик и Катедра за српску књижевност). У Новом Пазару, на Државном универзитету, постоји Департман за филолошке науке, са студијском групом Српска књижевност и језик. На Универзитету у Приштини (са седиштем у Косовској Митровици) имамо две студијске групе (Српски језик и књижевност и Српску књижевност и језик). У Републици Српској на оба државна универзитета имамо србистику. У Српском Сарајеву сусрећемо три акредитована студијска програма: Српски језик и књижевност, Библиотекарство и српски језик и књижевност, Руски и српски језик и књижевност. У реализацији, по нашим сазнањима, функционише само програм Српски језик и књижевност, док у Бања Луци, на Филолошком факултету постоји одсек за Српски језик и књижевност. У Црној Гори, српска филологија постоји у Никшићу, на тамошњем Филолошком факултету је студијски програм Српски језик и југословенске књижевности.¹⁵

Дакле, више је него јасно да имамо прилично шаролику ситуацију, а да сви универзитетски (србистички) центри, у првом реду школују будуће професоре српског језика и књижевности и њихов основни задатак је да предају Српски језик (и књижевност) у нашим основним и средњим школама. То се и дешава у Републици Србији и Републици Српској, свршени дипломирани филолози раде у образовном систему, без обзира на то где су стекли диплому и коју студијску групу су завршили. У Црној Гори је ситуација специфична и то би могао бити предмет засебног рада.

¹⁵ Сви подаци о статусу србистике у нашим универзитетским центрима проверени су на званичним електронским адресама наших факултета, гледали смо наставне програме, али и распоред наставе и распоред испита, да бисмо дошли до потпунијих података. Све то је урађено у мају и у првој половини јуна 2020. године.

Ова тема је прилично широка, радо бисмо је видели као наслов докторске дисертације. Овде ћемо дати само неке назнаке, јер би за детаљнији приступ било потребно неупоредиво више и времена и простора. Ипак, реч је о озбиљним проблемима и о њима се мора промишљати на озбиљан и одговоран начин, с пуно добре воље, уз свест од важном послу и одговорности према будућим генерацијама.

Код прве акредитације, пре петнаестак година, нисмо сарађивали, наши програми су веома неуједначени и то је проблем преко кога не смемо проћи. Од прве акредитације, када смо се поприлично удаљили једни од других, ништа нисмо урадили да се приближимо, већ је та неуједначеност остала иста или се, у неким случајевима и појачала. Сличност наставних програма пре прихватања Болоњског процеса је била неупоредиво већа и ово представља неку врсту парадокса. О чему се заправо ради?

Болоњски процес, са свим слабостима и квалитетима, уведен је, поред осталог, и да бисмо личили једни на друге, да бисмо обезбедили мобилност студената, да бисмо ускладили наставне програме, разуме се уз задржавање својим специфичностима. Убеђени смо да ту прилику нисмо искористили. Сви ми на србистичким катедрама, у првом реду, школујемо дипломиране филологе, они ће у наредним деценијама обављати наставу Српског језика (и књижевности) у нашим основним и средњим школама и стечена диплома их квалификује за тај позив, без обзира на то где су је стекли.

Програми за основне и средње школе у Републици Србији **су идентични**, прилично су слични и у Републици Српској, разлика је минимална у програму из књижевности, и то може се разумети.¹⁶ Са Црном Гором је ситуација специфична и тиме се нећемо бавити у овом прилогу. Дакле, имамо исте (или сличне) програме за српски језик и књижевност и основној и средњој школи, а сличност на универзитетској настави је озбиљно нарушена. Хоћемо ли то прећутати?

¹⁶ Малу забуну може унети што је основно образовање у Републици Српској девет година, а у Србији осам година. Ипак, сличност наставних програма је велика, разлика се огледа практично само у томе што је предшколска година у Србији изједначена са првим разредом основне школе у Републици Српској.

Као илустрацију замислите једног студента који хоће да заврши србистику, али жели да промени (мења) факултет(е) током студирања. Рецимо да студије отпочне у Нишу, потом у другу годину да оде у Нови Сад или Нови Пазар, а да у трећу годину дође у Београд да заврши трећу и четврту годину и да ту стекне диплому. Закон о универзитету не дозвољава прелаз на четврту годину студија, па би у овом случају студирање на четвртом факултету било немогуће. Не знамо поуздано да ли је било мењања три факултета (универзитета), знамо да је озбиљан проблем и код преласка са једног факултета на други, јер се појављује невероватна разлика у предметима и испитима на истој години студија. Због те разлике и садашње ситуације ово ником не бисмо пожелели, али то отвара и други проблем. Ако погледамо садашње стање, прелазак у трећу годину студија са једног србистичког центра на други био би жртвовање више од половине положених предмета.¹⁷ Разлика је у називима предмета, разлика је у садржајима предмета, разлика је у броју часова и у броју ЕСПБ бодова.

Наше је мишљење да бисмо овде морали разговарати о заједничким именитељима и у настави језика и у настави књижевности на универзитетској настави. Да будемо сасвим прецизни, убеђени смо да 2/3 предмета морају имати исти назив, исти наставни програм и сличну литературу. То би морало бити видно и у броју семестара, броју бодова и укупном садржају предмета. Преостали део наставних садржаја може се разликовати и то није спорно, мислимо да се разлика може свести само на изборне или општеобразовне предмете.

Овде ћемо кратко урадити увид у наставне предмете србистичких катедара у Србији, настојећи да наведемо само оне предмете који помало одударују од, условно речено, предмета који би морали бити обавезни и да илуструјемо поменути неједначност.¹⁸

¹⁷ Овде се појављује и проблем када у истој школи раде професори српског језика који су завршили на различитим факултетима и онда имамо различит приступ и настави језика и настави књижевности. Сви то знамо из праксе, сви имамо та сазнања и некако „бежимо“ од разговора о овој теми.

¹⁸ Сви подаци су узети са сајтова факултета у мају 2020. године, до њих смо дошли увидом у распоред наставе или увидом у јунски испитни рок на нашим факултетима.

У Београду на две србистичке катедре сусрећемо предмете којих нема на већини других факултета: Увод у србистику, Историјска лингвистичка географија, Увод у дијахрону лингвистику, Дијалекатски текстови, Лингвокултурологија, Развој писма, Функционална писменост, Лингвостилистика, Функционални варијетети, Староиндијска проза и компаративна фолклористика, Фолклорни елементи у настави српске књижевности, Поетика средњовековне књижевности, Версификација у српском песништву, Његошева поетика, Историја читања, Генеза прозних облика у новијој српској књижевности, Културноисторијски контекст старих књижевности, Интернет и књижевност у настави.¹⁹

У Новом Саду постоје предмети: Увод у лингвистику, Основи академског писања, Писци средњовековне књижевности, Жанрови народне књижевности, Преглед поетика, Традиционална култура Срба, Књижевност за децу, Основе реторичке анализе, Медијска писменост, Информатичка писменост, Бесплатни софтверски алати, Увод у веб дизајн, Креативно писање – Интерактивна фикција, али и Рани радови Милоша Црњанског, Поезија и поетика Оскара Давича, Поетика Иве Андрића, Поетика Борислава Пекића, Постколонијално читање Андрићевих романа Травничка хроника и Омер паша Латас, Поетика Иван В. Лалића и Бранка Миљковића, Град у савременој српској прози, Драган Алексић и авангарда, Зенит и зенитизам, Полемика око авангарде, Критичка мисао Радомира Константиновића, Стваралаштво Станислава Винавера.

У Нишу сусрећемо и ове предмете: Српска антропонимија, Увод у општу лингвистику, Дијалекатска лексикографија, Акустичка фонетика, Настава падежа у теорији и пракси, Синтакса у формалном кључу, Медијске комуникације, Наратологија, Пасторала у старој дубровачкој књижевности, Рецепција библијске и староотачке књижевности, Српски предромантизам, Народна епска поезија, Љубав у старој српској књижевности, Љубав, брак и прељуба у књижевности од класицизма до модернизма, Приповедачи хрватске модерне.

¹⁹ Овде не прецизирамо да ли је реч о обавезним или изборним предметима, нисмо наводили оне предмете које нуде друге катедре на Филолошком факултету, већ само две србистичке катедре.

У Новом Пазару на студијском програму Српска књижевност и језик имамо Основе информатике, Општу културологију, Културну историју Бошњака, Вештине комуницирања, Бошњачку књижевност 20. века, Учење и настава, Историја писма и књиге, Имагологија – слика другог у српској књижевности, Књижевне теорије 20. века, Методологија и техника израде научног рада.

У Косовској Митровици сусрећемо следеће предмете: Увод у етику, Педагогија, Педагошка психологија, Ономастика Косова и Метохије, Правци у лингвистици, Супстандардна лексика у језику и књижевности, Дидактика, Лектура и коректура текста, Лексикографија српског језика, Увод у лингвистичку географију.

У Крагујевцу имамо Историју усмених записа, Увод у филозофију, Увод у естетику, Социологију културе, Историју уметности, Усмену поетику и жанрове, Књижевне теорије, Књижевност ренесансе и барока у Дубровнику и Боки Которској, Општу психологију, Општу педагогију, Етику и образовање, Теорију језика, Библију, књижевност и културу, Беседништво и књижевност, Наратологију, Књижевност и медијску културу, Школску педагогију, Школску психологију, Филолошку анализу старосрпских текстова, Лингвостилистику српског језика, Српску фолклорну и књижевну баштину у Хрватској, Лингвистику текста, Етнолингвистику. Неки од наведених предмета постоје само на једном факултету, други су на једном обавезни, а на другом изборни. У неким центрима је врло мало изборних предмета, док је број изборних предмета веома велики, такав је случај у Београду и Новом Саду. Веома је тешко доћи до ваљаног закључка и направити реалан однос обавезних и изборних предмета и то сваком смислу.

4.1. Наставни кадар

Други проблем је наставни кадар и број наставника и сарадника на неком студијском програму (србистичком центру), односно како се добија акредитација и колико је наставника потребно на неком студијском програму. Тако на Филолошком факултету у Београду на Катедри за српски језик тренутно имамо 19 наставника (8 редовних професора, на Катедри за српску књижевност имамо 29 наставника (16

редовних професора). То значи да на београдским двома катедрама имамо укупно 48 наставника, а њима вреди додати и наставнике са Семинара за друштвене науке и Катедре за општу књижевност са теоријом књижевности и катедара за стране језике. Тако бисмо дошли до броја од око 60 наставника који држе наставу студентима србистике, а сараднике нисмо бројали.

Србистика је млада и у Крагујевцу, али тамо имамо 10 наставника на Катедри за српски језик и 10 наставника за српску књижевност, укупно 20 наставника, што није мало.

На Универзитету у Новом Пазару имамо укупно 5 наставника (2 ванредна професора и 3 доцента) који имају избор за наставнике који могу предавати србистичке предмете из језика и књижевности. Одређен број наставника долази са стране, док други део њих предаје предмете који нису ужестручни предмети (Социологија, Заштита животне средине, Вештине комуницирања, Развојна психологија, Основи информатике Педагогија и страни језици). Додатни проблем је што и неке од стручних предмета предају наставници који долазе као „гостујући”.

С обзиром на то да ми немамо јасне стандарде и да није довољно јасно колико је нужно имати наставника на некој студијској групи, са сталним радним односом, да би се могла обезбедити квалитетна настава. Овде је прво реч о србистичким предметима из језика и књижевности, али и о наставницима страних језика и свих оних предмета који се нуде студентима као општеобразовни и изборни предмети. Није спорно да у Београду, Новом Саду, Нишу и Бања Луци наставни кадар није проблем, Крагујевац, Српско Сарајево, Косовска Митровица су негде на средини ове скале, док је очигледно да проблеми постоје у Новом Пазару и Никшићу. За почетак би се морао знати минимум наставничког кадра (наставника и сарадника) да би неки студијски програм могао бити акредитован и да би се реализовала настава на свим нивоима студија (основне студије, мастер студије и докторке студије). Нама се чини да би минимум био најмање 15 наставника: 5 за предмете из језика, 5 за предмете из књижевности и 5 за педагошку групу предмета и стране језике. Реч је о наставницима у сталном радном односу.

4.2. Библиотеке и стручна литература

Овде нисмо радили озбиљно истраживање, али наша сазнања говоре да у Београду, Новом Саду, Нишу и Бања Луци постоје библиотеке (факултетске и градске) на којима је студентима доступна потребна литература. Тако рецимо, две катедарске библиотеке у Београду имају око 300.000 књига и оне су студентима лако доступне. Поред њих, студенти имају на располагању библиотеке других катедара на Филолошком факултету, али и Библиотеку града Београда, Универзитетску библиотеку и Народну библиотеку Србије. У Косовској Митровици, Крагујевцу, Новом Пазару, Српском Сарајеву и Никшићу постоје проблеми око литературе која је на располагању студентима.²⁰ Ово је проблем који не би било тешко решити, понекад је, чини се, већи проблем простора од проблема материјалне природе. Разуме се да би прво било нужно обезбедити основну и помоћну литературу за све предмете, али и бројне часописе и одговарајуће зборнике без којих није могуће писати семинарске, дипломске и мастер радове. У недостатку одговарајуће литературе студенти све више посежу за електронским изворима и док се обави уредна дигитализација књига, часописа, бројних зборника и одговарајуће литературе ово ће бити озбиљан проблем.²¹

5. ЗАКЉУЧАК

Убеђени смо да постојеће стање није добро и да су разлике између србистичких катедара (пре)велике. Не виде се, бар не довољно, заједнички именитељи и ово се мора променити. Већ смо рекли да бисмо се морали договорити око обавезних предмета и да не би смело бити значајне разлике. Нама се чини да бисмо у две трећине предмета морали имати исти назив предмета, исти и приближан програм предмета, исту или слич-

²⁰ О проблемима библиотека додатно смо се уверили последњих година када су нам долазили студенти на пету годину студија (мастер студије) и када смо их упућивали на одговарајућу литературу. Често се дешавало да у својим местима не могу доћи и до основних књига.

²¹ У неким универзитетским центрима постоји и проблем простора, али о томе нисмо могли доћи до прецизних података. Реч је довољном броју учионица, али и библиотекама.

ну литературу. Сваки србистички центар би своју посебност могао и морао показивати преко изборних предмета.

Дакле, на првој години имати предмете као што су Увод у књижевност и Теорија књижевности. После следе Народна књижевност и Књижевност средњег века, Књижевност рационализма и ренесансе, Српска књижевност 18. и 19. века и Српска књижевност 20. века, Општа књижевност и Преглед југословенских књижевности. Јасно је да студенти морају имати Увод у тумачење књижевног дела (Увод у књижевност) и Теорију књижевности и Преглед светске књижевности, али би и називи основних предмета и њихов распоред по семестрима морао бити идентичан, без разлика (Народна књижевност, Књижевност средњег века, Књижевност рационализма и ренесансе, Књижевност 18. и 19. века и Српска књижевност 20. века), Преглед југословенских књижевности. Специфичности би се могле видети у изборним предметима. Разуме се да би се морало водити рачуна и о садржају предмета, односно о делима која се читају. Сада је разлика недопустиво велика.

Исто је из језика. Мора постојати Увод у студије (Увод у србистику), не може га заменити Увод у општу лингвистику или Увод у славистику, то могу бити изборни предмети. Од палеославистичких предмета три су незаобилазна (Старословенски језик, Увод у упоредну граматику словенских језика и Увод у упоредну граматику индоевропских језика). Сви студенти морају имати предмете који покривају Историју српског језика и Историју српског књижевног језика, обавезни морају бити: Фонетика, Фонологија, Акцентологија, Дијалектологија, Морфологија, Творба речи, Синтакса, Стилистика, Правопис, Лексикологија, Фразеологија, Језичка култура и Норма књижевног језика.

Оваква ситуација није добра, па мислимо да у годинама испред нас морамо размислити да ли ћемо „личити” једни на друге или ћемо и даље радити по садашњем програму, без свести о заједништву и одговорности према будућим генерацијама и према образовном систему у целини. Надам се да ће одговоре на нека питања понудити најављени скуп на овом месту, за годину дана.

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић 2015:** Вељко Брборић, „Језички и национални идентитет у основној школи”, *Узданица*, год. XII, бр. 1, Јагодина, 147–156.
- Брборић 2017:** Вељко Брборић, „Место и улога српског језика као наставног предмета у образовном систему”, у: *Српски језик и ћирилица данас*, Андрићград: Андрићев Институт, 73–90.
- Брборић 2020:** Вељко Брборић, „Неколико образовних и културних приоритета српског језика”, у: *Српски културни простор – усиројство, проблеми, вредности*, Нови Сад: Матица српска, 239–253.
- Дешић 2019:** Милорад Дешић, „О неким задацима важним за развој србистике”, у: *Српски језик и српско ћисмо данас*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 59–64.
- Драгићевић 2015:** Рајна Драгићевић, „Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе”, *Узданица*, год. XII, бр. 1, Јагодина, 117–129
- Драгићевић 2019:** Рајна Драгићевић, „Супротстављени ставови о улози науке, струке, и државе у кризи о матерњем језику: српска и страна искуства”, у: *Српски језик и српско ћисмо данас*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 105–115.
- Ковачевић 2012:** Милош Ковачевић, „Статус српског језика на српским универзитетима”, у: *Филолоџија и универзитет* (тематски зборник радова), Ниш: Филозофски факултет, 13–16.
- Милановић 2015:** Александар Милановић, „Идентитет српског књижевног језика кроз историју”, *Узданица*, год. XII, бр. 1, Јагодина, 55–62.
- Одлуке 2017:** *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика – њоводом 20 година од оснивања* (приредили: Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић и Срето Танасић), Београд: НМ Либрис – Одбор за стандардизацију српског језика.
- Пипер 2010:** Предраг Пипер, *Српски између великих и малих језика*, Београд: Београдска књига.
- Пипер 2015:** Предраг Пипер, *Српски у крују словенских језика*, Београд: НМ либрис.
- Пипер 2016:** Предраг Пипер, „Српски језик између великих и малих језика”, *Књижевност и језик*, број 1–2, LXIII, Београд, 1–17.
- Повеља 2019:** *Повеља о српском културном простору*, Београд: Министарство културе и информисања Републике Србије.

Стратегија 2017: *Стратегија развоја културе Републике Србије од 2019. до 2029.* (нацрт), Београд: Министарство културе и информисања Републике Србије.

Танасић 2019: Срето Танасић, „О нужности проучавања српског језика”, у: *Српски језик и српско писмо данас*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 47–57.

SOME QUESTIONS AND PROBLEMS OF SERBIAN STUDIES AT SERBIAN DEPARTMENTS

Summary

The article talks about the status of Serbian studies at national departments. Serbian studies as a study group at the university level in Serbia are studied in Belgrade, Novi Sad, Kragujevac, Nis, Novi Pazar and Kosovska Mitrovica. We also have Serbian studies at two universities in the Republic of Srpska (Pale and Banja Luka) and in Montenegro (Nikšić). The status of Serbian studies at these faculties is quite uneven and the task of this article is to point out this inequality. In fact, we believe that changes are necessary here and that it would be logical and expected that our Serbian centers have more similarities and that their programs are more consistent, but also that they can have their own specifics.

Key words: Serbian language, Serbian studies, status of Serbian studies, university centres.

Veljko Brborić

Сања Ж. Ђуровић
Јелена Л. Петковић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

ИЗУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА УНИВЕРЗИТЕТУ У КРАГУЈЕВЦУ

У раду се разматра тренутно стање изучавања српског језика на факултетима Универзитета у Крагујевцу и дају препоруке за побољшање тог стања.

Кључне речи: настава српског језика, Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет

База за изучавање српског језика и књижевност на Универзитету у Крагујевцу јесте Филолошко-уметнички факултет¹ у Крагујевцу, са своје две катедре: Катедром за српски језик и Катедром за српску књижевност, на којима се српски језик изучава у оквиру студијског програма *Српски језик и књижевност*. Заснивање студија филологије у Крагујевцу може се везати за академску 1996/1997. годину, када се, на иницијативу Универзитета у Крагујевцу, града Крагујевца и Министарства просвете, оснива Наставно одељење Филолошког факултета Универзитета у Београду, у оквиру кога се организује настава на студијском програму *Српски језик и књижевност*. Академске 2002/2003. године Наставно одељење Филолошког факултета Универзитета у Београду трансформисано је у Одсек за филологију Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу.

Наставници и сарадници Одсека за филологију активно учествују у научном, академском и културном животу наше земље. У оквиру Одсека за филологију, а на иницијативу Катедре за српски језик и Катедре за српску књижевност основан

* sdjurovic74@gmail.com; jelenapetkovic75@gmail.com

¹ У даљем тексту ФИЛУМ.

је факултетски часопис *Наслеђе*, данас часопис међународног значаја за књижевност, језик, културу и уметност. Наставници Одсека уређују и часопис међународног значаја *Српски језик* (ФИЛУМ је суиздавач од 2008. године), као и часописе *Лиџар* и *Лицеум* (издавач Универзитет у Крагујевцу). Наставници и сарадници Одсека за филологију држе бројна предавања по позиву у земљи и иностранству, учествују на националним и међународним научним скуповима и остварују плодносну међународну сарадњу са престижним светским универзитетима. ФИЛУМ сваке године организује Међународни научни скуп *Српски језик, књижевности, уметности* на коме учествују најеминентнији научни радници из земље и иностранства, као и *Научни скуп младих филолога*, који је први научни скуп тог типа покренут у Србији. Катедра за српски језик и Катедра за српску књижевност организују и акредитовани семинар за усавршавање наставника српског језика, као и бројне јавне трибине и предавања.

Наставници и сарадници Одсека за филологију ангажовани су и оквиру *Центра за српски као сирани језик*, као и у оквиру *Центра за истраживање језика и књижевности*, основаних на Филолошко-уметничком факултету.

На ФИЛУМ-у се српски језик изучава и на студијским програмима страних филологија (англистика, германистика, хиспанистика, романистика, италијанистика) у оквиру предмета *Српски језик 1*, *Српски језик 2* и *Функционална њмености*, а од прошле академске године наставу српског језика слушају и студенти Одсека за музичку уметност, на смеру Музичка теорија и педагогија и Музика у медијима.

Поред ФИЛУМ-а, значајно место за изучавање српског језика на Универзитету у Крагујевцу постоји на још два факултета педагошког усмерења – на Педагошком факултету у Ужицу (на обавезним предметима *Српски језик 1* и *Српски језик 2* и на једном броју изборних предмета) и на Факултету педагошких наука у Јагодини (на предметима *Српски језик 1* и *Српски језик 2*).

На нефилолошким факултетима Универзитета у Крагујевцу, једино се на Природно-математичком факултету у Крагујевцу изучава српски језик, на изборном предмету *Култура јовора*, на студијском програму *Мајхематика* (смер професор математике), као и на студијском програму *Психологија*, где је

као изборни предмет у понуди *Функционална писменост*. На осталим студијским програмима на Природно-математичком факултету, који су професорског профила (биологија, физика, хемија), у студијским програмима се не налази нити један предмет у вези са српским језиком, културом говора или функционалном писменошћу, иако је чињеница да се у образовном систему подразумева да се стандардни језик мора усвајати не само на часовима српског језика и књижевности већ на свим предметима у оквиру образовних програма где ученици додатно развијају компетенције и писане и говорне културе, а такође не треба заборавити ни то да се целокупна настава свих школских предмета одвија на српском језику.

Иако већ дуго траје иницијатива Одсека за филологију да се изучавање српског језика уведе на целом универзитету², нажалост промена на том пољу нема. Нарочито би то било корисно студентима Правног факултета, којима би поред опште писмености значио и предмет попут *Реторике*. Занимљиво је да се сваког фебруара на Правном факултету одржава такмичење у беседништву, али се студенти сами едукују и припремају. Интегрисање и коришћење ресурса који постоје на Универзитету значајно би повећало компетенције будућих дипломираних студената Универзитета у Крагујевцу.

Иницијатива за увођење српског језика на нефилолошке факултете постоји одавно и то не само у оквиру Универзитета у Крагујевцу. Одбор за стандардизацију српског језика упућивао је Конференцији универзитета Србије (КОНУС) предлог да се на факултете уведе српски језик као обавезан предмет. „Све је видљивија ниска језичка култура, чак и код факултетски образованих грађана. Такво стање је логично са оваквим статусом српског језика у нашем образовању, с малим бројем часова у основној и средњој школи и без изучавања српског језика на универзитету”, наводи се у писму које је упућено КОНУС-у. Одбор предлаже да учење српског језика на универзитетима

² У оквиру Универзитета у Крагујевцу, поред ФИЛУМ-а, раде у Крагујевцу: Правни факултет, Економски факултет, Природно-математички факултет, Факултет медицинских наука, Факултет инжењерских наука, затим у Чачку Агрономски факултет, Факултет техничких наука, у Краљеву Факултет за машинство и грађевинарство, у Врњачкој Бањи Факултет за хотелијерство и туризам, у Јагодини Факултет педагошких наука и у Ужицу Педагошки факултет.

траје најмање годину дана. Програме примерене профили факултета урадили би представници факултета заједно са стручњацима са катедри за српски језик и из Одбора за стандардизацију српског језика. „Факултетско образовање не подразумева и функционалну писменост, што значи да студенти не знају начин типичне употребе језика у типичним ситуацијама, а све је већи број људи који директно учествују у комуникацији и не размишљајући о томе да ли су довољно образовани за то”, стоји даље у писму. Одбор сматра да постоје факултети на којима је изучавање нашег језика неминовно, па наводи: „Српски језик није обавезан предмет чак ни на страним филологијама, где се образују будући професори и преводиоци, а сасвим изостаје на другим наставничким факултетима, где је језик струке практично неминован. На другој страни, студије новинарства, сценских уметности, о праву да не говоримо, незамисливе су, а реализују се, без изучавања српског језика. Ово је разлог што и многи факултетски образовани људи врло слабо познају српски језик и што су, по правилу, функционално неписмени”. У Одбору кажу да је тешко схватити да су сви факултети свесни нужности да се на њима изучавају страни језици, а да познавање српског језика, који је свима примарни језик комуникације у струци и друштву – није важно.

Поред обезбеђење посебног статуса за националне дисциплине, нарочито српски језик, потребно је да српски језик и књижевност и српска култура буду саставни део свих универзитета и факултета, односно свих факултета нефилолошких струка (нпр. студија права, журналистике, организационих наука, менаџмента и сл., јер се јасна мисао изражава јасним језиком и стилем). Увођење српског језика на све факултете (због општег пада нивоа језичке културе и писмености) било би веома значајно за подизање језичке културе у целини. Сваки академски образовани грађанин, без обзира на своје поље истраживања треба да буде елементарно језички и књижевно-културно описмењен.

Овде треба водити рачуна о томе да предмети који би се изучавали на факултетима нефилолошког профила морају бити функционални, примерени струци и да као исход морају имати практична знања и вештине, јер, морамо признати да тамо где је и било ових предмета они нису били функционални и нису давали практична знања. Често се под именом

предмета *Језичка култура* учила граматика, а нигде језичке културе. То само значи да много тога зависи од нас самих, од наше жеље, знања и труда да пренесемо што више знања и повећамо говорне компетенције студената нефилолошких струка. Уколико се у томе успе у будућности се може очекивати боља језичка слика у Србији која је деценијама уназад урушавана и предвођена псеудонормом и немаром према сопственом језику.

Предлог за увођење српског језика на све нефилолошке факултете изнет је и у оквиру *Радне групе за израду стратегије за неговоње српског језика и књижевности и повећање доступности образовања на српском језику у иностранству* (предлог структуре Стратегије образовања и науке до 2027. (2030) године). Радна група се залагала за унапређење статуса српског језика и књижевности у школском систему свих нивоа образовања, (укључујући и универзитет, без ограничења, као што је то сада случај, само на филолошке струке) и у јавном животу уопште, затим за подизање нивоа језичке културе као темеља опште и националне културе и националне самосвести. У том смислу књижевност је њен најкултивисанији израз и ниво. Претходно подразумева ослобађање од упрошћеног погледа на језик са његовом претежном комуникативном функцијом, уз занемаривање свих његових других, једнако важних, функционално разумљених, улога – естетских, емотивних, културолошких, историјских и др.

Описано стање на универзитетима, кад је настава српског језика у питању, говори у прилог чињеници да у нашем друштву свест о значају познавања стандардног језика не постоји. Све је чешће занемаривање онога што се назива *драматика друштвеног стила*, што се директно коси са правилима доброг говора и културе у целини. Нажалост, данас имамо ситуацију да само појединци са развијеном свешћу о значају познавања сопственог језика, правила писања и говорења воде рачуна о језику, што указује на то да је освешћивање неопходно у правцу указивања на значај језичке културе, која је домен културе као и култура понашања, одевања, исхране и сл. Урушена медијска слика, која је некада била ослонац за добар пример говора и комуникације, данас осликава некултуру у сваком погледу, што је у добром делу и резултат дугогодишњег занемаривања културе говора.

Увођење часова српског језика на све нефилолошке факултет попут језичке културе или функционалне писмености, реторике и беседништва, у зависности од потреба факултета, у многоме би поправило општу слику културе говора у Србији и довело до освешћивања нације и враћања у праве колосеке. Подизањем свести код високо образованих грађана о значају језичке културе за сваког интелектуалца било које струке значило би појачавање језичких компетенција у друштву, подизање културе у целини, пошто је језичка култура значајан домен свакодневног живота.

Иако колеге из других струка често немају разумевања за потребу увођења часова језичке културе или функционалне писмености за све будуће интелектуалце, струка би требало да има јединствен став и предложи увођење часова српског језика на свим факултетима као обавезу. Будући професори математике, физике, хемије и сл. морали би да наставу изводе стандардним језиком, трудећи се да језичка култура буде на високом нивоу на свим часовима у основној и средњој школи. Не учи се српски језик и култура говора само на часовима српског. Дивни су примери колега са нефилолошких факултета који студентима враћају семинарске радове који нису језички коректни, који имају развијену свест о важности културе говора и који су тиме и сами бољи предавачи.

Изучавање српског језика на Универзитету у Крагујевцу ограничено је на рад Одсека за филологију ФИЛУМ-а, првенствено на рад Катедре за српски језик и Катедре за српску књижевност. Постојање предмета у вези са српским језиком на нефилолошким факултетима Универзитета у Крагујевцу на два студијска програма на Природно-математичком факултету говори довољно о занемаривању значаја познавања стандардног српског језика иако је у саставу Универзитета 11 нефилолошких факултета. Увођење часова српског језика (идеално би било и српске књижевности и српске културе) на све факултете у склопу Универзитета у Крагујевцу резултирало би значајним помаком у домену културе уопште, а првенствено у домену језичке културе.

Аутори овог текста у потпуности су сагласни са *Декларацијом српског језика на несрбисличким катедрама и ненаставним факултетима* која је усвојена у Тршићу, 21. јуна 2020. године. Српски језик мора бити обавезни предмет на

свим страним филологијама, српски језик мора бити обавезни предмет на свим наставничким нефилолошким студијама, као и на одређеним ненаставничким, јер се језичка некултура највише шири преко новинарског језика, тј. преко публицистичког и административно-правног стила. Српски језик мора и практично добити статус *језика курикулума* или *језика образовања*.

Искрено се надамо да ће предлози изнети у *Декларацији* бити прихваћени и да ће у скорој будућности статус српског језика на Универзитету у Крагујевцу, али и на свим Универзитетима у Србији бити много бољи него што је то данас.

LEARNING OF THE SERBIAN LANGUAGE AT THE UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC

Summary

The paper discusses the current state of learning the Serbian language at the faculties of the University of Kragujevac and gives recommendations for improving that situations.

Key words: Serbian language teaching, University of Kragujevac, Faculty of Philology and Arts

Sanja Djurović
Jelena Petković

Зорана З. Опачић*

Универзитет у Београду

Учитељски факултет

Катедра за српски језик, књижевност и

методику наставе српског језика и књижевности

ВАЖНОСТ АКАДЕМСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ *КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ* У РАЗВОЈУ СРПСКЕ КУЛТУРЕ И КЊИЖЕВНОСТИ¹

У раду указујемо на важност академске дисциплине *Књижевности за децу и младе* у развијању, васпитању естетског укуса млађе школске популације, као и разумевању националне културе, спознавању националног идентитета, будући да се од свог заснивања у универзитетској настави половином прошлог века њен корпус доминантно везивао за националну књижевност, уз жанровске и књижевноисторијске пресеке са светском књижевношћу. У првом делу рада вршимо компаративну анализу заступљености ове академске дисциплине на катедрама србистике и наставничким факултетима у Србији и окружењу. Закључујемо да је у мањем проценту заступљена на студијама србистике (у неким силабусима изостаје), углавном је нема на компаратистици а у већем проценту заступљена је на наставничким факултетима, уз велика одступања. У другом делу рада указујемо на могуће приступе изучавању ове научне области и на вишеструке активности (научне, издавачке, преводилачке и др.) у развоју науке о књижевности за децу и промовисању српске књижевности и културе које је предузела Катедра за српски језик, књижевност и методику наставе српског језика и књижевности на Учитељском факултету у Београду.

Кључне речи: србистика, књижевност за децу и младе, корпус националне књижевности, пројекат *Поетишка српске књижевности за децу*.

* zorana.opacic@uf.bg.ac.rs

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Смена поетичких парадигми у српској књижевности 20. века: национални и европски контексти*, бр. 178016, који финансира МПНТР РС.

Због чега је важно универзитетско изучавање књижевности за децу и младе? На овим просторима као академска дисциплина започиње половином прошлог века, 50-их година на Катедри за југословенске књижевности Филолошког факултета у Београду, као први семинар такве врсте у овом делу Европе². Реч је о делу науке о књижевности која и даље није у довољној мери развијена и периодизована и која по својој природи чини вредан чинилац српске књижевности и науке о књижевности. Доминантни корпус који се изучава је превасходно национални, уз жанровске и књижевноисторијске пресеке са светском књижевношћу. Са друге стране, књижевноисторијски засновани студијски предмети националне књижевности доминантно се не баве делима из овог корпуса (или их узимају у разматрање бочно), па се ова област издвојила у засебно поље (по тематским, обликовним и рецепцијским критеријумима), усредсређено на феномен детињства – било да је реч о тематизовању овог животног периода у књижевним делима канонских писаца или о делима обликованим тако да буду кореспондентна рецепцијским могућностима читалаца. Изучавање ове области кључно је за поспешивање и усмеравање иницијалног сусрета младих читалаца с књижевношћу и националном културом, о чему се треба посебно брижљиво старати у епохи *кризе читања*³. Не треба заборавити да овај корпус преовлађује у

² Захваљујући труду Слободана Ж. Марковића (1928–2015) који је књижевност за децу држао од 1956. као семинар, а стални предмет уводи када је постао доцент 1964. Марковић је много учинио за развој ове академске области која се даље ширила по катедрама србистике и на тадашњим Педагошким академијама. Иначе, изучавање овог поља започиње почетком 20. века првим књигама и антологијама: прва књига посвећена овој области је књига Милана Шевића *Дечја књижевност српска* из 1911. а нешто касније, 1936. излази и *Антологија југословенске савремене дечје књижевности* Живојина Карића.

³ Истраживања указују на бројне узроке ослабљеног интереса за лепу књижевност у школској популацији: доминацију масовних медија која тражи мању концентрацију и духовно уживљавање, читање секундарних извора као пречица, мобилне телефоне, доминацију интернета, појаву нових медија и друго (Илић и др. 2007: 13–23; Матијевић, Георгиев 2014: 9). Из тога произилазе и озбиљне последице: „тешкоће извођења ваљане наставе књижевности и школске наставе уопште, осиромашење језичких, емотивних, емпатијских

основношколским плановима и програмима и да се, судећи по истраживањима, фикција највише чита управо у млађем школском узрасту, све до пред крај основне школе, када одбојност према лепој књижевности постаје израженија⁴. Стога је улога књижевности за децу и младе у васпитању и развијању естетског укуса – баш као и упознавање и разумевање националне културе, спознавање националног идентитета у раном узрасту – од великог значаја.

Упоредна анализа засиуљености наставној предметној Књижевности за децу и младе на сџудијама србистике. Из тог разлога извршили смо упоредну анализу података о структурама студијских програма на србистичким катедрама и заступљености ове академске дисциплине универзитета у Републици Србији и у окружењу.⁵ Најопштији закључци су следећи: студијски предмет у различитим варијантама везује се за основне, ређе за мастер студије националног језика и књижевности, као и за наставничке студије на учитељским / педагошким факултетима. Он заузима различит статус (обавезни / изборни) по обиму, тј. броју ЕСПБ и броју недељних часова, али и у односу на врсту студија. На пример, на компаратистичким студијама га по правилу нема (једино се на Филолошком факултету у Београду проучава и на компаратистици) и поред компаратистичког аспекта ове дисциплине. Затим, чешће се јавља као изборни предмет и има много мањи фонд часова у односу на превасходно наставнички орјентисане факултете. Заступљеност у курикуларном концепту, број часова, па и обим лектуре и литературе доводе до закључка да овај предмет не спада у доминантне, чак ни на наставничким факултетима, и поред чињенице да ће највећи проценат дипломираних студената у свом професионалном животу непосредно користити

и критичких капацитета ученика; тешкоће у раду библиотека, смањивање укупне књижевне публике, маргинализација националне традиције. Тиме се феномен кризе читања прелива из школских оквира на целокупно друштво и, проспективно гледано, прераста у културолошки, образовни и педагошки проблем који потпомаже доминацију материјалног над духовним” (Опачић 2020: 328).

⁴ „Нечитање дела прописаних наставним плановима и програмима појављују се управо у вишим разредима основне школе, јачају од петог ка осмом разреду и достижу свој врхунац у средњој школи” (Опачић 2020: 330).

⁵ Сви наведени подаци о силабусима предмета налазе се на званичним сајтовима установа и универзитета.

своја знања из ове области (од рада у предшколском образовању до краја основне школе).

Да погледамо конкретније податке. Ако кренемо од најближег окружења, у Републици Српској књижевност за децу је оптимално заступљена на студијским програмима србистике и на наставничким факултетима у Бања Луци, Бијељини и на Палама. Највећи фонд има на Педагошком факултету у Бијељини Универзитета у Источном Сарајеву, као обавезни једносеместрални предмет (*Књижевности за дјецу*) на студијском програму Разредне наставе са 7 ЕСПБ (3+3 часа) у четвртом семестру. И студијски програм Предшколско васпитање и образовање има обавезан предмет, са нешто мањим обимом (6 ЕСПБ, 2+2). Осим тога, изучава се и на Катедри за србистику Филозофског факултета Пале (*Дјечија књижевности*), као обавезан једносеместрални предмет (4 ЕСПБ, 2+1) у петом семестру. И на учитељском студију Филозофског факултета у Бања Луци обавезан предмет је на другој години: као *Књижевности за дјецу* (6 ЕСПБ, 2+2) и *Књижевности за њпредшколску дјецу* (4 ЕСПБ, 3+1) на студијском програму Предшколско васпитање.

На Универзитету Црне Горе овај студијски предмет не изучава се на Филолошком факултету, није непосредно везан за србистику или, пак, монтенегристику (на овој институцији постоје студијски програми српског и црногорског језика и књижевности), већ за образовање учитеља и предшколских васпитача, на Филозофском факултету у Никшићу. Именован као *Књижевности за дјецу и омладину*, једносеместрални обавезни предмет изучава се у четвртом семестру, али са већим бројем часова (5 ЕСПБ, 3+2) – а у програму су српски писци за децу заступљени отприлике трећински.

Ситуација са изучавањем Књижевности за децу у Републици Србији је следећа: предмет се изучава у оквиру готово свих студијских програма српске књижевности и језика (србистике), на универзитетским центрима у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Нишу, Новом Пазару и у оквиру студијских програма за образовање учитеља и васпитача на учитељским / педагошким факултетима (у Београду, Сомбору, Јагодини, Ужицу, Врању, Лепосавићу).

На студијама српске књижевности обавезан је једносеместрални предмет са лектиром која подразумева доминантни

национални канон и репрезентативни избор дела светске књижевности. Приметан је различит статус и обим који предмет заузима. На Филолошком факултету у Београду изучава се, како смо поменули, на два сродна студијска програма: Српској књижевности и језику и Српској књижевности и језику са компаратистиком на четвртој години студија (6 ЕСПБ, 2+1)⁶. Нешто лошија ситуација је на србистици Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу (4 ЕСПБ, 2+2) а знатно лошији статус ове дисциплине (минимални број часова и оптерећење студената) запажа се на Филозофском факултету у Нишу (3 ЕСПБ, 1+1) и на Филозофском факултету у Новом Саду (3 ЕСПБ, 1+1). Међутим, на србистици Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици овај предмет уопште не постоји, чиме се будући наставници српског језика не оспособљавају за корпус текстова којима ће се бавити током своје наставничке каријере. На студијском програму Српске књижевности и језике (Департман за филолошке науке) Државног универзитета у Новом Пазару изучава се једносеместрална *Књижевности за децу и омладину* са великим бројем кредита и часова (5 ЕСПБ, 3+2), међутим, постоји напомена у опису студијског програма да се историја српске књижевности изучава „с посебним акцентом на бошњачку књижевност”⁷ (детаљнији увид у силабус није јавно доступан). На Департману за филозофске науке студијски програм Васпитач у предшколским установама такође садржи истоимени предмет на трећој години, на петом семестру, са 6 ЕСПБ (2+2 часа). У случају ове установе број кредита не корелира са бројем часова (мање кредита подразумева више часова и обрнуто).

Статус овог предмета наглашенији је на учитељским / педагошким факултетима, што је, донекле, и логично, с обзи-

⁶ Наставу су, осим професора Марковића, држали и проф. др Живан Живковић (1952–1996) и проф. др Христо Георгијевски (1943–2000), касније проф. др Радивоје Микић.

⁷ У опису студијског програма указује се на следеће: „Основу студијског програма чине историја српске књижевности; књижевноисторијска кретања јужнословенских књижевности с посебним акцентом на бошњачку књижевност...”. Такође, наводи се „*Odlukom Senata DUNP ovaj studijski program je proširen sa dovoljno elemenata Bosanskog jezika i književnosti čime se studenti, koji završe ovaj studijski program, osposobljavaju za izvođenje nastave Bosanskog jezika u osnovnim školama*” – <http://www.dunp.np.ac.rs/srpska-književnost-i-jezik/>

ром на нижи узраст којим ће се бавити будући наставници и васпитачи, али се и ту разликује по броју часова, оптерећењу и распрострањености у курикулуму универзитетских институција (у Београду, Сомбору, Ужицу, Јагодини, Врању и Лепосавићу). Реч је о обавезном предмету, ређе једносеместралном а чешће двосеместралном а додатни садржаји остварују се у оквиру изборних курсева. Као двосеместрални предмет јавља се у академским институцијама у Београду, Ужицу, Јагодини и Врању а као једносеместрални предмет у Сомбору, на програму за васпитаче у Врању и у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици (у Лепосавићу).

Разлика у статусу и важности за образовање будућих учитеља и васпитача на учитељским / педагошким факултетима у Србији је велика, што се најбоље види кад упоредимо званичне податке. Тај распон се креће од двосеместралног предмета (6 ЕСПБ, 2+1, 2+2) на Учитељском факултету у Београду (уз изборне предмете *Појам и одређење ауторске бајке*; *Млади јунак у савременом српском роману за децу – методички аспекти* (3, односно 4 ЕСПБ, 2+0 у оба случаја) и на мастер студијама (*Савремени ирисијуи књижевности за децу*, 5 ЕСПБ, 2+1) – до једносеместралног предмета на Педагошком факултету у Сомбору који има само 3 ЕСПБ и недељни фонд часова 2+1. На поменутом факултету у Сомбору и други предмет из књижевности, *Увод у теорију књижевности*, има идентичан статус а забрињавајуће је то што се по рангу не разликује од наставе енглеског језика (3 ЕСПБ, 2+1), при чему изборни предмети носе двоструко већи број ЕСПБ. То значи да су настава књижевности и књижевности за децу скрајнуте на забрињавајући начин. Двоструко већи број часова и студентског оптерећења пренесен је на једносеместралне изборне предмете који имају 6 ЕСПБ (2+2). Иако је тиме омогућено да се неке области обраде са већом пажњом, нпр. *Увод у позоришну уметност* за учитеље и *Поетика књижевности за децу* за васпитаче, оне су изборне, па обухватају само одређени проценат студената а не целокупни пленум. Помало је невероватна чињеница да и изборни предмети на енглеском језику из ове области имају двоструко већи обим од базичног предмета: *Увод у децу књижевности на енглеском језику* и *Англоамеричка књижевност за децу* (6 ЕСПБ, 2+2).

Исти статус као на Универзитету у Београду ова дисциплина има и на Педагошком факултету у Врању Универзитета у Нишу (за учитеље носи 6 ЕСПБ, 2+2), уз изборне *Драматизација књижевности за децу* (3 ЕСПБ, 2+0) и *Лектира у разредној настави* а за васпитаче је једносеместрални предмет на другој години (6 ЕСПБ, 4+2); као и на Факултету педагошких наука у Јагодини Универзитета у Крагујевцу, као обавезни двосеместрални предмет за учитеље и васпитаче на другој години са нешто мањим бројем часова (5 ЕСПБ, 2+1, 2+1). На Учитељском факултету са привременим седиштем у Лепосавићу будући учитељи на трећој години изучавају једносеместрални предмет са повећаним бројем часова (5 ЕСПБ, 4+2) као и васпитачи, само на првој години. На Педагошком факултету у Ужицу Универзитета у Крагујевцу за учитеље је обавезни двосеместрални предмет на трећој години студија (4 ЕСПБ, 2+1, 2+1) а за васпитаче на другој години (5 ЕСПБ, 2+1, 2+1).

Наведени подаци указују да као студијски предмет, *Књижевности за децу (и младе)* која је и поникла из академског изучавања српске књижевности и уз њу се понајвише везује својим садржајем, на матичним студијама има нижи значај (мањи фонд часова и један наставни семестар – или уопште не постоји у студијском програму) у односу на друге предмете и на учитељске/педагошке факултете.

*

Осим наставе на основним и мастер студијама на Учитељском факултету у Београду, Катедра за српски језик, књижевност и методiku наставе српског језика и књижевности предузела је током година вишеструке активности (научне, издавачке, преводилачке и др.) у промовисању српске књижевности и културе којима је утицала на даљи развој ове наставно-научне области. Поменућемо неке од њих које сматрамо важним, али и невоље са каквима смо се суочавали:

1. Заједнички пројекат Учитељског факултета и Мајкрософтовог Центра за развој софтвера у Београду (у оквиру програма „Партнер у учењу“) дигитализације важних дела српске књижевности резултовао је 20. маја 2009. поставља-

њем дигиталне библиотеке *Антиологија српске књижевности* (<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>). База текстова садржи преко сто тридесет дела народне, средњовековне и нове књижевности. Циљ овог пројекта је, како се каже на порталу дигиталне антологије, „у функцији промоције књижевних и културних добара у међународним оквирима, као и подизања књижевне, опште и дигиталне писмености грађана Републике Србије. Јер, књижевност је, по много чему, средишњи део српске културе: она, у складу са својом природом, чува језичко, културно и цивилизацијско памћење нашег народа.” У овој бази доступна су и дела из корпуса књижевности за децу и младе из свих епоха, од басни Доситеја Обрадовића, за ту прилику сачињене *Антиологије њредзмајевске њоезије за децу*, преко поезије Јована Јовановића Змаја, Војислава Илића, прозе Милете Јакшића, Бранислава Нушића, аутобиографских дела Николе Тесле и Михајла Пупина до савремених аутора: Бранка Ћопића, Милована Данојлића, Моме Капора, Љубивоја Ршумовића, Гроздане Олујић и др. Тиме значајан корпус српске књижевности постаје доступан најширој читалачкој публици.

2. Заснивање факултетског пројекта *Поеџика српске књижевности за децу* резултовало је низом научних скупова посвећених књижевним опусима значајних српских писаца за децу и младе: Научни скуп *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности* одржан је 29. новембра 2006; Научни скуп *Књижевно дело Гроздане Олујић* одржан је 21. маја 2009; *Дело Моме Капора у контексту српске (омладинске) књижевности* 19. маја 2011. у Београду и 24. маја у Риму, уз помоћ Фонда Момо Капор а Научни скуп *Књижевно дело Григора Виџеза* 16. децембра 2011. Из тога су произашли вредни научни зборници: *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности* (Јовановић и др. 2008); *Бунџовници и сањари – књижевно дело Гроздане Олујић за децу и младе* (Јовановић и др. 2010); *Пријоветач урбане меланхолије – књижевно дело Моме Капора* (Јовановић и др. 2012) и *Поезија као завичај: њоеџика Григора Виџеза* (Јовановић и др. 2015) у којима се истражују тематска чворишта и жанровске особености у њиховим делима (нпр. поетика, поезија, краћа проза, афоризми и драмски текстови Душана Радовића; бајке и романи Гроздане Олујић и тако

редом). Посебан квалитет ових зборника је чињеница да су сви поменути аутори стварали за одрасле и за млађи читалачки узраст, па су међусобним везама и пресецима између два вида стварања, тзв. двострукој адресованости њихових опуса истраживачи посветили пуну пажњу. Зато се може рећи да је овим зборницима у великој мери омогућен целовит научни и интерпретаторски увид у њихове књижевне опусе, драгоцен за изучавање ове научне области.

Важно је напоменути како сви поменути зборници представљају прве – а често и једине – зборнике који су о књижевним опусима ових писаца за децу и младе објављени у Србији, чиме се доприноси установљењу њиховог књижевно-историјског места и значаја у развоју српске књижевности. О стварању Душана Радовића издат је нешто касније и зборник *Поштованом Душку Радовићу* (приредио га је Михајло Пантић а издала Библиотека града Београда 2014), о Моми Капору сачињена су још два зборника 2013. године, оба у Републици Српској (издата у Билећи и Бања Луци⁸), а о Григору Витезу и Гроздани Олујић других зборника у српској науци о књижевности нема.

Случај Григора Витеза. То је посебно важно када је реч о ауторима чији статус унутар српске књижевности није у довољној мери утврђен. Пример за то имамо у стваралаштву Григора Витеза, будући да је реч о писцу двојне припадности – Србину који је рођен у Славонији и стварао у Хрватској. Пошто је учествовао у НОБ-у, ретко се есплицитно изјашњавао о својој националној припадности, осим у књизи Ахмета Хромацића *Југословенски дјечји писци о себи* (Витез, у Хромацић 1969), у којој сведочи о важној књизи свог детињства, Змајевој поезији штампаној ћирилицом („Осјећао сам велико поштовање према тој књизи, која је била сакривена и која се могла слободно имати и читати тек кад је једне царевине сасвим нестало” – Исто: 29).⁹ Да скренемо пажњу и на следеће: прва књига песа-

⁸ Асановић, Н. (прир.), *Српска проза данас: књижевно дјело Моме Кајора, Ђоровићеви сусрећи прозних писаца* (2013, Билећа); *Научни скуп историчара у Гацку*, (20–23. 9. 2012), Билећа; Гацко: СКД *Просвјета*, 2013. и Ного, Р. П. (ур.); Хамовић, Д. (прир.), *Споменица академику Моме Кајору*, Бања Лука: АНУРС, 2013.

⁹ О националном идентитету и стваралачкој биографији Григора Витеза више у: Јанићијевић 2015.

ма за децу коју је Витез (после књиге загонетки *Веселе замке* из 1955) објавио, *Прејелица* (1956), штампана је ћирилицом у издању Српског културног друштва Просвјете, па затим исте године и на латиници. Међутим, у вези са библиотечком каталогизацијом ове збирке постоји шокантна околност: језик исте, ћириличне збирке у каталогу Народне библиотеке Србије одређен је као „хрватски” а у каталогу Библиотеке Матице српске одређен је као „српски”!¹⁰ Дакле, две најважније библиотечке установе у земљи имају различит однос према припадности српском језику и српској књижевности. Одатле произилази и следећи случај.

На стогодишњицу његовог рођења бројне хрватске културне и образовне институције културе организовале су научни скуп¹¹ и штампале зборник 2013. године¹², чиме су потврдиле његову канонизацију унутар хрватске књижевности. Ни на који начин не спорећи ту чињеницу, јавила се потреба да се његово књижевно дело прецизније ситуира и унутар канона српске књижевности за децу, којој такође припада. Стога је први део зборника посвећен истраживању контекста књижевности Срба у Хрватској, завичајних славонских слика у његовом стварању, као и рефлекса српске усмене традиције у Славонији и Крајини (чему су посвећени радови Душана Иванића, Славице Гароње Радованац и Светлана Шеатовић – в. Јовановић и др. 2015) а остала поглавља у зборнику питањима припадности канону српске поезије за децу. Међутим, проблем је наступио на неочекиваном месту – у Народној библиотеци Србије, приликом библиотечке каталогизације зборника, када је установљено да ће радови, по претходно утврђеним међубиблиотечким споразумима, носити УДК ознаку хрватске књижевности (821.163.42.09-93-1; подв. З. О.) (монографија се, додуше, одређује као припадајућа

¹⁰ Опис збирке *Прејелица* из 1956. и одредница хрватски језик у каталогу Народне библиотеке Србије налази се на овом линку: <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/nbs/101736199> а опис исте збирке и одредница српски језик налази се у каталогу Библиотеке Матице српске на овом линку: <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/bmsns/101736199>

¹¹ Научни скуп одржан је 24–25. новембра 2011. у организацији Филозофског факултета у Загребу, Учитељског факултета у Загребу, Књижнице града Загреба, Хрватске секције ИВВУ-а и др.

¹² Protrka Štimec, M., Zalar, D., Zima, D. (ur.), *Veliki vidar: stoljeće Grigora Viteza*, zbornik radova, Zagreb: Učiteljski fakultet, 2013.

„српскохрватској поезији за децу”). Стицајем непријатних околности и упркос вољи уредника и аутора зборника, истраживачки напори да се Витез сагледа и ситуира и унутар српске књижевности заправо су потпомогли развоју хрватске науке о књижевности за децу.

3. Катедра за српски језик, књижевност и методику наставе српског језика и књижевности Учитељског факултета иницирала је дијалог о новој реформи образовања, будућности и природи хуманистике и, конкретно, наставе српског језика, књижевности и културе на Међународном научном скупу *Програмске (ре)форме у образовању и васпитању*, одржаном маја 2019. на Учитељском факултету. Зборник који је произашао као резултат скупа из 2020. о смислу, сврси и мисији образовних процеса у данашњем свету и времену, показује како се о образовању може мислити критички и у којој мери ово подручје може бити простор истинског хуманистичког (само) преиспитивања.

4. Студије из науке о књижевности за децу ретко се преводе, пошто нису у фокусу основних истраживачких тема. Због тога је Учитељски факултет обезбедио издавачка права, превео и приредио монографију посвећену методологији проучавања књижевности за децу Питера Ханта (*Тумачење књижевности за децу* – Хант 2013). („Нема сумње да је једна оваква књига апсолутно добродошла, с обзиром на то да је књижевност за дјецу углавном маргинализована у оквирима науке о књижевности” – Марић 2015: 177). Сачињена из низа научних студија¹³ којима се мултидисциплинарно осветљавају различите научне методе и приступи у изучавању књижевности за децу она репрезентује сложени, вибрантни однос између књижевног стваралаштва за децу и друштва које га идеолошки обликује (Панић Мараш 2014: 83) и представља драгоцену полазну литературу у научном приступу овој области.

¹³ „Иако је у поднаслову наведено да се ради о кључним есејима, у већини случајева ради се заправо о озбиљним научним студијама, у којима се аутори служе стручном терминологијом, а која читаоцима, нарочито почетницима у области науке о књижевности, не мора нужно бити позната” (Марић 2015: 181).

Концепција настава на Училијском факултету у Београду. Као обавезни двосеместрални предмет на трећој години студија (од оснивања факултета)¹⁴, *Књижевности за децу и младе / Књижевности за децу*¹⁵ уз изборне предмете на трећој и четвртој години и мастер студијама (6 ЕСПБ на трећој години, по 3 ЕСПБ на за изборне предмете на основним студијама и 5 ЕСПБ, 3+3 на мастеру). Основни, обавезни курс је конципиран као генолошко-историјска поетика: поетичко и књижевноисторијско кретање кроз жанрове усмене и уметничке, националне и светске књижевности. После утврђивања поетичких особености и периодизације, указује се на припадност корпусу српске књижевности и рецепцијске специфичности; затим се врши испитивање поетичког развоја у оквиру појединачних жанрова и на примерима прописане лектире из националне и светске књижевности: поезија (кроз три развојне етапе), лирско-епске врсте (у народној и уметничкој књижевности), народна књижевност, проза (басна, бајка, прича) а трећу област чини изучавање врста романа, драмске књижевности, нефикционалних жанрова (путописи, дневничка проза, мемоари, аутобиографије и популарна наука), савремене књижевности и проучавања књижевности за децу у историјском развоју – све то на одабраној лектури и литератури. Осим књижевних текстова разматрају се и други медији, као што су стрип, сликовница, филм. Историјска поетика жанрова подразумева широку вертикалу, па прописана лектира обухвата распон од почетака књижевности за децу (нпр. српска поезија у 18. и 19. веку) до савремене књижевности (дела српске и светске књижевности из 21. века)¹⁶. Специфични књижевни жанрови (ауторска бајка и фантастика, савремени роман за децу и младе) додатно се истражују на изборним

¹⁴ Први професор овог предмета до 1998. био је проф. др Драгутин Огњановић (1933–1999), потом проф. др Александар Јовановић и проф. др Петар Пијановић, а сада су на предмету проф. др Зорана Опачић и проф. др Јелена Панић Мараш.

¹⁵ Студијски програм за образовање учитеља има предмет *Књижевности за децу и младе* а студијски програм за образовање васпитача изучава предмет *Књижевности за децу*.

¹⁶ Савременој, пострадовићевској књижевности придаје се велика пажња: она чини део наставног програма и лектире, па су многи значајни писци током година били гости посебних трибина и предавања: Светлана Велмар Јанковић, Милован Данојлић, Љубивоје Ршумовић, Гроздана Олујић, Владимир Андрић, Игор Коларов, Дејан Алексић, Бранко Стевановић, Урош Петровић и други.

предметима. На мастер студијама посебна пажња се посвећује савременим научно-методолошким приступима, при чему се студенти који одаберу овај курс осамостаљују да тумаче књижевна дела применом одабраних научних метода.

Силабус предмета који се изучава свакако је обухватнији у односу на школске програме, па је њиме обухваћен значајан проценат аутора који се налазе у школској лектури у оба основношколска циклуса. Стога он омогућава студентима добар увид у историјски ток развоја ове области, кроз корелације између народне и уметничке књижевности. Због тога се може рећи да академска настава припрема студенте за разноврсне модерне приступе у тумачењу текстова у њиховој професионалној будућности, у којој ће бити у прилици да своје ученике уводе у српску књижевност и културу.

У раду смо показали у којој мери је дисперзивно поље српске књижевности за децу и младе значајно у развијању естетског укуса младих читалаца и њиховом разумевању националне културе. Реч је о делу науке о књижевности која и даље није у довољној мери развијена и периодизована, у којој се, како смо показали на примеру, и даље разрешавају питања припадности аутора српској књижевности и култури. Подсећамо да је феномен кризе читања посебно изражен у завршном основношколском узрасту, па се шанса за његово превазилажење налази управо у подручју књижевности за децу и младе, за шта су неопходни претходно оспособљени наставници. Упоредном анализом података о заступљености академске дисциплине на универзитетима у Србији и на катедрама србистике у окружењу показали смо да је њен статус неуједначен. Сматрамо да треба радити на његовом побољшању и трудити се да се изврши макар приближно уједначавање обима и броја часова на различитим универзитетима у Србији и у окружењу.

ЛИТЕРАТУРА

Антологија: *Антиологија српске књижевности*, Београд: Учитељски факултет / Мајкрософт, 2009. <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>

Ивић и др. 2007: П. Ивић, О. Гајић, М. Маљковић, *Криза читања, комплексан педагошки, културолошки и општедруштвени проблем*, Нови Сад: Градска библиотека Нови Сад.

- Јанићијевић 2015:** В. Јанићијевић, „Песник славонског детињства: живот и дело Григора Витеза”, у: Јовановић и др. 2015: А. Јовановић, П. Пијановић, З. Опачић (ур.), *Поезија као завичај: Поетика Григора Витеза*, Поетика српске књижевности за децу и младе – Књига 4, Београд: Учитељски факултет, 225–234.
- Јерков, Сувајџић 2018:** А. Јерков, Б. Сувајџић (ур.), *Слободан Ж. Марковић – човек институција*, међународни научни зборник радова, Београд: Филолошки факултет.
- Јовановић и др. 2008:** А. Јовановић, Д. Хамовић (ур.), *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности*, Поетика српске књижевности за децу и младе – Књига 1, Београд: Учитељски факултет.
- Јовановић и др. 2010:** А. Јовановић, П. Пијановић, З. Опачић (ур.), *Бунтовници и сањари – Књижевно дело Гроздана Олујић за децу и младе*, Поетика српске књижевности за децу и младе – Књига 2, Београд: Учитељски факултет.
- Јовановић и др. 2012:** А. Јовановић, П. Пијановић, З. Опачић (ур.), *Приповедач урбане меланхолије – Књижевно дело Моме Кајора*, Поетика српске књижевности за децу и младе – Књига 3, Београд: Учитељски факултет.
- Јовановић и др. 2015:** А. Јовановић, П. Пијановић, З. Опачић (ур.), *Поезија као завичај: Поетика Григора Витеза*, Поетика српске књижевности за децу и младе – Књига 4, Београд: Учитељски факултет.
- Марић 2015:** А. Марић, „Водич кроз савремене приступе књижевности за дјецу”, *Прилози настани српској језика и књижевности*, III/–2, 2015, 177–182.
- Матијевић, Георгијев 2014:** М. Матијевић, Е. Георгијев, *Култура читања, Право дејства и обавеза библиотекара*, Лазаревац: Библиотека „Димитрије Туцовић”.
- Опачић 2020:** З. Опачић, „Савремена књижевност у наставним плановима и програмима”, у: З. Опачић, Г. Зељић (ур.), *Програмске (ре)форме у образовању и васпитању, Зборник радова са Међународној научној скупи*, Београд: Учитељски факултет, 329–340.
- Панић Мараш 2014:** Ј. Панић Мараш, „Светионик у тумачењу књижевности за децу”, *Дејинство*, год. XL, 3 јесен 2014, 80–87.
- Хант 2013:** П. Хант (ур.), *Тумачење књижевности за децу*, З. Опачић (прир.), Н. Јанковић (прев.), Београд: Учитељски факултет.
- Хромацић 1969:** А. Хромацић, *Јуџословенски дјечји писци о себи*, Београд: Младо поколење.

THE IMPORTANCE OF THE ACADEMIC
DISCIPLINE CHILDREN'S LITERATURE
IN THE DEVELOPMENT OF SERBIAN
LITERATURE AND CULTURE

Summary

In this paper, we point out the importance of the children's and young adult's literature as an academic discipline in educating the aesthetic taste of the school population, as well as understanding national culture, national identity, since its founding in university teaching in the middle of the last century. In the first part of the paper, we perform a comparative analysis of university curriculums of Serbian studies and teacher training faculties in Serbia and the surrounding area. We conclude that a smaller percentage of this discipline is represented in the curriculum of Serbian studies (in some syllabi it is absent), it is mostly absent in comparative studies and a larger percentage is represented in teacher training faculties, with large deviations. In the second part of the paper we point out the possible approaches to the study of this scientific field and the multiple activities (scientific, publishing, translation, etc.) in promoting Serbian literature and culture undertaken by the Department of Serbian Language, Literature and Methodics of teaching language and literature, Teacher Education Faculty in Belgrade.

Key words: Serbian studies, children's literature, corpus of national literature, project *Poetics of Serbian children's literature*.

Zorana Opačić

Весна Ј. Ломпар*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик

УЛОГА ДРУШТВА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРБИЈЕ У ДИГИТАЛНОЈ ЕРИ

Циљ рада је да укаже на важну улогу Друштва за српски језик и књижевност Србије у побољшању статуса српског језика и књижевности, пре свега као наставног предмета. Посебна пажња у раду се посвећује такмичењима из српског језика и књижевности, јер се сматра да су она веома важна кад је у питању подизање мотивације ученика. Сагледавањем новонастале ситуације изазване пандемијом, навешће се могућности прилагођавања свеопштој дигитализацији и потребама савременог ученика. Закључује се да је уз минимална улагања са добро организованим тимом наставника могуће у кратком временском року направити базу задатака која омогућава једноставну интеракцију са ученицима.

Кључне речи: друштво за српски језик, такмичење из српског језика, књижевна олимпијада, интерактивни задаци

1. УВОД

Почетком двадесетог века јавила се потреба за удружењем које би проучавало српски језик, књижевност и историју и имало бројне чланове који би помагали просветно деловање у школама и црквама. Тако је 1910. године основано Друштво за српски језик и књижевност на иницијативу Павла Поповића, Александра Белића и Јована Скерлића, пре свега као вид организоване стручне сарадње између професора и бивших студената матичне катедре на којој се наставници српског језика и књижевности школују. Једини прекид у раду Друштво је имало за време Првог и Другог светског рата. После Другог светског рата,

* lomparvesna@gmail.com

у „новим друштвеним околностима” чланови Друштва били су окупљени у стручне активе у оквиру синдикалне организације.¹ Године 1948. покушај да се обнови рад Друштва за српски језик и књижевност није успео „између осталог, због назива ’српски језик’, јер је у школским плановима и програмима већ био уведен термин ’српскохрватски језик’ (што је могло изазвати приговоре и лоше друштвено-политичке оцене)” (Марковић 2010: 95). Уместо тога основано је Славистичко друштво, које ипак није могло бити замена за удружење које се бавило само српским језиком (иако су четири петине учесника на оснивачкој скупштини овог друштва били наставници српског језика и књижевности). Године 1953. одржана је посебна Оснивачка скупштина Друштва за српскохрватски језик и књижевност, које је под тим називом радило још готово четрдесет година. Коначно, 1992. године враћен је стари назив наставног предмета, па је и Друштво преименовано у Друштво за српски језик и књижевност Србије. Под овим именом Друштво и данас обавља готово исте активности постављене од његовог оснивања.

Овим кратким прегледом историјата Друштва желели смо указати на то да поред србистичких катедара и других научних и просветних установа које имају за циљ очување српског језика, књижевности и уопште националног идентитета, Друштво за српски језик и књижевност Србије, већ дуже од једног века, представља важан стуб и ослонац наставницима који предају српски језик и књижевност у основним и средњим школама у Србији и изван ње.

2. ТАКМИЧЕЊА ИЗ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Једна од важних активности Друштва јесте организовање такмичења. У овом раду посебну пажњу ћемо обратити баш на ову активност и то само на такмичења у облику тестова знања из граматике и језичке културе или књижевности.

Такмичење уопште може значајно да побољша квалитет наставе, јер повећава мотивисаност ученика, а у исто време

¹ У поратним годинама назив наставног предмета у школским плановима и програмима гласио је *српскохрватски језик и књижевности*, а употребљавао се и колоквијални назив *мајтерњи језик* (в. Марковић 2010: 94).

представља подстицај и за наставнике. Ученици, спремајући се за такмичења, продубљују знања и развијају интересовања за одабрани наставни предмет. Нарочито су популарна такмичења у облику теста, јер је критеријум за њихово прегледање јасан, а бодовање прегледно. Важно је, наравно, да би се избегли негативни ефекти оваквог такмичења, водити рачуна о томе да тест не буде претежак, тј. мотивисати ученике и на тај начин да се више залажу. Јер, „ученици [ће] покушавати да реше тешке задатке само док су у томе успешни” (Видовић и др. 2019: 140). У вези са губитком мотивације уколико се не постиже успех вршени и различита експериментална испитивања.² Дакле, избалансираност питања је неопходна, а да би се то постигло, важно је имати стручне комисије које би се овом проблему озбиљно посветиле. Управо зато се Друштво за српски језик и књижевност и бави организацијом ових такмичења.

2.1. Кратак историјат такмичења

Друштво за српски језик и књижевност организује два такмичења која се полажу у облику теста: из Српског језика и језичке културе и Књижевну олимпијаду, што је врло важно за популаризацију нашег предмета и међу ученицима, и међу наставницима.³

У последњој деценији двадесетог века, тада под називом Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије⁴ „дошло је до закључка да у свим школама СР Србије постоје такмичења из страних језика, али зато нема такмичења из српскохрватског језика, што је, свакако, велики пропуст” (Друштво 2011: 12). На основу увида у стање наставе тадашњег предмета

² Навешћемо један закључак сличног експерименталног истраживања: „[Д]оживљај велике разлике у успеху слабио је мотивацију ученика и у групи *победника* и у групи *побеђених*. *Победници* увиђају да их *побеђени* никако не могу достићи, па престану да се залажу, док *побеђени* закључе како њихов труд не доводи до успеха, па резигнирано одустану и постижу све слабије резултате” (Видовић и др. 2019: 141).

³ За Такмичење из српског језика и језичке културе наводи се да је „нај-масовније такмичење у школама Србије – само на једном нивоу такмичења у једној школској години учествује преко тридесет, а некада и преко четрдесет хиљада ученика” (Марковић 2010: 235).

⁴ До промене назива у Друштво за српски језик и књижевност Србије дошло је 1992. године, у исто време када је дошло и до промене у називу школског предмета у Српски језик (и књижевност).

српскохрватски језик, запажено је да ова настава не даје очекиване резултате. „Отуда Друштво сматра да је неопходно да се такмичењима овај рад покрене, како би се уклонила велика празнина која је била толико уочљива, јер већ годинама постоје такмичења скоро из свих наставних предмета, изузев српскохрватског језика и књижевности” (Друштво 2011: 12). Тако је Друштво за српски језик (у сарадњи са Министарством просвете Србије и Вуковом задужбином), почев од школске 1990/91. године, почело са организовањем такмичења из српског језика и језичке културе за ученике основних и средњих школа.⁵ У тадашњем Правилнику о овом такмичењу наведено је неколико циљева, који су актуелни и данас, после три деценије откако се оно одржава: афирмисање најквалитетнијих резултата у настави српског језика и језичке културе; подстицање ученика на стицање трајнијих лингвистичких знања о српском језику, као и настојање да се ученици у потпуности служе књижевним језиком; један од циљева је и развијање свести ученика о значају књижевног језика и језичке културе (Друштво 2011: 14).

Такмичење из књижевности, под називом *Књижевна олимпијада*⁶, организовано је први пут 2011/12. године за ученике седмог и осмог разреда и средњошколце, а од 2012/13. године и за ученике средњих стручних школа. Сами разлози за увођење и овог типа такмичења могу се овако сажети: „[М]ада се, према речима наставника и ученика, књижевност у основној и средњој школи проучава детаљније, а понегде и више од садржаја из подручја језика и језичке културе, ученици све до школске 2011/2012. године нису добили праву прилику да се такмиче и покажу стечена знања из ове области, јер је књижевност колико научна, толико и уметничка дисциплина, те је ученичка постигнућа оваквог типа тешко самерити” (Мркаљ 2014²: 9). До тог тренутка такмичење из књижевности сводило се на писмено стваралаштво ученика (избор најбољих писмених задатака и наградних темата), а преко Књижевне олимпијаде уведено је такмичење путем теста (в. Републички зимски семинар 2012: 27).

⁵ Иницијатива је потекла од тадашњег председника Друштва, проф. др Љубомира Поповића.

⁶ За назив и елаборат у којем је Министарству просвете Републике Србије достављен опис такмичења заслужна је Управа Друштва и тадашњи њен председник, проф. др Бошко Сувајић (Мркаљ 2014²: 9).

2.2. Шта се нуди за такмичења

Ученици који се такмиче имају додатну мотивацију и у томе што им успех на републичком нивоу такмичења олакшава упис у средњу школу, после завршене осмогодишње, или на одређене факултете, после завршене средње школе.

Према Правилнику Министарства просвете, науке и технолошког развоја ученику који је у осмом разреду освојио једно од прва три места на такмичењу додељују се додатни бодови (за прво место 6 бодова, друго место 4 бода, треће место 2 бода) (објављено у оквиру рубрике Правилници на сајту Министарства: <http://www.mpn.gov.rs/>).

Друштво за српски језик и књижевност Србије је предложило да сви факултети на територији Републике Србије, на којима се у оквиру пријемног испита полаже српски језик и/или српска књижевност, ученике који су на Такмичењу из српског језика и језичке културе или на Књижевној олимпијади **у четвртој години освојили једну од прве три републичке награде ослободе пријемног испита из српског језика и/или српске књижевности** и да им се из тих области додели максималан број бодова предвиђених правилником надлежног факултета о извођењу пријемног испита. Ову препоруку прихватили су: Филолошки факултет у Београду, Филозофски факултет у Новом Саду, Правни факултет у Београду, Учитељски факултет у Београду, Филозофски факултет у Нишу, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу и Филозофски факултет у Косовској Митровици (објављено као вест на сајту Друштва: <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/>, 1. јуна 2020).

2.3. Шта радити кад је такмичење немогуће одржати

Због проглашења ванредног стања, школске 2019/20. године, ниједно од ова два такмичења није било могуће одржати, а целокупна настава српског језика почела се одвијати на даљину. Тако се јавила идеја⁷ да се у оквиру Друштва за српски језик и књижевност Србије уради нешто за ученике и наставнике што би било у складу са новим приликама, тј. „ером дигитализације”.

⁷ Иницијатива је потекла од Марине Панић, потпредседнице Друштва за српски језик и књижевност Краљево.

Најпре је направљен нацрт једног мини-пројекта који је подразумевао да се за ученике који би у нормалним приликама изашли на такмичење из српског језика или књижевности направи база интерактивних задатака, помоћу које би они и од куће могли да се припремају за такмичење на сличан начин на који се ова изводи и настава. За реализацију овог подухвата најпре је било потребно следеће: 1) волонтери који би се бавили преобликовањем штампаних задатака (објављеним у збиркама са сва три нивоа такмичења, чији је издавач Друштво за српски језик и књижевност Србије⁸) у интерактивну форму и 2) платформа на којој би се такви задаци нашли, и којој би у безбедном окружењу могли да приступе ученици.

Позвани су професори основних и средњих школа и неколико студената србистике да се, као волонтери, пријаве за преобликовање штампаних задатака у интерактивне⁹. На овај позив одазвало се 46 професора и 6 студенткиња (списак професора и студената објављен је у: Панић 2020: 46–47). Пријављене колеге раде у основним и средњим школама на територије целе Србије, од Суботице па до Врања. Укупно је у интерактивну форму претворено 180 штампаних тестова, што представља базу од 3200 задатака. То су тестови од 2012/13. до 2015/16. Базу задатака назвали смо *Е-мисија*. Цео посао завршен је за само два месеца, захваљујући великом ентузијазму и пожртвованости свих који су радили на њему.¹⁰

За потребе овог пројекта искоришћена је Мудл платформа, коју смо поставили на сајт Друштва уз помоћ пријатеља из Мудл мреже Србије. Они су прилагодили платформу нашим потребама и уз њихову стручну помоћ она је добила изглед који је прилагођен узрасту и укусу наших ученика (в. <http://www.drustvosjk.rs/moodle/>). Ученицима је обезбеђено да приступе бази и путем мобилних телефона, и путем рачунара. Овој бази се може слободно приступити тако што

⁸ Када је почела наставила на даљину није само проблем наставника био у начину и инструментима извођења онлајн наставе већ и у садржајима које је требало за кратко време претворити у дигиталну форму. Управо је постојање штампаних збирки задатака био врло важан ресурс којим је Друштво већ располагало.

⁹ Позив је објављен на сајту Друштва за српски језик и књижевност Србије 2. априла 2020. године.

¹⁰ На крају је урађена завршна рецензија, уједначавање и провера готових интерактивних задатака, и то 1.600 из језика (које је прегледала Весна Ломпар) и 1.600 задатака из књижевности (које је прегледао Славко Петаковић).

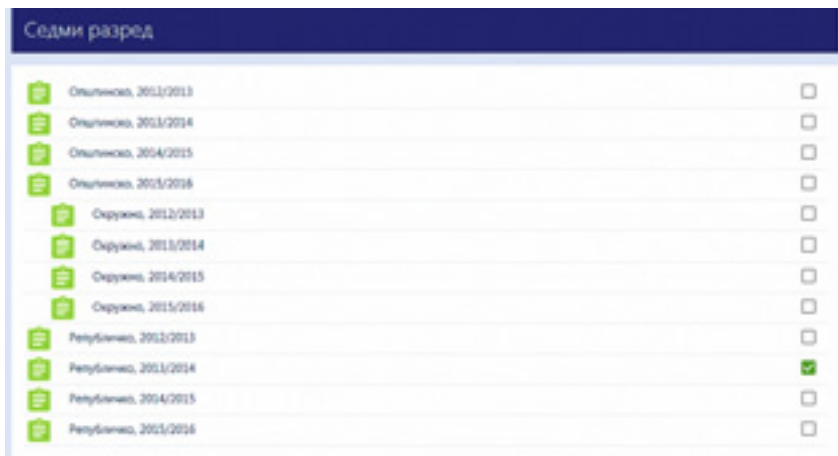
сваки корисник самостално направи параметре за упис (за то на сајту постоји једноставно видео-упутство *Како да се улојујем на Е-мисију*). Када се корисник улогује, добија приступ на било који од ова четири курса: Књижевна олимпијада основна и средња школа и Такмичење из српског језика и језичке културе основна и средња школа.

Овако то изгледа на сајту:

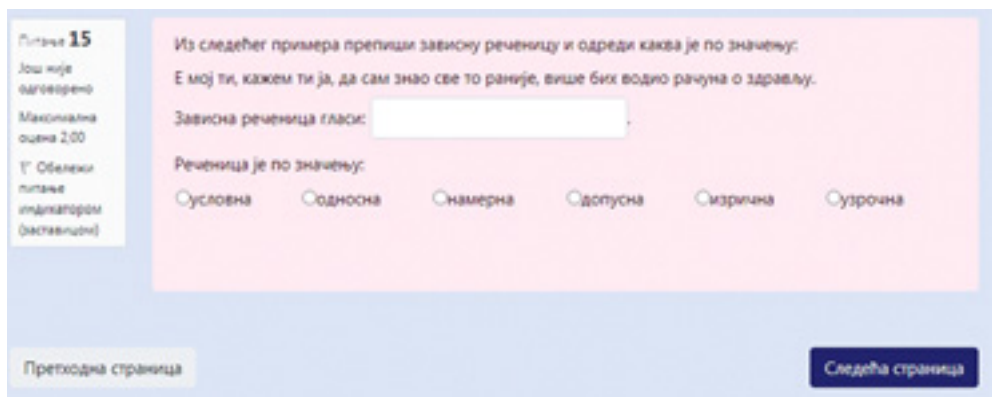
Слика 1. Приказ курсева на Е-мисији

Приступајући одређеном курсу, сваки корисник добија могућност да изабере разред, али и ниво такмичења (општинско, окружно, републичко).

Слика 2. Приказ нивоа такмичења у седмом разреду основне школе (ово је на исти начин представљено и у Такмичењу из језика и у Књижевној олимпијади)

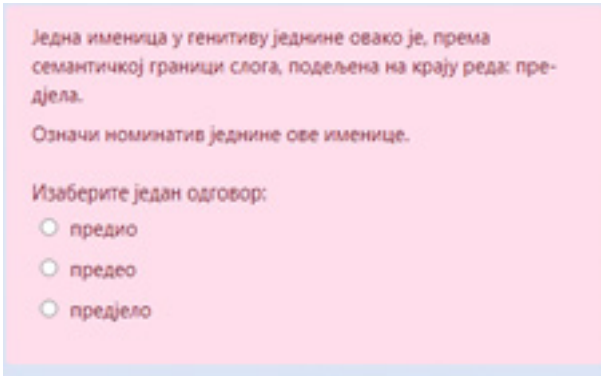
Када се уђе у одговарајући ниво, на екрану се налази по једно питање, а кликом на иконицу *следећа страница* може се прећи на ново питање.

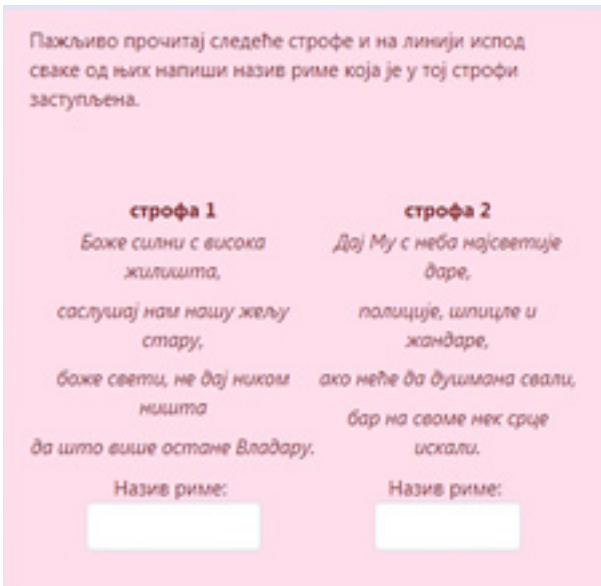
Слика 3. Приказ екрана са питањем (Такмичење из српског језика и језичке културе)

При претварању питања у интерактивну форму, видели смо да се нека не могу лако дигитализовати, јер постоје ограничења платформе. У таквим случајевима стручност и искуство наставника који су учествовали у овом подухвату

долазила је до изражаја. Сва штампана питања претворена су у интерактивна према следећим задатим могућностима: затворени тип питања (вишеструки избор са једним или више тачних одговора, избор из падајућег менија, превлачење, повезивање) и отворени тип питања (уметнути одговор, кратак одговор као есејски тип питања).

Слика 4. Пример интерактивног задатка затвореног типа – вишеструки избор (Такмичење из српског језика и језичке културе)

Слика 5. Пример интерактивног задатка отвореног типа – кратак одговор (Књижевна олимпијада)

Од 30. маја 2020. (када је ова база отворена) до 30. децембра 2020, на Е-мисији је регистровано око 800 корисника, без одржаних такмичења и било каквих школских активности – безинтересно, што је за нас доказ да ова база има велики значај за популаризацију предмета Српски језик и књижевност и изван школских обавеза.

Када се база буде дуже користила, очекујемо да ће нам колеге указати на евентуалне грешке, ако их нађу, или ће нам пак понудити нека боља решења кад је форма задатака у питању.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Из кратког прегледа историјата Друштва види се, пре свега, да ни историјски ни идеолошки чиниоци нису могли утицати на то да се Друштво укине, тј. да у потпуности престане са својим активностима. Ова чињеница нам показује да је улога Друштва таква да ће оно превазићи и већа искушења. Данас, кад смо се нашли пред новим изазовом, пандемијом, Друштво не престаје у потпуности са својим активностима, већ их прилагођава новим околностима.

Једна од веома важних активности Друштва јесте организовање и спровођење такмичења из српског језика и књижевности. Често се као једна од негативних особина такмичења уопште наводи то што превише времена за спремање такмичења ученицима одузима време од редовних школских активности. Спремање за такмичење преко Е-мисије може бити лакше и ученицима и наставницима. Ученици задатке могу да решавају преко телефона или рачунара, а повратну информацију о томе да ли је задатак тачно или нетачно урађен добијају одмах, као и информацију о томе где је ученик погрешно и како гласи тачан одговор. Наставницима пак неће морати да фотокопирају задатке, да их прегледају, оцењују. Такође, ова база задатака пружа могућност лаког прегруписавања питања по језичким областима, што такође има своју примену током целе школске године.

На овај начин, ученици се додатно упућују на још једну институцију која се бави српским језиком и у којој се њихово знање и интересовање уважава. Тако се, посредно,

афирмишући такмичења, боримо и за већи број средњошколаца који ће се заинтересовати за студије српског језика и књижевности.

ЛИТЕРАТУРА

- Видовић и др. 2019:** Власта Визек Видовић и др., *Како остварити повољно окружење за учење*, Београд: Klett.
- Друштво 2011:** „Друштво за српски језик и књижевност Србије”, *20 година републичког такмичења из српског језика и језичке културе ученика основних и средњих школа*, приредила Босиљка Милић, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Марковић 2010:** С. Ж. Марковић, *Својина Друштва за српски језик и књижевност Србије*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мркаљ 2014²:** З. Мркаљ, *Колико познајеш књижевност*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Панић 2020:** М. Панић, „Е-мисија (база интерактивних задатака у дигиталној форми)” *Летопис Друштва за српски језик и књижевност Србије*, V/5, Београд, 45–51.
- Републички зимски семинар 2012:** *Републички зимски семинар 2012, настава српског језика и књижевности у основним и средњим школама*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Министарство просвете и науке Републике Србије, Филолошки факултет у Београду.

THE ROLE OF THE SOCIETY FOR THE SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE OF SERBIA IN THE DIGITAL ERA

Summary

This paper stresses the importance of the Society for the Serbian language and literature of Serbia in the improving of the status of Serbian in the educational system. Special attention is paid to the competitions in Serbian language and literature, and their role in the popularization of the subject. In light of the current situation of the Covid-19 pandemic attempts are made to adjust to the demands for digitalization and modern teaching techniques. The conclusions reached

suggest that with minimal spending and with a well organized team of lecturers a database of tests could be created. This database would allow for a direct and straightforward interaction with students. To this date more than 180 printed tests containing 3,200 exercises were converted into digital files. Students are able to access the database via the mobile phones as well as with their personal computers. Therefore, competition preparations were made significantly easier for the students and their lecturers.

Key words: Society for the Serbian language and literature of Serbia, competitions in Serbian, literature Olympiad, interactive exercises.

Vesna Lompar

Снежана С. Башчаревић*

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

Катедра за књижевност и језике

СМЕРНИЦЕ ЗА ПОБОЉШАЊЕ СТАТУСА СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА УЧИТЕЉСКИМ (ПЕДАГОШКИМ) И ОСТАЛИМ ФАКУЛТЕТИМА

Циљ рада је да укаже на место и улогу српског језика као наставног предмета на учитељским (педагошким) факултетима. Биће речи о неким предлозима како да се статус српског језика поправи. Ова тема је увек актуелна и мишљења су често подељена. На учитељским (педагошким) факултетима приступ настави српског језика није уједначен. Српски језик, на овим факултетима нема статус какав би морао имати с обзиром на то какву и колику улогу имају садржаји српског језика у првим четирима разредима основне школе. У Републици Србији будуће учитеље образујемо у Београду, Сомбору (Универзитет у Новом Саду), Врању (Универзитет у Нишу), Лепосавићу (Универзитет у Приштини – Косовској Митровици), Ужицу и Јагодини (Универзитет у Крагујевцу). На свим другим факултетима који подразумевају нужно владање књижевним српским језиком (који нису наставнички и ненаставнички) нема садржаја из предметности матерњег језика, мада се код особа са академским образовањем подразумевају елементарна писменост и познавање основних граматичких и правописних правила. Из тог разлога у раду се користи метода теоријске анализе и дескриптивна метода. Извешће се закључак да би се на свим факултетима могло наћи места за курсеве из предметности матерњег језика. Програми би били примерени профили факултета. Предмет би, ради флексибилности, могао бити изборни.

Кључне речи: српски језик, статус, учитељски (педагошки) факултети, остали факултети, побољшање.

* snezana.bascarevic@pr.ac.rs

Српски језик је идентитет нашег народа – наша духовна вертикала. О његовом опстанку не треба да брину само стручњаци за језик, већ и народ. Језик држи народ на окупу чвршће него територија. У њему је све што чини народ народом, а човека човеком. Нашем језику неопходно је вратити општекултурни и општеобразовни дигнитет, а то је могуће само ако се води институционална брига за културу српског језика. Приметно је његово варирање према социјалним групама, регионалној припадности и степену образовања. Посебна пажња треба се посветити језичком испољавању тј. говорном понашању. Говорна и писмена комуникација су врло значајне, јер указују на појединца, али и на колектив.

Говорни представник је особа која поседује језичке способности, као и знање језичког система и употребе језика. Он треба да буде способан да коректно бира, комбинује и употребљава језик, да буде учесник у комуникацијским и стваралачким процесима, да се у међусобним интеракцијама успешно споразумева са другим говорним представницима, да производи и разуме, тј. интерпретира начелно неограничен број саопштења, разликујући при томе она правилно организована од оних која то нису. Идеални говорни представник се одређује на основу идеалне језичке компетенције и идеалног језичког знања.

Све је видљивија ниска језичка култура, чак и код факултетски образованих грађана. Такво стање је логично са статусом српског језика у нашем образовању у садашњем тренутку; с малим бројем часова у основној и средњој школи и без изучавања српског језика на универзитету. На свим другим факултетима који подразумевају нужно владање књижевним српским језиком потребно је сачинити програме примерене профилу факултета.

У Републици Србији данас будуће учитеље образујемо у Београду, Сомбору (Универзитет у Новом Саду), Врању (Универзитет у Нишу), Лепосавићу (Универзитет у Приштини), Ужицу и Јагодини (Универзитет у Крагујевцу). Република Српска има два факултета: Педагошки факултет у Бијељини (Универзитет Источно Сарајево) и Учитељски факултет у Бања Луци.

На учитељским (педагошким) факултетима који покривају српски језички и културни простор приступ настави српског

језика није уједначен. То се лако може видети увидом у њихове програме и називе курсева који се реализују. На Педагошком факултету у Врању на основним академским студијама на смеру за разредну наставу (учитеље) заступљен је са 3 часа предавања и 2 часа вежби. Исти број часова је и на смеру за васпитаче у предшколским установама. На Педагошком факултету у Ужицу, Српски језик изучава се у првом и другом семестру по 3 часа предавања и 1 часом вежби у првом семестру и 2 часа предавања, а 2 часа вежби на смеру за разредну наставу (учитеље). Исти случај је и на смеру за васпитаче. На Факултету педагошких наука у Јагодини Српски језик на смеру за учитеље заступљен је у првој години са 4 часа предавања и 2 часа вежби, а у другој са 2 часа предавања и 2 часа вежби. На овом Факултету на смеру за васпитаче овај предмет слуша се у првој години и то 2 часа предавања и 2 часа вежби. На Педагошком факултету у Сомбору Српски језик изучава се на оба смера у првом и другом семестру, са следећим бројем часова: у првом семестру 2 часа предавања, 3 часа вежби, а у другом семестру 2 часа предавања и 2 вежби. На Учитељском факултету у Суботици Српски језик као нематерњи са елементима књижевности изучава се на оба смера у првом и другом семестру са 1 часом предавања и 2 часа вежби. На Учитељском факултету у Београду Српски језик студенти слушају на првој и другој години на смеру за учитеље и на првој години на смеру за васпитаче. На Учитељском факултету у Лепосавићу Српски језик студенти слушају у првом и другом семестру на смеру за учитеље по 2 часа предавања и исто толико вежби, а на смеру за васпитаче 4 часа предавања и 2 часа вежби. Највећи број изборних предмета који су сродни предмету Српски језик има Факултет у Ужицу – 8, затим факултет у Суботици – 5, факултети у Јагодини и Лепосавићу имају исти број, а то је 4, факултети у Београду и Врању – 3, Факултет у Сомбору – 1. Српски језик, на овим факултетима нема статус какав би морао имати с обзиром на то какву и колику улогу имају садржаји српског језика у првим четирима разредима основне школе.¹

Комплексно поље образовања учитеља пуно је контрадикција, тензија и парадокса. У времену брзих промена обра-

¹ Наведени подаци преузети су са сајтова факултета.

зовање учитеља тражи стално побољшавање, усавршавање и реформе. Последњих година спроведена су истраживања квалитета образовања учитеља/наставника. Квалитет наставника је један од најважнијих фактора који утиче на успех ученика. Неопходно је висококвалитетно образовање и усавршавање наставника за спровођење реформе сектора образовања, реформе наставног плана и програма, те ефективно коришћење нових технологија за процес учења.

Српски језик је обавезни, а квантитативно уз математику и најзаступљенији предмет у основној школи од првог до четвртог разреда. За тај ниво се управо образују професори разредне наставе на учитељским (педагошким) факултетима. Српски језик се по правилу изучава у оквиру два једносеместрална предмета (Српски језик 1 и 2) (Ковачевић 2012: 13–16). Статус српског језика као обавезног предмета и статус садржаја српског језика у оквиру изборних предмета на овим факултетима није уједначен.

Друштвене промене захтевају и промене унутар сваког друштвеног сегмента, па тако и унутар области образовања. Сврха промена требало би да буде осавремењивање образовно-васпитног процеса.

Статус матерњег језика на универзитетском нивоу представља посебну тему и он је, најблаже речено, посве неуједначен. На већини наших факултета нема садржаја из предметности матерњег језика, мада се код свих са академским образовањем подразумевају елементарна писменост и познавање основних граматичких и правописних правила. На свим факултетима би се могло наћи места за једногодишње или једносеместралне курсеве из предметности матерњег језика.

Србистика се данас у Србији изучава у шест универзитетских центара. То су: Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Нови Пазар и Приштина (Косовска Митровица). Увидом у наставне програме (курикулуме) није тешко утврдити и да је приступ настави српског језика и на србистичким катедрама прилично неуједначен, мада је неоспорна претпоставка да сви србистички центри морају помало личити једни на друге.

Сматрамо да разлике између наших србистичких центара нису оправдане и да бисмо првом приликом морали наћи више заједничког и више идентичних предмета, и по називима и

по њиховом садржају. Разлика би се могла видети у приступу изборним предметима и курсевима.

Вреди рећи неколико речи о нефилолошким факултетима који образују наставнике за друге предмете. На тим факултетима нема Српског језика ни као основног ни као изборног предмета. Оправдано је да сви имају страни језик најчешће по избору, али је нејасно како предмет Српски језик не постоји ни као изборни. Кратким увидом у наставне програме наставничких нефилолошких факултета и ненаставничких факултета у целини можемо се запитати како се нашло места за различите предмете и курсеве који нису директно везани за одређену струку, а предмета Српски језик, функционалне писмености и културе изражавања нема. Ово је питање о коме вреди разговарати и проблем који се мора решити. Можда би за почетак вредело кренути са изборним предметима на ненаставничким факултетима, док бисмо на ненаставничким нефилолошким факултетима одмах, без изузетка, могли увести предмет који би за предметност имао наставу Српског језика.

На филолошким (филозофским) факултетима на којима се изучава србистика настава српског језика би се морала уједначити. Настава на учитељским факултетима би се морала додатно ојачати, док би се на студијама страних филологија и на факултетима који образују професоре за друге предмете Српски језик имао увести као обавезни предмет. Сматрамо да би било оправдано да се и на другим факултетима уведе предмет који би се бавио језичком културом. Истина, он би могао имати различите називе и различите програме у складу са потребама студената и њиховим будућим опредељењем. Не видимо зашто садржаји из предметности српског језика не би могли бити изборни за све оне који стичу академско образовање.

Вреди размислити и о томе да српски језик у образовном систему добије натпредметни статус и тиме додатно ојача своје место и улогу у целокупном систему образовања.

Српски језик требало би увести као посебан предмет у плановима и програмима наставничких смерова нефилолошких дисциплина на универзитетима (нпр. на математици, хемији, физици, биологији, географији, педагогији, психологији, историји) (Ковачевић 2012: 13–16). С обзиром на чињеницу да се српски језик готово уопште не учи у средњој школи,

наставници нефилолошких предмета у основној и средњој школи своје знање српског језика црпе искључиво из основне школе, ако српскога језика немају на универзитету.

Матерњи језик је неоспоран и то није потребно посебно објашњавати. Ипак, образовање је код нас претрпело доста измена, увођени су нови предмети, па је Српски језик (као наставни предмет) доживео озбиљно смањење када је у питању број часова на недељном и годишњем нивоу, и то у целокупном образовном систему. Место и улога једног предмета у настави и наставном процесу огледају се у његовом месту у званичним документима и увек се полази од званичног наставног плана и програма, односно од броја часова на годишњем нивоу, и то на свим нивоима образовања (основна школа, средња школа, универзитетска настава).

Присталице мишљења да је потребно повећати број часова матерњем језику је најбројније. Овде предњаче људи из струке, али имају присталице и изван струке, без обзира на њихово образовање и професионално усмерење. За ову тезу често се наводе различити аргументи. Било оних који сматрају да је потребно одвојити наставу језика (граматике) од наставе књижевности. Тиме бисмо од једног добили два наставна предмета, али би се по мишљењу заговорника ове идеје настава језика (граматике) оснажила и постала обавезујућа, посебно у средњој школи.

Свест о потреби овладавања књижевног језика свога народа и о употреби његовог неговања огледа се у степену заступљености књижевног језика у наставним плановима и програмима за различите ступњеве образовања. Међу основним циљевима образовања у западноевропским земљама налази се поштовање културног идентитета и неговање матерњег језика, што значи да је развијање љубави према матерњем језику циљ образовања, уграђен у све наставне предмете. Код нас језик на општеобразовном плану није добио тако значајно место.

Српски језик у основној школи и Српски језик и књижевност у средњим школама, у списку предмета, као и у свим званичним документима (наставни планови, ђачке књижице, дневници, сведочанства и сл.) налази се на првом месту, испред осталих наставних предмета. Рекло би се по томе да је у нашим наставним плановима овом предмету дато место које му припада као предмету који проучава матерњи језик; примарно,

национално обележје сваког народа. Међутим, да ли садржина одговара форми, да ли се и колико у наставној пракси настоји постићи основно образовни циљ овога предмета – неговање и развијање љубави према матерњем језику, овладавање српским књижевним језиком као наставним језиком и као наставним предметом. Полазећи од уверења да се изражајне, естетске, али и друге вредности једног језика најпотпуније испољавају у језику књижевног дела, матерњи језик изучава се заједно са књижевношћу (националном и преводном) у оквиру истог предмета.

Међутим, јединство наставе језика и књижевности, на коме се упорно и углавном на штету језика инсистира, није нашло правог одраза у наставним програмима ниједног нивоа образовања. Делови програма посвећени језику су јасно одвојени од делова посвећених књижевности. Питање је колико су наши учитељи са два семестра наставе српског језика на учитељским факултетима овладали језичким материјалом да би га преносили ученицима. Поставља се питање, зашто се и овде предмет назива Српски језик ако је више простора дато књижевности? Да ли зато што су књижевна дела предвиђена за обраду писана српским језиком? Јасно је да ни овде програмски садржаји не одговарају називу наставног предмета.

Српски језик се у средњим школама изучава у оквиру предмета Српски језик и књижевност. У називу је, како видимо, истакнут прво језик. Међутим, у програмима се најпре наводе садржаји из књижевности, којима је у свим разредима и свим образовним профилима дато много више простора.

Досадашња искуства говоре да се планирани програмски садржаји у већини средњих школа у Србији не поштују у наставној пракси, да се веза са лингвистичким садржајима у већини случајева трајно прекида већ по завршетку основне школе.

Јасно је да је у нас на свим нивоима образовања афинитет према језику на изузетно ниском нивоу, што је узрочно-последично везано са општедруштвеном небригом о језику. Разумљиво је отуда што је све мањи број оних који се опредељују за студије српског језика. Српски језик је национални предмет у образовању. Можда би требало у средњим школама издвојити наставу језика од наставе књижевности и уважити

чињеницу да јединство наставе језика и књижевности у пракси не постоји.

Ма колико српски језик и књижевност био у прошлости угрожен, данас се он нашао у тежој ситуацији него икад. У време када језик постаје главно национално обележје цивилизованих народа ми треба да се договоримо како да га дефинишемо, заштитимо, одредимо му ваљано место у школским програмима и да научимо друге да нас по њему препознају. Национално осећање је највише заступљено у језику. Чини се да језика данас и нема у темељима српске националне културе.

Јасно је да цивилизација почива на откривању, изграђивању и поштовању правила, па у свакој области постоје одређене норме. У неким доменима, међу којима је употреба језика, ове норме нису само питање конвенционалних схватања. Када би свако говорио и писао не водећи рачуна о прихваћеним конвенцијама употребе датог језика, комуникација би убрзо престала, а језички систем, временом би се напросто распао и тако престао да постоји.

У имплицитном, али темељном граматичко-стилистичком смислу норма је неодвојива од самих појмова језика и језичког општења, па њу поседују не само стандардизовани него и сви други језици и језички варијетети, укључујући неписане дијалекте и говоре, па чак и контактне језике великог степена мешаности и нестабилности. Отуда се – супротно распрострањеном веровању да само књижевни језици имају норму, док се употреба свих других језичких типова одвија спонтано и слободно, изван стега – било каквих норми – о постојању норме мора говорити независно од друштвеног статуса језичких средстава.

Само по себи намеће се питање има ли онда у овом погледу било какве разлике између стандардних или књижевних језика и свих других језичких варијетета? Свакако да има. Разлика је у томе што су они први нормирани преко мере спонтаног, што се код њих на природну норму свесном интервенцијом надограђује једна додатна, плански одабрана, стручно кодификована и друштвено верификована норма. Они, дакле, поред имплицитне имају и експлицитну норму, по којој управо и добијају атрибут стандардности. Језик је по својој природи нормативан, али су само неки језици уз то и нормирани мерама

које свесно предузимају неке језичке заједнице, достигавши виши степен цивилизацијског развоја. У овом потоњем и свакако познатијем прескриптивном смислу, норма представља свеукупност прописаних и обавезних правила добре употребе језика, која служе као мерило језичке исправности и узор свима који се датим језиком служе или га уче. Ово је подручје нормативне лингвистике.

По језичком стандарду ми знамо шта је у датом језику нормално а шта посебно, шта неутрално а шта обележено, и на који посебан начин. Процес изграђивања језичких норми назива се језичка стандардизација, а његов резултат је стандардни или књижевни језик. По својој природи стандардизација подразумева извесну меру нормализације – дакле смањивања обима варијације и сужавања избора између алтернатива. Иако је њен предмет језик, она је у суштини друштвени чин, и може се успешно изводити само удруженим снагама језичких и других стручњака, уз пуно разумевање и активну сарадњу друштва у целини. Наиме, норма мора да буде не само стручно обликована него и друштвено прихваћена; без овога би она изгубила своју сврху.

Међутим, иако цивилизацијски неопходна стандардизација прибавља себи готово сав јавни или званични престиж, она не укида потребу за поменутих нестандардних варијететима, који у измењеним условима настављају да живе и задржавају своју важност као инструменти ограничене комуникације и, неретко, симбола групног идентитета којима отуда може припадати и својеврстан прикривени, незванични престиж.

Да би се побољшала писменост потребни су добри језички стручњаци, којих у нашој земљи, свакако, има, само је потребно имати у виду њихове добронамерне идеје које се односе на побољшање положаја нашег језика и писма. Као основно полазиште, акценат треба ставити на стручно усавршавање учитеља, који су битни за стицање првих знања. Затим, потребно је повећати број часова Српског језика у основној школи. Од првог до петог разреда у нашим школама Српски језик се изучава 5 часова недељно, а од 6 до 8 разреда 4 часа недељно. Неизбежно је питање: да ли је то довољно? У гимназијама Српски језик се учи 4 часа недељно, а у осталим средњим школама 3 часа недељно. Употреба правилног језика је законска обавеза, али

за такву његову реализацију потребно је да се подудари много друштвених фактора. Правилна употреба језика и писма је одраз наше националне самосвести, која је, морамо признати, много више заступљена у осталим земљама, нпр. Француској. Данашњи ђаци припадају електронској генерацији, док су претходне генерације припаднице пределектронске фазе. Разлике у размишљањима о српском језику, свакако, да постоје, али се могу и премостити. Наставници треба да похађају семинаре усавршавања језика и тако ћемо поправити стање у наставном кадру. Побољшање наставе је неопходно. Она треба да буде занимљива, добро осмишљена и прилагођена ученицима. Самим тим би се отклонили и проблеми познавања српског језика на факултетима.

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић 2004:** В. Брборић, *Правоиџ српској језика у наставној љракси*, Београд: Филолошки факултет.
- Драгићевић 2015:** Р. Драгићевић, „Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе”, *Узданица*, XII/ 1, Јагодина, 117–129.
- Ковачевић 2012:** М. Ковачевић, „Статус српског језика на српским универзитетима”, у: Бојана Димитријевић (уред.), *Наука и савремени универзитет 1, Образовање и савремени универзитет*, Ниш: Филозофски факултет, 13–16.
- Пипер 2016:** П. Пипер, „Српски језик између великих и малих језика”, *Књижевност и језик* LXIII/ 1–2, Београд, 1–17.

GUIDELINES FOR IMPROVING THE STATUS OF THE SERBIAN LANGUAGE AT TEACHING (PEDAGOGICAL) AND OTHER FACULTIES

Summary

The aim of the paper was to point out the place and role of the Serbian language as a subject at teachers' (pedagogical) faculties. There were talks about some suggestions on how to improve the status of the Serbian language. This topic is always current and opinions are often divided. At teachers' (pedagogical) faculties, the approach to teaching the Serbian language is not uniform. The Serbian language does not

have the status it should have at these faculties, considering what and how much the contents of the Serbian language play in the first four grades of primary school. In the Republic of Serbia, we educate future teachers in Belgrade, Sombor (University of Novi Sad), Vranje (University of Nis), Leposavic (University of Pristina – Kosovska Mitrovica), Uzice and Jagodina (University of Kragujevac). At all other faculties that imply the necessary command of the literary Serbian language (which are not teaching and non-teaching) there is no content from the subject of the mother tongue, although persons with academic education imply elementary literacy and knowledge of basic grammar and spelling rules. For this reason, we used the method of theoretical analysis and the descriptive method. We concluded that places for mother tongue courses could be found at all faculties. The programs would be appropriate to the faculty profile. The subject, for the sake of flexibility, could be elective. In order to improve literacy, we need good language experts, which, of course, there are in our country, it is only necessary to keep in mind their well-intentioned ideas related to improving the position of our language and script. Improving teaching is necessary. It should be interesting, well designed and adapted to the students. Thus, the problems of knowing the Serbian language at the faculties would be eliminated.

Key words: Serbian language, status, teacher (pedagogical) faculties, other faculties, improvement.

Snežana Baščarević

Веселина В. Ђуркин*
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
Катедра за језик и књижевност

СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА ПЕДАГОШКОМ ФАКУЛТЕТУ У СОМБОРУ

У раду се на темељу наставних планова и програма Педагошког факултета у Сомбору анализира статус предмета Српски језик с обзиром на његову заступљеност по смјеровима, број часова и семестара током којих се изучава и саоднос према страним језицима – од оснивања до данас. Кратак осврт на прошлост показује да је упркос варирањима и колебањима током времена, у посљедњих десетак година овај предмет на свим смјеровима стабилизован како у погледу броја часова тако и у погледу броја семестара током којих се изучава као Српски језик (на смјеру Дипломирани дизајнер медија у образовању, уведен тек десет година након оснивања смјера, са недјељним фондом од два часа предавања и три часа вјежби), Српски језик 1 (на учитељском, васпитачком и библиотекарском смјеру, са два часа предавања и три часа вјежби недјељно) и Српски језик 2 (два часа предавања и два часа вјежби недјељно на истим смјеровима као Српски језик 1). Такође се може констатовати да је енглески језик, који је у међувремену постао такорећи једини страни језик који студенти овога факултета изучавају током основних студија, у доминантној позицији у односу на српски на већини смјерова, осим на васпитачком. На учитељском смјеру заступљен је и као обавезан двосеместрални предмет и као Савремени енглески језик у шест изборних блокова (од укупно девет), а на библиотекарском и дизајнерском смјеру током све четири године основних академских студија без обзира на то што је ријеч о занимањима која се у првом реду везују за просвету. С обзиром на то да је Српски језик у млађим разредима основне школе и програмски и изведбено најкомплекснији предмет, а да је број часова како у основној тако и у средњој школи у нескладу са

* veselinaso@gmail.com

програмом који треба реализовати, што за посљедицу има низак ниво познавања стандардног српског језика код наших средњошколаца, нужно би било побољшати статус овога предмета на Педагошком факултету, прије свега, на учитељском смјеру, и обавезно на смјеру дизајнер медија у образовању, како би се језичко-стилске компетенције студената и свијест о значају изучавања сопственог језика подигле на виши ниво.

Кључне ријечи: српски језик, Педагошки факултет у Сомбору, наставни планови, страни језици

Већ неколико деценија у стручним и научним круговима говори се о незадовољавајућем положају језика у оквиру предмета Српски језик, прије свега у основношколском и средњошколском циклусу образовања, с тим да се у научним радовима разматра и његов статус у оквиру универзитетске наставе (Ковачевић 2013, Брборић 2019, Вучо 2011). Иако програмски и изведбено најзахтјевнији предмет у основној школи, с обзиром на то да обухвата три програмска подручја (језик, књижевност и културу изражавања), Српски језик нема ни приближно онакав статус какав имају матерњи језици других европских земаља (в. Драгићевић 2015). Напротив, на основу података које у литератури налазимо, могло би се без претјеривања закључити да „озбиљно заостајемо по броју часова матерњег језика у млађим разредима основне школе” (Брборић 2019), што је, по мишљењу већине србиста, тешко објашњив пропуст. „Број часова нашег предмета у основној школи и средњим школама у нескладу је са програмом који ваља савладати по годинама. Ово се посебно односи на наставу књижевности” (Исто, 169).

Упркос озбиљним покушајима да се изучавање српског језика побољша и на средњошколском нивоу¹, будући да наставни садржаји предвиђени и зацртани наставним програмом најчешће остају нереализовани (што потврђује не само анализа

¹ Завод за унапређивање образовања и васпитања 2010. године формирао је Комисију за израду наставног плана за реформисане гимназије, која је најприје прихватила приједлог проф. др М. Ковачевића о раздвајању језика и књижевности, тј. да се умјесто наставног предмета *Српски језик и књижевности* уведу два предмета – 1. *српски језик* и 2. *књижевности*, али је под притиском политике, и сагласност Друштва за српски језик и књижевност, убрзо одустала од своје одлуке (Ковачевић 2013: 33).

резултата иницијалних тестова студената нашег факултета, која указује на то да је знање наших средњошколаца, када је језик у питању, непотпуно у елементарним стварима, него и њихове изјаве да су на часовима српског језика и књижевности готово искључиво обрађивали књижевне садржаје)², ситуација је и даље неизмијењена. Чак је у међувремену било говора и о додатном смањењу броја часова Српског језика у основној школи и средњим школама због увођења нових предмета и потребе учења више страних језика, чему су се одлучно супротставиле неке институције, прије свега Друштво за српски језик и књижевност³, како би се заштитио статус српског језика у школском систему (Брборић 2019: 170). Као посебно угрожена обиљежена је настава српског језика у средњим стручним школама, гдје је Српски језик заступљен са три часа недјељно и гдје се настава језика (граматике и правописа) додатно маргинализује због врло захтјевног наставног програма из књижевности.

Пишући о статусу српског језика на српским универзитетима, Ковачевић (2013) упозорава на готово забрињавајуће стање, констатујући да се статус српског језика у средњошколском циклусу образовања, у којем је скоро потпуно истиснут из наставе, нужно одражава на статус српског језика на универзитету. Стога је, у стању „опште неписмености и језичке некултуре”, по његовом мишљењу, нужан јединствен став србиста и страних филолога о неопходности стварања услова да се обезбиједи „елементарна и функционална писменост на свим универзитетским смјеровима, без обзира којој научној групацији они припадали” (Ковачевић 2013: 45).

² Овоме ваља придодати и личне ставове ученика према граматици, који показују да код њих не постоји јасна и цјеловита слика предмета који проучавају, нити представа о томе какву улогу и значај има учење граматике матерњег језика, да ли је оно корисно и је ли уопште потребно, што по правилу ствара осећај инфериорности и одбојности не само према граматици српскога језика већ и према језику уопште, што је још већи проблем (Буркин 2008).

³ Друштво за српски језик и књижевност указало је на погубност такве одлуке. Том приликом је проф. др А. Милановић, предсједник Друштва, упозорио на то да се обим наставе српског језика смањује упркос томе што сваке године „слушамо забрињавајуће податке о броју функционално неписмених ученика” (трећина ђака функционално неписмена), иза чега се, по његовом мишљењу, крије порука „да нам опште образовање није битно” (Милановић 2014).

Аутор закључује да било да је ријеч о српском језику као предмету србистике или предмету на страним филологијама, о српском језику на учитељским или педагошким факултетима, у програмима наставничких нефилолошких студија или на ненаставничким факултетима, гдје има статус вехикуларног⁴ предмета и гдје га „готово ни по изузетку нема” – статус српског језика више је него лош. Због тога сматра нужним „законски и практично обезбиједити услове да српски језик добије бољи статус на страним филологијама, а на нефилолошким бар приближан ономе какав имају страни језици” и, између осталог, предлаже да се у оквиру саме србистике организује интеркатедарска србистичка конференција, на којој би се разматрала проблеми универзитетске наставе српског језика и књижевности, при чему би нужно било укључити „не само питања српског као матерњег језика, него и српског као страног језика на свим нивоима студија (дипломским, мастер и докторским студијама)” (Исто, 38).

Овакво стање нужно се одражава и на статус српског језика као нематерњег, који је последице Другог свјетског рата установљен као обавезан предмет у основним и средњим школама у којима је настава извођена на језицима националних мањина (Јелић 2008: 152). Иако се Српски језик као нематерњи изучава на свим нивоима образовања – од основне школе до универзитета (и то само у Војводини), не може се, нажалост, порећи да „судбина овог предмета последњих деценија прати судбину језика којим се бави” – образовање кадра, уџбеници, дидактичка и методичка литература, стручни надзор – „све је то на незадовољавајућем нивоу” (Исто, 151).

Приступ настави српског језика није уједначен ни када су у питању учитељски и педагошки факултети – ни када је ријеч о статусу српског језика као обавезног предмета ни статусу садржаја српског језика у оквиру изборних предмета. Ковачевић (2013: 39) закључује да српски језик „без сумње на овим факултетима нема статус какав би морао имати с обзиром на то какву и колику улогу имају садржаји српског језика у првим четирима разредима основне школе”. Овоме, као важан аргумент, ваља придодати и значај изучавања матерњег језика као

⁴ О статусу српског језика као вехикуларног језика – језика на којем се изводи настава, односно језика који служи као инструмент за наставу свих осталих предмета в. Вучо (2011).

важан фактор у очувању идентитета српског језика и културе (Драгићевић 2015).

Предочено стање на учитељским и педагошким факултетима изненађује ако се зна да је у периоду од 2011. до 2014. реализован *Темјус пројекат*⁵ под називом „Хармонизација и модернизација курикулума за образовање учитеља”, чији је један од основних циљева био јачање сарадње између учитељских и педагошких факултета у земљи и иностранству (Словенија, Словачка, Шпанија и Француска), што би, најзад, омогућило мобилност студената ових факултета.

Статус Српског језика на Педагошком факултету у Сомбору није се битно мијењао од његовог оснивања⁶ до данашњих дана. Првих неколико година овај се предмет изучавао током прве године са недјељним фондом часова 2+2 (два часа предавања и два часа вјежби). Као двосеместрални предмет покривао је садржаје из области историје развика српског књижевног језика, фонетике и фонологије, морфологије са творбом ријечи, лексикологије, синтаксе и правописа⁷.

Његова предметност је једним дијелом била покривена и предметом Култура говора са реториком, са недјељним фондом часова 1+2, при чему ја важно истаћи да је у једном периоду за лингвистичке садржаје на часовима вјежби био ангажован асистент биран за област лингвистичких наука, а за реторичке

⁵ Пројекат је иницирао Педагошки факултет у Сомбору и био задужен за координацију у име Универзитета у Новом Саду.

⁶ Учитељски факултет у Сомбору основан је *Законом о оснивању учитељских факултета и о укидању и промени делатности педагошких академија и виших школа* 1. јула 1993. године (*Службени гласник Народне Републике Србије*, бр. 49), а назив је промијенио оснивањем нових смјерова (Предшколски васпитач, Васпитач деце с посебним потребама, Домски васпитач, Школски библиотекар и Дипломирани дизајнер медија у образовању) 2006. године у Педагошки факултет. У међувремену поједини смјерови су укинута (Домски васпитач, Васпитач деце с посебним потребама), а неки измијењени, тако да се од 2014. године на Педагошком факултету реализују студијски програми основних и мастер академских студија на следећим смјеровима: Дипломирани учитељ, Дипломирани васпитач, Дипломирани дизајнер медија у образовању, Дипломирани библиотекар-информатичар. Установљене су и докторске студије методике разредне наставе природе, математике, информатике и физичког васпитања (Петровић и др. 2014: 4).

⁷ Испит се састојао из колоквијума (тест од 40 питања), писменог и усменог дијела испита, на који су студенти били обавезни да изађу и који је осим анализе текста на свим језичким нивоима подразумевао и обавезан разговор о једном од десет прочитаних научних радова из обрађиваних области.

асистент из области књижевних наука. Током времена на овом се предмету мијењао и фонд часова (најприје три, потом два, па четири часа недјељно) и дистрибуција часова предавања и вјежби (најприје један час предавања а два часа вјежби, потом обрнуто), и статус самог предмета од обавезног у изборни предмет. Данас предмет Култура говора са реториком постоји као изборни предмет на смјеру Дипломирани учитељ са четири часа недјељно (два часа предавања и два часа вјежби).

„Златно доба”, с обзиром на број семестара, односно број часова, као и смјерова на којима је био заступљен, предмет Српски језик је имао током академске 2006/2007. и 2008/2009. године. Тада су наставу српског језика осим учитеља, тј. студентата на смјеру Професор разредне наставе, слушали и студенти на три васпитачка смјера (Предшколски васпитач, Васпитач деце с посебним потребама и Домски васпитач) и на смјеру Школски библиотекар. Учитељи су похађали наставу српског језика током три семестра (Српски језик 1, Српски језик 2 и Српски језик 3), а укупан фонд часова на основним студијама износио је 150, док су васпитачи имали наставу само током првог семестра, недјељно шест часова – три часа предавања и три часа вјежби, укупно 72 часа. Интересантно је да су студенти на смјеру Школски библиотекар имали више часова српског језика током студија него учитељи – 30 часова више од студената на учитељском смјеру⁸, укупно, дакле, 180 током четири семестра (Српски језик 1, Српски језик 2, Српски језик 3 и Српски језик 4).

Али оно што овом приликом посебно желимо нагласити јесте однос броја часова Српског језика и страних језика (у наставном плану они се воде под називом Светски језик, а у то вријеме била су три – енглески, њемачки и руски) на свим смјеровима. На смјеру Професор разредне наставе страни језици заступљени су са 30 часова више него српски језик током основних студија (150 часова страног језика наспрам 120 часова матерњег), а на осталим смјеровима та се разлика повећавала у корист страних језика, па је тако на смјеру Предшколски васпитач било 135 часова страног језика, а 72 српског; док је на преостала два васпитачка смјера та разлика била нешто мања – 108 часова страног језика. Тешко је повјеровати у

⁸ Смјер се тада звао Професор разредне наставе.

огромност разлике међу овим предметима на смјеру Школски библиотекар. Студенти овога смјера имали су током студија 240 часова страног (или страних) језика више од укупног броја часова српског језика (420 часова страног језика или страних језика наспрам 180 часова српског језика).

Такође је тешко замислити и то да се на смјеру Дипломирани дизајнер медија у образовању предмет Српски језик уводи тек десет година након његовог оснивања, први пут, дакле, тек 2014. године, и то као једносеместралан предмет, док се енглески језик изучава од самог почетка и заступљен је током свих осам семестара, колико трају основне студије. Ово посебно зачуђује из простог разлога што је дизајнер медија у образовању означен као „ново просветно занимање”, чији се кадар образује на темељу садржаја који обезбјеђују не само знања из области информатике већ и из области педагошких наука, чији су дипломирани студенти оспособљени да раде као стручни сарадници у основним и средњим школама, који помажу предавачима у дизајнирању и изради материјала који се користе у онлајн образовању или у настави која је дјелимично потпомогнута употребом рачунара, државним агенцијама, тимовима за развој образовања, консултантским фирмама из области образовања, невладином сектору за образовање, као инструкциони дизајнери, медијатекари и наставници почетне наставе информатике (Петровић 2015).

Овакав приступ, чини се, утемељен је на дубоко увријеженој заблуди да је *знање о језику* исто што и *знање језика*, дакле, на двије различите категорије, које М. Риђановић, на врло једноставан и пријемчив начин, објашњава у својој књизи *Језик и његова стурктура*. Категорија *знање о језику* подразумијева чисто теоријска знања, која омогућују увид у природу нашег и људског језика уопште и која само посредно, код релативно малог броја људи, могу оставити трага на њихово језичко знање, које је дефинисано као „*највећим дијелом nesvjesno znanje koje nam omogućava da razumijevamo nove rečenice koje nikad ranije nismo čuli i da takve rečenice proizvodimo sami shodno našim potrebama*”, а чију суштину „*posjeduje svako normalno dijete već u dobi 5–6 godina i da su svi kasniji dodaci tom znanju relativno mali u odnosu na izvanrednu složenost jezičkog znanja stečenog već u ovoj ranoj dobi*” (Риђановић 1985: 15). Занемарује се такође да је темељно познавање стандарда матерњег језика

основа на коју се надограђују сва каснија лингвистичка знања, да је „учење матерњег језика повезано са општим принципом сазнавања, са стицањем општих животних концепата, а страни језик подразумева понављање учења тих концепата у ситуацији другог знаковног система” (Ковачевић 2013: 39 према Точанац 2001: 85) и да се „развијена читалачка писмености и култура употребе матерњег језика преноси и на компетенције у овладавању страним језиком” (Исто, 40 према Лазаревић 2011: 177). (С тим у вези је, рецимо, и заблуда да је за добар и квалитетан превод најважније да преводилац што боље познаје језик са којег преводи, а да је мање важан језик на који се преводи, упркос томе што је управо он основно средство комуникације.)

На питање „како разумети чињеницу да су сви факултети схватили нужност да се на њима изучавају страни језици, а да познавање српског језика, који је свима основни језик у струци и животу, није значајно”, С. Танасић одговара да се посебно трудимо да савладамо енглески језик „као да ћемо сви седети на двору британске краљице, као да нам ни познавање других светских језика није важно за нашу културу и економију” и скреће пажњу на то да наши високообразовани људи не познају довољно српски стандардни језик, „а да током целог радног века обављају послове на истом том језику” (Танасић 2019). Према његовим ријечима, слабо познавање српског стандардног језика, ниска свијест о његовом значају у свим видовима живота, као и слаба језичка култура и код већине факултетски образованих људи посљедица је тога да факултетско образовање код нас „не подразумева и обавезу да човек са таквим образовањем мора добро да влада српским стандардним језиком и да зна да га користи у својој струци, али и у друштву уопште”, али и чињенице да немамо утврђену језичку политику, о чему свједоче језик администрације, језик већине средстава информисања, језик јавног и политичког живота, статус српског језика у свјетским славистичким центрима.

Од 2011. године може се рећи да је статус Српског језика на Педагошком факултету у Сомбору стабилизован како у погледу броја часова тако и у погледу броја семестара током којих се изучава као Српски језик 1 (историјски развитак српског књижевног језика, фонетика и фонологија, морфологија, творба ријечи и правопис), Српски језик 2 (лексикологија, синтакса) и Српски језик (правопис, историјски развитак српског

књижевног језика, фонетика и фонологија, морфологија, творба ријечи, лексикологија и синтакса). Наставу српског језика похађају студенти свих смјерова, и то учитељи, васпитачи и библиотекари (библиотекар-информатичар), током два семестра са недјељним фондом од два часа предавања и три часа вјежби на предмету Српски језик 1 и два часа предавања и два часа вјежби на предмету Српски језик 2, а студенти на дизајнерском смјеру само током првог семестра – два часа предавања и три часа вјежби. Такође можемо констатовати да је енглески језик у међувремену постао такоређи једини страни језик који студенти овога факултета изучавају током студија⁹ и који је, готово на свим смјеровима, осим на васпитачком, у доминантној позицији у односу на српски језик. На смјеру Дипломирани учитељ овај се предмет изучава, осим као обавезан – Енглески језик 1 и Енглески језик 2 (двосеместралан, са недјељним фондом 2+1), и као предмет заступљен у шест изборних блокова (од укупно девет) као Савремени енглески језик (1, 2, 3, 4, 5, 6) са два часа предавања и два часа вјежби недјељно, што студентима овога смјера обезбјеђује могућност да, са 60 ЕСПБ и уз положени сертификат, изводе наставу енглеског језика у нижим разредима основне школе (Петровић и др. 2014: 12)¹⁰. За разлику од васпитача који наставу страног језика (тј. енглеског) похађају током два семестра – три часа недјељно (два предавања и један час вјежби), библиотекари и дизајнери медија у образовању наставу енглеског језика похађају током све четири године основних студија (Енглески језик 1, Енглески језик 2, Енглески језик 3, Енглески језик 4).

Да сведемо. С обзиром на то да је Српски језик у млађим разредима основне школе и програмски и изведбено најкомплекснији предмет, а да је број часова како у основној тако и у средњој школи у нескладу са програмом који треба реализо-

⁹ Наставу руског језика похађа веома мали број студената на васпитачком и учитељском смјеру током другог и трећег семестра у оквиру предмета Руски језик 1 и Руски језик 2, са недјељним фондом 2+1 (два часа предавања и један час вјежби). За реализацију наставе ангажован је само један наставник на 1/3 норме.

¹⁰ Ваља додати да су у оквиру седмог и осмог изборног блока студентима понуђена још два предмета – Увод у дечију књижевност на енглеском језику (2+2; **шест** ЕСПБ) и Англоамеричка књижевност за децу (2+2; **шест** ЕСПБ), док се, рецимо, предмет Књижевност за децу изучава на трећој години са недјељним фондом часова 2+1 (и **три** ЕСПБ).

вати, што за последицу има низак ниво познавања стандардног српског језика код наших средњошколаца, нужно би било побољшати статус овога предмета на Педагошком факултету, прије свега, на учитељском смјеру, и обавезно на смјеру Дизајнер медија у образовању будући да је ријеч о занимању које је у првом реду одређено као просветно. Студентима овога смјера би морало бити омогућено да похађају наставу српског језика барем два семестра, управо онолико колико га слушају студенти васпитачког и библиотекарског смјера, са једнаким недјељним фондом часова.

Проширење опсега наставе српског језика на барем још један или два семестра, уз могућност модификације наставног програма и путем изборних курсева (или барем једног изборног курса), на учитељском смјеру, ојачало би језичко-стилске компетенције студената, омогућило да стекну солиднија знања о прошлости сопственог језика, о његовом историјском развоју, дијалектима, озбиљније познавање инхерентних одлика функционалних стилова, студиознији приступ појединим темама и питањима из области лексикологије, творбе ријечи, синтаксе као и уврштавање минималног корпуса садржаја општелингвистичког карактера, који би бацио једно ново свјетло на изучавање матерњег језика и потпомогао боље разумијевање његових граматичких правила, подстакао упитаност и радозналост над језиком, која се не би сводила готово искључиво на питања о (не)правилности језичких облика и конструкција као на питања језичког бонтона.

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић 2019:** В. Брборић, *Систем српског језика у образовном систему Србије*, http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_ser/msc_pred/2019-8/msc_pred-2019-8-ch13.pdf
- Вучо 2011:** Ј. Вучо, „Srpski jezik i jezici obrazovanja”, у: М. Ковачевић, *Српски језик књижевности, уметности, Књижа I: Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности*, Крагујевац: ФИЛУМ, 279–45.
- Драгићевић 2015:** Р. Драгићевић, „Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе”, *Узданица*, год. XII, бр. 1, Јагодина: Педагошки факултет, 117–129.

- Ђуркин 2008:** „Неки проблеми у реализацији наставе српскога језика на Педагошком факултету”, *Норма* 1–2/2008, Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору, 125–133.
- Јелић 2008:** М. Јелић, „Српски језик као нематерњи – од основног до универзитетског образовања”, *Узданица*, год. V, бр. 2, Јагодина: Педагошки факултет, 151–154.
- Ковачевић 2013:** М. Ковачевић, *Лингвистика као србистика*, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале.
- Милановић 2014:** А. Милановић, „Српски уче као страни”, *Вечерње новости*, 14. април 2014: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:487389-Srpski-uce-kao-strani>.
- Петровић и др. 2014:** Д. Петровић, М. Марић, Н. Бранковић, *Водич за уџбенике на основне, мастер и докторске академске студије*, Сомбор: Педагошки факултет.
- Риђановић 1985:** М. Riđanović, *Jezik i njegova struktura*, Sarajevo: Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Танасић 2019:** С. Танасић, „Високообразовани не знају довољно српски”, *Политика*, 3. јун 2019: <http://www.politika.rs/scc/clanak/431013/Visokoobrazovani-ne-znaju-dovoljno-srpski>

THE STATUS OF SERBIAN LANGUAGE AT THE SOMBOR FACULTY OF PEDAGOGY

Summary

This work analyses the Status of Serbian language as a school subject in teaching plans and curriculum of Sombor Faculty of Pedagogy with regards to its presence in different departments, number of lessons and semesters during which they study also the correlation with foreign languages – from its foundation up to date. A short glance at the past shows that in spite variations and hesitation over time, in the last 10 years or so, the status of Serbian language at the Sombor faculty of Pedagogy has stabilized not only with the number of lessons but also the number of semesters during which it is studied as a Serbian Language, Serbian language 1, Serbian language 2. The lectures of Serbian language are attended by students of all departments, also school teachers, day care teachers and librarians, for two semesters with a weekly amount of 2 hours of lectures and 3 hours of drills in Serbian language 1 and 2 hours of lectures of Serbian language 2, students of designer media department of education only study it during the 1st semester – 2 hours of lectures and 3 hours of drills. We can also conclude that English language has

in the meantime become almost an only foreign language studied during the primary studies and which is at almost all departments, except the nursery education one, in a dominant position compared to Serbian language, (at the teaching department it is a compulsory subject over 2 semesters and as a contemporary English language in six chosen blocks (out of nine). While the librarian department students and designers of media in education have English lessons over 4 semesters regardless of the fact that these vocations mainly defined as educational and as such the knowledge of a standard native tongue impacts directly on the quality of any further linguistic knowledge. Since the students of this Faculty are studying for a vocation in education, it is essential to elevate their language and stylistic competency, by expanding the range of Serbian language teaching to at least an additional one or two semesters, and as compulsory for the department of teaching, with a possibility to modify the curriculum and by way of elective courses and its status should be equal across all departments.

Key words: Serbian language, Sombor faculty of Pedagogy, teaching curriculum, foreign languages

Veselina Đurkin

Саша М. Ђукић*

Педагошки факултет у Бијељини
Универзитет у Источном Сарајеву

СТАТУС СРБИСТИКЕ НА ПЕДАГОШКОМ ФАКУЛТЕТУ У БИЈЕЉИНИ

У раду се анализира присуство србистике у наставном процесу основних студија на Педагошком факултету у Бијељини (ПФБ) Универзитета у Источном Сарајеву; пореди се заступљеност ових предмета са истим или сродним предметима на Учитељском факултету у Београду (УФБ), Педагошком факултету у Сомбору (ПФС) и Факултету педагошких наука у Јагодини (ФПНЈ). Осим наведеног летимично се разматрају проблеми који прате ову наставну област, а које уочавају предметни наставници. У раду се поставља и једно актуелно питање – србистика у онлајн настави – на које се још не може дати коначан одговор. Анализа¹ је била усмјерена на студијске програме који образују дипломиране учитеље, односно професоре разредне наставе, и указује да је србистика на ПФБ еквивалентно заступљена бројем обавезних предмета у односу на факултете у матици, док се репертоар изборних курсева знатно разликује – студенти ПФБ имају сиромашнији избор. Боља понуда изборних предмета на ПФБ знатно би више усмјерила студенте на поље србистике. Наставни садржаји предмета нису били предмет студиозне анализе, а дугогодишња искуства наставника и сарадника који изводе предмете српског језика и књижевности на ПФБ указују на лоше предзнање будућих бруцоша.

Кључне ријечи: србистика, српски језик и књижевност, настава, Педагошки факултет у Бијељини.

* sasa.djukic@pfb.ues.rs.ba

¹ Анализа је утемељена на основу званичних садржаја наставних планова који су објављени на сајтовима наведених факултета а који су као извори наведени на крају рада.

СРБИСТИКА НА ПЕДАГОШКОМ ФАКУЛТЕТУ У БИЈЕЉИНИ

Настава на Педагошком факултету у Бијељини одвија се на три студијска програма: *Разредна настава*, *Техничко образовање и информатика* и *Предшколско васпитање и образовање*. Прва два студијска програма образују наставни кадар за рад у основној школи, а студијски програм *Предшколско васпитање и образовање* профилише кадар за рад са дјецом предшколског узраста. Осим основних студија на ПФБ организовани су и студије другог циклуса за сва три студијска програма, након чега се стичу квалификације мастера разредне наставе, односно мастера предшколског васпитања или мастера информатике у образовању; као и студиј трећег циклуса, али само на студијском програму разредне наставе чиме се стиче научно звање и академска титула – доктор наука методика разредне наставе уз навођење методичке дисциплине из које је одбрањена дисертација (математике, природе и друштва или наставе физичког васпитања).

Србистика², као наставна област, различито је заступљена на поменутиим студијским програмима. И то на сљедећи начин:

Србистика на студијском програму: <i>Разредна настава</i>				
Студијска година	Предмет	П	В	С
I	Српски језик 1	3	2	О
	Српски језик 2	2	3	О
II	Књижевност	3	3	О
	Књижевност за дјецу	3	3	О
	Култура говора	1	1	И
	Историја књижевности	1	1	И
	Функционална стилистика	1	1	И

² Под србистиком у раду се подразумијева њено уже значење – то је дисциплина која се бави српским језиком и српском књижевношћу. Из (ширег) назива србистике изостављене су друге тзв. националне науке (антропологија, митологија, палеографија, историографија). О дефинисању србистике детаљније в. у П. Милосављевић, 2003: 13.

Србистика на студијском програму: <i>Разредна настава</i>				
Студијска година	Предмет	П	В	С
III	Методика наставе српског језика и књижевности I	3	4	О
IV	Методика наставе српског језика и књижевности II (школски рад)	3	5	О

Србистика на студијском програму: <i>Предшколско васпитање и образовање</i>				
Студијска година	Предмет	П	В	С
I	Српски језик	3	3	О
II	Народна књижевност	2	2	О
	Књижевност за дјецу	2	2	О
	Развој говора	3	3	О
III	Методика развоја говора	2	2	О
IV	Методика говорне комуникације	2	3	О

Легенда: П – предавања; В – вјежбе; С – статус предмета: обавезни (О) или изборни (И).

На студијском програму *Техничко образовање и информатика* нема ниједног предмета из србистике, чак ни у изборном статусу.

Табеле показују да је србистика, као наставна област, највише заступљена у студијском програму *Разредна настава* па ће објашњење извођења наставе и провјере знања из србистике, односно предмета из области српског језика и књижевности, управо бити везано за ову студијску групу.

У првој години кроз једносеместралне предмете *Српски језик 1* (опште особине језика, историјски развој српског језика, основе фонетике, језичка норма српског језика, тј. правопис) и *Српски језик 2* (морфологија, лексикологија и синтакса), укратко се изучавају системскограматички садржаји

свих језичких нивоа. Зашто укратко – зато што оптерећеност наставног плана не оставља простора за више и зато што се сматра да бруцоши имају довољно (пред)знања да могу „проћи” кроз краћи и уопштени курс. Провјера знања се изводи кроз предиспитне обавезе (полагање два колоквијума) и завршни писмени испит. Добијени резултати тестова скоро редовно показују, а то потврђују и искуства са вјежби, да је предзнање бруцоша лоше и да ствара проблеме јер приморава предметне наставнике да објашњавају основне ствари па цијели курс личи на површно „изучавање” појединих дијелова граматике српског језика које није довољно за будуће професоре разредне наставе (и то се потврђује кроз лоша искуства са симулације часова из *Методике наставе српског језика и књижевности 2 – школски рад*). За предметност српског језика на ПФБ везују се још два изборна предмета *Култура јовора* и *Функционална стилстика*. На курсевима ових предмета поменути проблем долази још више до изражаја. Лоше предзнање студената једноставно не омогућава им да прате захтјевне садржаје поменутих области. За праћење овог градива итекако је потребно бити писмен; потпуно је апсурдно да се у току ових курсева предметни наставник „враћа” основношколским стварима, да се умјесто култивисања говора понављају основне норме писмености.

Садржаји из књижевности (са задатом лектиром – краћи корпус умјетничких дјела углавном базиран на књижевност за дјецу) највише се изучавају на другој години кроз два обавезна (*Књижевности* и *Књижевности за дјецу*) и један изборни предмет (*Историја књижевности*). Провјера знања се проводи кроз два колоквијума и завршни испит – у писаној (есејистичкој) и усменој форми. Обухватањем садржаја из три различите књижевне области (теорије књижевности, српске књижевности и свјетске књижевности) програм је захтјеван и не оставља простора предметним наставницима да објашњавају елементарне чињенице, које би требало да чине предзнање бруцоша, а резултати на провјерама знања су испод очекиваних.

У трећој и четвртој години кроз методичку наставу и праксу изучава се методика почетног читања и писања (*Методика наставе српског језика и књижевности 1*), односно модели обраде наставних садржаја за узраст од 2. до 5. разреда из српског језика, књижевности и културе изражавања

(*Методика наставе српског језика и књижевности 2 – школски рад*). Овдје бисмо се укратко могли осврнути на дилему коју поставља С. Кнежевић а која се односи на питање „којој научној области ова дисциплина припада. Методичари сматрају да је то посебна наука са врло издиференцираним сегментима, а с друге стране, ако се посматра као струка којом се потпомаже основна дисциплина из које произилазе, сви професори методике по основном студију су професори из специфичне научне дисциплине, онда се методика не може посматрати нити сматрати засебном научном дисциплином” (Кнежевић 2013: 123). Ако ову дилему оставимо за будуће расправе, можемо рећи да су методике наставе српског језика и књижевности добри показатељи колико су студенти спремни за преузимање професионалне улоге, како са методичког, тако и са предметног (научнодисциплинарног) аспекта.

Када се говори о образовању будућих дипломираних васпитача који ће радити са дјецом предшколског узраста (у узрасту у којем дјеца стварају основне навике у понашању, раду, говору и сл., а у чему им помажу њихови „узори” – осим родитеља, васпитачи са којима проводе вријеме) настава граматике заступљена је у једносеместралном предмету (*Српски језик*), наставни садржаји књижевности у два једносеместрална предмета (*Народна књижевност* и *Књижевност за дјецу*), а професионална знања (и искуства) која треба да утичу на побољшавање говора дјеце (у периоду када се говор базично формира) изучавају се на три једносеместрална предмета (*Развој говора*, *Методика развоја говора* и *Методика говорне комуникације*). Што се тиче студијског програма *Техничко образовање и информатика*, без обзира што се образује наставни кадар за рад у „живој” настави, србистика није заступљена ни са једним предметом.

СТАТУС СРБИСТИКЕ НА ПФБ У ОДНОСУ НА ИСТЕ ИЛИ СЛИЧНЕ ФАКУЛТЕТЕ У МАТИЦИ

Србистика на Учитељском факултету у Београду (УФБ), Педагошком факултету у Сомбору (ПФС) и Факултету педагошких наука у Јагодини (ФПНЈ) заступљена је слиједећим предметима:

Факултет	ПРЕДМЕТИ (за смјер учитељ – професор разредне наставе)	Год.	С	ЕСПБ
Факултет педагошких наука Јагодина (ФПНЈ)	Српски језик 1	I	О	6
	Српски језик 2	II	О	4
	Увод у проучавање књижевности		О	3
	Реторика	III	И	5
	Методика наставе српског језика и књижевности		О	5
	Увод у историју српске књижевности 1		И	5
	Увод у историју српске књижевности 2		И	5
	Функционални стилови српског језика	IV	И	5
	Методички практикум српског језика и књижевности		О	7
	Књижевни жанр у настави		И	5
	Настава граматике у основној школи		И	5
	Језичке игре у говорном развоју		И	5
	Учитељски факултет Београд (УФБ)	Српски језик 1	I	О
Српски језик 2		II	О	3
Увод у тумачење књижевности			О	6
Казивање уметничког текста			И	3
Развијање језичких знања и вештина		III	И	3
Књижевност за децу и младе			О	6
Методика наставе српског језика и књижевности 1			О	6
Појам и одређење ауторске бајке			И	3
Форме учтивости у српском језику			И	3
Синтакса просте реченице – методички аспект			И	3

Факултет	ПРЕДМЕТИ (за смјер учитељ – професор разредне наставе)	Год.	С	ЕСПБ
Учитељски факултет Београд (УФБ)	Методика наставе српског језика и књижевности 2	IV	О	8
	Теорија књижевности у разредној настави		И	3
	Методика дикције и реторике		И	4
	Стваралачке активности у настави српског јез. и књ.		И	4
	Буквари и букварска настава – компаративни приступ		И	4
	Млади јунак у савременом срп. роману за децу – мет. аспект		И	3
Педагошки факултет Сомбор (ФПС)	Српски језик 1	I	О	5
	Српски језик 2		О	4
	Основе теорије књижевности	II	О	3
	Култура говора са реториком		И	6
	Стилистика		И	6
	Методика наставе српског језика и књижевности 1	III	О	6
	Књижевност за децу		О	3
	Методика наставе српског језика и књижевности 2		О	3
	Стратегије и методе почетног читања и писања		И	6
	Усмена књижевност		И	6
	Стваралачка настава српског језика и књижевности		IV	И

У поређењу заступљености³ србистике на Педагошком факултету у Бијелјини са факултетима у Републици Србији

³ Поређење предмета се односи на студијске програме који образују будуће учитеље, односно професоре разредне наставе. Из анализе су искључени други студијски програми јер се знатно разликују по факултетима. Нпр. на ПФБ су студијски програми *Предшколско образовање и васпитање* и *Технич-*

(УФБ, ПФС и ФПНЈ) прво се кренуло од предмета који имају обавезан статус. Резултати показују да ПФБ у четири године школовања има шест обавезних предмета (по два из језика, књижевности и методике наставе), ФПНЈ има пет (2 из језика, 1 из књижевности, и 2 из методике наставе), УФБ има шест (са по 2 из језика, књижевности и методике наставе) и, на крају, ПФС има шест (са по 2 из језика, књижевности и методике наставе). Значи, ПФБ има еквивалентан број обавезних предмета са одговарајућим факултетима у матици. Углавном су то *Српски језик 1 и 2*, *Увод у ироучавање књижевности*, *Књижевности за децу*, *Методика наставе српског језика и књижевности 1 и 2*. Изузетак овдје чини само ФПНЈ са једним предметом мање. Идентична ситуација је и код заступљености области: по два обавезна предмета посвећена су језику, књижевности и методици наставе. Додуше, називи предмета нису исти, али се са пуним правном вјерује да би анализа наставног садржаја показала да су синонимични. Велика разлика, када је ријеч о обавезним предметима, уочљива је на ПФС у четвртој години гдје није присутан ниједан обавезни предмет, односно србистика је заступљена само једним изборним предметом.

Знатно диферентнији резултати су у поређењу изборних предмета. Прво што се уочава, а тиме и компликује поређење, јесте разноврсност у броју и саставу изборних блокова међу поменутиим факултетима. Наиме, на овим факултетима изборни предмети су груписани по годинама студија у изборне блокове. Број изборних блокова (курсева) је различит, и то: УФБ има 4 изборна блока⁴ (са могућим избором: 3 предмета из области језика, 3 из књижевности, 3 из културе говора, тј. реторике и 1 из области методике), ФПНЈ има 10 (са могућим избором предмета: 3 из области језика, 3 књижевности и 1 из реторике), док на ПФС има 9 изборних блокова (2 предмета из области језика, и по један предмет из књижевности, реторике

ко образовање и информатика, док су на ПФС, осим студија за образовање учитеља, заступљени студијски програми за профилисање дипломираног дизајнера медија у образовању, дипломирани васпитач и дипломирани библиотекар-информатичар. Оваква „шароликост“ студијских програма не омогућава поређење и стога је искључена из анализе.

⁴ Изборни блок нуди предмете који могу бити и из других научних области, не само из области србистике.

и методике наставе). Овако богат репертоар свакако је примамљив студентима јер им омогућава да изучавају области које их више интересују, а што је и у складу са болоњским моделом студирања. Број изборних предмета на ПФБ далеко је скромнији (свега три). Узрок томе није немогућност организовања додатних курсева на овом факултету, већ, вјероватно, број студената који не покрива и не оправдава такву понуду. Ипак, да је понуда изборних предмета садржајнија и примамљивија на ПФБ више би се студента усмјерило на србистичко поље.

Када се пореде називи изборних предмета, занимљиво је да се и ту уочава већа различитост, него што је то код обавезних предмета. Наиме, показује се да су називи појединих изборних предмета само номинативно блиски (нпр. поређењем предмета *Култура јовора* на Педагошком факултету у Бијељини и *Говорне вјештине и комуникације* на Факултету педагошких наука у Јагодини), али се поменути предмети садржајем и бројем часова знатно разликују. Чак су и предметни професори бирани из различитих научних поља: из србистике на ПФБ, односно комуникологије на ФПНЈ. По овом питању се потпуно можемо сложити са констатацијом В. Брборића (2018: 173) да „разлике између наших србистичких центара нису оправдане и да бисмо првом приликом морали наћи више заједничког и више идентичних предмета, и по називима и по њиховом садржају”.

Површна анализа наставних садржаја указује на још једну чињеницу а то је да би студиозно поређење планова и наставних садржаја србистичких предмета на педагошким и учитељским факултетима сигурно дало занимљиве резултате који би могли побољшати и осигурати статус србистике у високошколском образовању.

Међутим, од квантитативне доминације предмета много је важнији постигнути резултат, односно да ли су наставници који изводе наставу задовољни стеченим знањем студената; да ли су постигнута знања довољна да се таквом будућем кадру повјери образовање дјете са аспекта очувања, његовања и баштињења српског језика, књижевности и уопште српске културне традиције.

Као наставник или стручни сарадник на предметима из методика у прилици сам да „очитавам” стечено знање студената кроз обавезну активност – школски рад, односно симулацију

школског часа или активност из вртића. Обје врсте активности имају верификаторни, испитни карактер, односно представља предиспитну обавезу студената. Из искуства могу рећи да студенти често показују несигурност у постигнуто знање, да то знање често граничи и са незнањем основних садржаја из језика и књижевности иако су прошли кроз основно, средње и високошколско образовање. Узрок видим у два основна разлога: први је у критеријуму и притисцима пролазности студената јер је све мањи број студената на појединим групама, а „поштравање” критеријума довело би до неминовног осипања групе; други је у површном знању бруцоша, тј. будући студенти, најчешће, дођу са „половичним” и недовољним знањем за пуно праћење планираног наставног садржаја па је и њихово напредовањем у тим областима увијек упитно.

СРБИСТИКА У ОНЛАЈН НАСТАВИ НА ПФБ

Сви смо свједоци скорашњих дешавања узрокованих пандемијом⁵ и радикалних промјена у одражавању наставе, односно трансформације непосредне наставе у виртуелну, тј. онлајн наставу. До прекида традиционалне⁶ и преласка на онлајн наставу услиједило је почетком марта 2020. када је проглашено ванредно стање у Републици Српској. По Инструкцијама Министарства за научнотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво РС и Препорукама Ректората Универзитета у Источном Сарајеву, настава је организована преко интернета уз помоћ платформи за учење и уз испомоћ друштвених мрежа. Препоручено је да сваки предметни наставник организује онлајн наставу онако како сматра да ће бити најфункционалније у новонасталој ситуацији. У складу са упутствима и препорукама организована је и настава из србистичке области. Предметни наставници су у складу

⁵ Регистровањем вируса ковид-19 у Републици Српској, 10. марта 2020, Влада РС је у виду заштитних мјера прогласила ванредну ситуацију, а Министарство за научнотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво обуставило је редовно извођење наставе и дало Инструкције да се настава изводи онлајн уз помоћ друштвених мрежа и платформи за учење.

⁶ Под традиционално наставом подразумијева се настава која је текла по планираном распореду и уходом начину испитивања прије проглашења пандемије изазване вирусом ковид-19.

са својим могућностима најбоље одговорили новом изазову. У писаној форми организовани су и теоретски и практични дио рада, односно припремани су и објављивани задаци и(ли) тестови за утврђивање стеченог знања. Студентима је пружена опција да по потреби у директном контакту од предметног професора траже додатна објашњења теоретског дијела – што су врло ријетко користили. Када су у питању домаћи задаци и тестови, студентима је наглашено да ни тестови ни задаци нису верификативног карактера, односно да нису бодовани за испит (оцјену), већ да служе студентима као оријентир у властитом знању, да сами процијене колико (не)знају и да је важно да их самостално ураде – без обзира на резултат. Пракса је показала да су студенти слали тестове и задатке врло сличне, тј. да су правили, углавном, исте грешке на истим задацима – што је очито показатељ да су домаће задатке радили или у групама или да су их преписивали, можда чак и копирали. Ово искуство је показало да онлајн настава није дала очекивани резултат, ни у теоретском дијелу (студенти су остали пасивни) нити у практичном дијелу (студенти нису самостално и у постављеном року радили задатке). Иако су наведена искуства за предмет *Српски језик 2*, значајне разлике у исходу рада није било ни на другим предметима. Онлајн наставом су највише погођени предмети из методике, нарочито *Методике наставе српског језика и књижевности 2 (школски рад)* јер су студенти у непосредној настави, кроз симулацију часа, полагали практични дио овог предмета. Морало се и ту прибјећи компромису (наравно на штету самог знања из области србистике) – договорено је да студенти, умјесто огледног часа, напишу детаљну припрему из задате наставне јединице у којој би објаснили методичку организацију и методичке поступке. Међутим, и то се показало врло лоше јер писана припрема, ма колико била добро урађена, не може бити адекватна замјена одржаном часу. Као позитивна страна онлајн наставе могла би се навести једино њена писана форма. Онлајн настава је, углавном, заснована на писаној форми (када би се процентуално гледало, преко 90%), што нам реално показује колико су студенти (не)писмени. Овдје није на тесту само нормативистика, односно колико студенти владају правописом, већ су на тесту и стилистичка норма и култура говора – колико су студенти вични да саставе

текст, да му дају одговарајућу форму, да језички уобличи и организују своје мисли и сл. Будући да смо сви учесници онлајн наставе, не морам наводити да су резултати оваквог рада, бар по питању стеченог знања, поражавајући – као што је и само стање србистике, не само у универзитетској настави, већ и у цијелом систему образовања.

Као родитељ (отац два ђака) имао сам прилику да пратим онлајн наставу и са „друге” стране. Том сам приликом често дјечи постављао питање: *Објасни ми шииа љо значи*. Први одговори су врло кратки и критични – *Како не знаш! Па љо је...* и онда крене тумачење појма, фразе и сл. Морам признати да се у тренутку забринем и запитам на којем се језику моје дијете школује. Да ли је то српски? Да није жалосно, било би комично. Из ове трагикомедије мора се поставити озбиљно питање: Шта ће бити са србистиком у онлајн настави? Шта се може добро очекивати када ни ранији систем образовања није био погодан за култивисање (српског) језика и када се читање (књижевност) своди на минимум. Какво тек стање можемо очекивати у србистици када једини филтер и контролор (не)писмености, односно наставник–предавач језика и књижевности, у новом облику наставе буде још више маргинализован.

ЗАКЉУЧАК

Као закључак анализе могло би се навести: србистика, односно предметност српског језика и књижевности, по броју и областима (језика, књижевности, методике) еквивалентно је заступљена на Педагошком факултету у Бијељини (ПФБ) у односу заступљености србистике на сличним факултетима у матици, односно Републици Србији. Диферентност назива и садржаја предмета своди се на ниво нијанси. Знатно је другачија ситуација са изборним предметима јер је изборни репертоар далеко скромнији на ПФБ у односу на конкуренте. Иако је, генерално гледано, број часова посвећен србистици недовољан због комплексности садржаја предмета који чине ову област.

Од кванитативне анализе много је важније навести сам исход рада – предметни наставници су незадовољни предзна-

њем бруцоша из српског језика и књижевност, као и стеченим знањем након завршеног студија. Лоше предзнање отежава праћење наставе која је замишљена да утемељи и надогради основно знање. Због тога у знању будућих учитеља остају бројне „празнине”⁷. Имајући у виду да је неспорна важност и улога учитеља у стицању првих знања из језика и књижевности у млађим разредима основне школе за даље образовање (Брборић 2018: 172), овако стање је неопходно систематски и трајно рјешавати.

Знајући да је српски језик и радни језик наставе, односно језик на којем се изводи комуникација на линији наставник – ученик, онда је недопустиво да поједини студијски програми, као што је *Техничко образовање и информатика* на ПФБ, немају ниједан предмет који би бар „освјежио” писменост (језичку норму и језичку културу) будућих дипломираних професора техничког образовања и информатике. Зато се и дешавају нелогичне ситуације „да наставници матерњег и страних језика улажу велики напор да описмене ученике, а да наставници осталих предмета својим незнањем тај напор готово да обесмишљавају” (Ковачевић 2012: 21). И на крају, али нимало спорадично, нарочито када је у питању србистика на педагошким и(ли) учитељским факултетима, неопходно је нагласити да ови факултети образују и усавршавају кадар који ће бити „замајац” у образовању будућих генерација. Професори разредне наставе су први који постављају темеље у описмењавању и школовању и сваки пропуст у њиховом усавршавању погодиће цијели систем.

Под утицајем пандемијских дешавања и извођења онлајн наставе, србистика је пред новим изазовом, сигурно још озбиљнијим и погубнијим него што је била раније. У вези са овим проблемом коначан закључак се не може извести, али би се свакако требало њиме озбиљније позабавити.

⁷ Овдје ћу навести један случај из праксе који је по својој природи анегдотичан, али, нажалост, поражавајући. На критику лошег знања, студент се пожалио да то дјеча у основној школи не уче, да је то изнад њиховог образовања. Слиједећи његову „логику”, знање професора разредне наставе требало би да буде лимитирано нивоом основношколског образовања. Тиме бисмо добили да је сваки средњошколац „надрастао” знање професора разредне наставе.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Брборић 2019: В. Брборић, „Статус српског језика у образовном систему Србије”, *Семинар српског језика књижевности и културе, Предавања 8*, Београд: МСЦ.

Кнежевић 2013: С. Кнежевић, „Ко нас учи писати”, *Прилози настави српског језика и књижевности I/1*, Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске, 121–125.

Ковачевић 2012: М. Ковачевић, „Статус српског језика на српским универзитетима”, *Филологија и универзитет*, (Тематски зборник радова), Наука и савремени универзитет 1, Ниш: Филозофски факултет: 13–25.

Милосављевић 2003: П. Милосављевић, *Увод у србистику*, Београд: Требник.

Интернетски сајтови:

<http://www.pfb.ues.rs.ba/studije.php> за Педагошки факултет у Бијељини;

http://www.uf.bg.ac.rs/?page_id=36 за Учитељски факултет у Београду;

<http://www.pef.uns.ac.rs/index.php/2015-03-31-06-44-10/studij-ski-programi/18-osnovne-studije> за Педагошки факултет у Сомбору

<https://pefja.kg.ac.rs/osnovne-akademske-studije/> за Факултет педагошких наука у Јагодини

STATUS OF SERBIAN STUDIES
AT THE FACULTY OF PEDAGOGY
IN BIJELJINA

Summary

The paper analyzes the presence of Serbian studies in the teaching process of basic studies at the Faculty of Pedagogy in Bijeljina (FPB) of the University of East Sarajevo; the representation of these subjects is compared with the same or related subjects at the Faculty of Teacher Education in Belgrade (FTE), the Faculty of Pedagogy in Sombor (FPS) and the Faculty of Pedagogical Sciences in Jagodina (FPSJ). In addition to the above, the problems that accompany this teaching area, which are noticed by the subject teachers, are briefly considered. The paper also raises one current question – Serbian studies in online teaching –

to which a final answer cannot yet be given. The analysis was focused on study programs that educate graduate teachers, i.e. class teachers, and indicates that Serbian studies at FPB is equivalently represented by the number of compulsory subjects in relation to the faculties in the home, while the repertoire of elective courses differs significantly – FPB students have poorer choices. A better offer of elective courses at FPB would direct students much more to the field of Serbian studies. The teaching contents of the course were not the subject of a studious analysis, and the long-term experiences of teachers and associates who teach Serbian language and literature at PFB indicate poor prior knowledge of future freshmen. Under the influence of pandemic events and online classes, Serbian studies is facing a new challenge, certainly even more serious and devastating than it was before. Regarding this problem, the final conclusion cannot be reported, but it should certainly be taken more seriously.

Key words: Serbian studies, Serbian language and literature, teaching, Faculty of Pedagogy in Bijeljina.

Saša Đukić

Јадранка Ж. Милошевић*

Завод за унапређивање
образовања и васпитања

ПРОБЛЕМ ПРОЦЕДУРА ПРИЛИКОМ ОДОБРАВАЊА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу предлагања и одобравања нових програма наставе и учења учествују стручне комисије које оснива Завод за унапређивање образовања и васпитања. Иако су комисије формиране на основу јавног позива и листе сарадника која се налази на званичном сајту Министарства просвете, науке и технолошког развоја, шира јавност поставља питање у вези са начином рада комисија. Стога се нужно мора објаснити редослед процедура предлагања и одобравања програма наставе и учења општеобразовних предмета међу којима је и Српски језик, односно Српски језик и књижевност.

Кључне речи: програм наставе и учења, српски језик, српски језик и књижевност, процедура

УВОД

Српски језик/Српски језик и књижевност као примарни општеобразовни наставни предмет заузима веома важно место у читавом процесу образовања младих. Знање којим ученици овладају током осмогодишњег и средњошколског образовања постаје основа за даљи развој и стручно и професионално усавршавање током читавог живота. Због тога је веома важно изградити позитиван став према предметима од националног значаја, коме свакако припада и Српски језик и књижевност, као и развијати функционална знања у вези с овим предметом. Настава српског језика изводи се према одређеном наставном програму.

Наставни програм представља документ у коме је прецизиран предлог наставних садржаја одређеног предмета који

* jadrankalara@gmail.com

су равномерно распоређени у складу са наставним планом. У образовном систему Републике Србије „наставни програм представља основни документ којим се прописује кад, шта и како наставници треба да раде. Програми садрже циљеве и задатке наставног предмета, пописе наставних садржаја и упутство за њихову реализацију у коме се начелно описује како наставници треба да раде да би се остварили жељени циљеви образовања”. (Милошевић, 2017)

Наставни програми израђени су у складу са стандардима везаним за предмет Српски језик и књижевност. У вези с тим „општи стандарди постигнућа за крај основног образовања, општег средњег образовања и средњег стручног образовања дефинисани су на основу очекиваних компетенција¹ које ученици треба да развију до краја свог школовања. За сваку компетенцију дефинисана су три стандарда (нивоа постигнућа) – основни, средњи и напредни. Сваки стандард (ниво) дефинише знање, вештине и ставове које ученици треба да поседују, као и то с којим изазовима могу да се носе како би испунили тај стандард (ниво). Три стандарда (нивоа) су кумулативна и уграђена један у други тако да ученици на напредном нивоу испуњавају захтеве сва три нивоа”. (Милошевић, 2017)

Реформисани наставни програми, са називом *програми наставе и учења*, читавом структуром су усмерени ка крајњем циљу, а то је достизање образовних исхода који се дефинишу „као знања, умења, ставови и вредности којима ученик треба да располаже или влада у одређеном, унапред дефинисаном тренутку у процесу образовања кроз који пролази”. (Милошевић, 2017)

Поставља се питање у којој мери наставни план и програм доприносе значају предмета Српски језик и књижевност у целокупном образовном систему и које су потешкоће које се јављају приликом доношења новог плана и програма. У процесу предлагања и усвајања наставних планова и програма за све наставне предмете важно место заузимају следеће институције: Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Национални просветни савет и Завод за

¹ Компетенција је способност ученика да повезује теоријско и практично знање из неке области и да изгради став о нечему.

унапређивање образовања и васпитања – у складу са својим овлашћењима.

Имајући у виду дате констатације, циљ рада јесте да сагледамо колико процедуре које се спроводе у циљу унапређивања образовања на релацији Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Национални просветни савет и Завод за унапређивање образовања и васпитања олакшавају или отежавају доношење нових програма наставе и учења.

Предмет истраживања представљају важећи закони и прописи који се примењују приликом процеса доношења нових програма за одређене наставне предмете. Примењена је дескриптивна метода која у овом случају подразумева анализу садржаја постојећих аката која се примењују на рад Завода у целини. У раду смо покушали да одговоримо на следећа питања: 1) која је улога Завода у систему образовања и васпитања; 2) како изгледа читав процес израде нових наставних планова и програма; 3) колико је наставни програм усклађен са наставним планом и како се то одражава на наставни предмет Српски језик и књижевност.

Корпус анализе чине законска и подзаконска акта неопходна за рад и функционисање Завода за унапређивање образовања и васпитања (у даљем тексту Завод) у складу са његовим овлашћењем и надлежношћу у образовном систему.

УЛОГА ЗАВОДА У СИСТЕМУ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Када је реч о месту и улози Завода у систему образовања и васпитања, јасно је да Завод обавља стручне послове које му поверава и налаже Министарство. С тим у вези, на основу Закона о основама система образовања и васпитања², а у вези са Законом о јавним службама³, Влада Републике Србије донела је одлуку о оснивању Завода за унапређивање образовања и васпитања⁴.

² Службени гласник РС, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04, члан 17, став 2.

³ Службени гласник РС, бр. 42/91 и 71/94, чланови 4 и 13.

⁴ Службени гласник РС, бр. 73 од 25. јуна 2004., 5 од 22. јануара 2014., 45 од 22. маја 2015.

Чланом 1 дефинише се улога Завода у систему образовања и васпитања и гласи: Завод се оснива „за обављање развојних, саветодавних, истраживачких и других стручних послова у предшколском, основном и средњем образовању и васпитању, у складу са Законом о основама система образовања и васпитања (у даљем тексту: Закон), ради праћења, обезбеђивања и унапређивања квалитета и развоја система образовања и васпитања”⁵.

Чланом 2 исте одлуке прецизира се делатност Завода који: „обавља стручне послове из области образовања и васпитања и учествује у припреми прописа из надлежности Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Националног просветног савета и Савета за стручно образовање и образовање одраслих, као и друге послове у складу са законом, актом о оснивању и статутом Завода”⁶

Завод у свом саставу има организационе јединице – центре, и то:

- Центар за развој програма и уџбеника;
- Центар за стручно образовање и образовање одраслих;
- Центар за професионални развој запослених у образовању.

Предлози нових наставних планова и програма израђују се у Центру за развој програма и уџбеника. Делатност овога Центра одређена је чланом 6 одлуке о оснивању Завода и гласи: „Центар за развој програма и уџбеника обавља стручне послове који се, нарочито, односе на: припрему стандарда: квалитета уџбеника и наставних средстава; услова за остваривање посебних програма у области предшколског васпитања и образовања; припрему: основа програма предшколског васпитања и образовања; наставних планова и програма основног, општег средњег и уметничког образовања и васпитања; основа васпитног програма; дела наставног плана и програма стручног образовања и васпитања и образовања одраслих за општеобразовне предмете; припрему програма предшколског и основног образовања у иностранству; припрему плана уџбеника основног

⁵ Службени гласник РС, бр. 73/2004.

⁶ Сл. гласник 5/2014.

и средњег општег и уметничког образовања и васпитања и учествовање у припреми плана уџбеника општеобразовних предмета стручног образовања и образовања одраслих; предлагање министру одобравања уџбеника и наставних средстава основног и средњег општег и уметничког образовања и васпитања, општеобразовних предмета средњег стручног образовања и васпитања и образовања одраслих; друге послове, у складу са законом и актом о оснивању. Стручни послови који се односе на предлагање министру одобравања уџбеника и наставних средстава основног и средњег општег и уметничког образовања и васпитања, општеобразовних предмета средњег стручног образовања и васпитања и образовања одраслих, обављају се као послови који су Законом поверени Заводу”.⁷

Центар за професионални развој запослених у образовању обавља стручне послове који обухватају: припремање стандарда компетенција за професију наставник и васпитач; унапређивање и развој система сталног стручног усавршавања и професионални развој запослених у образовању; припремање програма за увођење у посао приправника и програма за полагање испита за дозволу за рад наставника, васпитача, стручних сарадника и директора и пружање стручно-педагошке помоћи запосленима у образовању.

Центар за стручно образовање и образовање одраслих остварује послове који се односе на: развој, праћење и осигурање квалитета средњег стручног образовања и образовања одраслих; стручно усавршавање након завршеног средњег образовања, стручно оспособљавање и обуку, припремање стручне матуре, завршних, специјалистичких и мајсторских испита, припремање програма стручног оспособљавања и обуке, као и давање стручне оцене уџбеника и наставних средстава за средње стручне школе и образовање одраслих.

На основу наведеног, најважнију улогу у предлагању и креирању планова и програма за одређене наставне предмете, а самим тим и за наставни предмет Српски језик има Центар за развој програма и уџбеника који обавља стручне послове у Заводу.

⁷ Сл. гласник 5/2014.

ПРОЦЕС ИЗРАДЕ НОВИХ НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА

Неопходан услов на основу кога Завод приступа изради нових планова и програма јесте писмени налог упућен од стране Министарства. Тим налогом прецизирани су рокови и средства одређена за израду наставних програма.

Чланом 9а донете одлуке о оснивању Завода утврђује се следеће: „Завод је дужан да послове припреме или учешћа у припреми подзаконских аката које доноси Национални просветни савет или министар обави и припремљене материјале достави Министарству у року који му одреди министар. Поступак покреће министар достављањем захтева Заводу”⁸.

Процедура је следећа. Када Завод добије налог од Министарства, неопходно је да се у Центру за развој програма и уџбеника сачини предлог Комисије за израду новог наставног програма. Чланови те комисије могу бити искључиво лица са листе стручних сарадника која је објављена на основу спроведеног јавног позива.

Чланом 9 донете одлуке о оснивању Завода прописано је да „Завод може да образује посебне стручне комисије и тимове из реда компетентних лица у области образовања и васпитања или да ангажује научноистраживачке установе, уз претходну сагласност Министарства”⁹.

На оснивање, организацију и рад Завода примењују се прописи о јавним предузећима¹⁰.

Такође, на рад Завода примењују се прописи, односно процедуре које се односе на рад у другим јавним службама. Према томе, на оснивање стручних комисија које ће предлагати нове програме наставе и учења за одређене наставне предмете примењује се Закон о јавним набавкама из 2014. године.

Чланом 1 Закона о јавним набавкама¹¹ „уређује се планирање јавних набавки, услови, начин и поступак јавне набавке; регулише централизација јавних набавки; уређује јавна набавка у области водопривреде, енергетике, саобраћаја и поштан-

⁸ Сл. гласник 5/2014.

⁹ Службени гласник РС, број 5/2014.

¹⁰ Службени гласник РС, број 5/2014.

¹¹ Службени гласник РС, бр. 124 од 29. децембра 2012, 14 од 4. фебруара 2015, 68 од 4. августа 2015.

ских услуга и у области одбране и безбедности; одређује начин евидентирања података о јавним набавкама; одређују послови, начин рада и облик организовања Управе за јавне набавке и Републичке комисије за заштиту права у поступцима јавних набавки; одређује начин заштите права у поступцима јавних набавки и у другим случајевима у складу са законом; уређују и друга питања од значаја за јавне набавке”.

Наручиоцем јавне набавке¹², било да су у питању материјалне или интелектуалне услуге, сматра се сваки државни орган, орган аутономне покрајине и орган локалне самоуправе. Пошто Завод припада Управи за заједничке послове, на његов рад се примењује Закон о јавним набавкама.

Како би Завод могао да ангажује сараднике за различите области који су неопходни за рад и функционисање Завода, дужан је да у законском року распише јавни позив за интелектуалне услуге. Потребан услов за учешће на конкурс испуњавају наставници основних и средњих школа са пет година искуства, односно рада у струци, професори универзитета и истраживачи који имају научна звања и раде у институтима¹³.

Јавни позив за стручне сараднике спроводи се управо у циљу транспарентности рада Завода и јавности у раду приликом доношења важних докумената из надлежности Завода. С тим у вези, после спроведеног јавног позива и објављене листе стручних сарадника, а на основу налога Министарства, саветник координатор за српски језик предлаже директору Завода чланове комисије за израду програма наставе и учења. Саветник предлаже онолико чланова колико је захтевом дозвољено, а то је најчешће два члана са универзитета или из института, два члана из основне или из средње школе а пети члан је саветник координатор. Број чланова је ограничен средствима која су намењена за израду програма. Такође је рад Комисије условљен и роковима за израду програма. Подсећамо да су програми из српског језика за средњу школу чекали на озбиљну реформу (ревизију) око 27 година¹⁴.

¹² *Јавна набавка* је набавка добара, услуга или радова од стране наручиоца, на начин и под условима прописаним овим законом, Службени гласник РС, број 68/2015.

¹³ Под институтима подразумевају се: Институт за српски језик, Институт за књижевност, Институт за педагошка истраживања и сл.

¹⁴ Важећи наставни програми усвојени су 1991. и примењивани су у пракси до 2018.

Комисија за српски језик у веома кратком року израђује *преглед* новог програма наставе и учења и шаље га на усвајање Националном просветном савету а НПС даље (са примедбама или без примедби) такав програм шаље Министарству. Одлуком министра просвете, програм се објављује у Службеном гласнику и после 8 дана од дана објављивања постаје пуноснажан.

УСКЛАЂЕНОСТ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА СА НАСТАВНИМ ПЛАНОМ

Наставни план подразумева распоред броја часова наставних предмета према броју предмета и броју часова равномерно распоређених за једну школску годину. Ако се узме у обзир број наставних предмета и број часова по предметима, јасно је да за Српски језик остаје пет часова недељно у разредној, пет часова недељно у предметној настави за пети разред и четири часа недељно за шести, седми и осми разред предметне наставе. У средњој школи, тачније у гимназији, предмет Српски језик и књижевност такође је заступљен према важећем плану, а то значи три или четири часа недељно у зависности од смера гимназије¹⁵. Завод не утиче на број часова српског језика и књижевности који је миноран у односу на друге европске земље.

На основу важећег плана, а то је четири часа недељно у просеку, треба заступити велики број књижевних садржаја, развијати код ученика читалачке навике¹⁶ и обухватити све епохе од античке књижевности до савремене књижевности као и значајније писце националне књижевности. Учесници у изради програма сусрећу се са великим проблемима: како опширну светску и српску књижевност сместити у минорне оквире, како испоштовати канон у српској књижевности, како реализовати основну а како изборну литературу сходно малом

¹⁵ Општи, друштвено-језички или природно-математички смер гимназије.

¹⁶ „Усавршавање литерарне рецепције ученика, стварање и развијање трајних читалачких навика и оспособљавање ученика да самостално читају, доживљавају, тумаче и оцењују књижевноуметничка дела представљају основне исходе у настави српског језика и књижевности како у основној, тако и у средњој школи.” (Стевановић, 2020: 137).

броју часова српскога језика. С друге стране, тако смештени садржаји из књижевности у програм наставе и учења, без могућности детаљне обраде и анализе књижевних дела, знатно утичу и на читалачке навике ученика. С тим у вези, истраживања показују следеће: „Разматрајући читалачке навике средњошколаца у школском контексту (читање школске лектире), можемо уочити да само 46,9% ученика чита све књиге које припадају опусу који је прописан курикулумом. Понеку књигу из корпуса школске лектире прочита 41,2% ученика, готово да не чита 7% њих, а школску лектуру уопште не чита 4,9% ученика. Овакав налаз се може сматрати и донекле очекиваним ако имамо у виду да читалачке преференције адолесцената неретко нису усмерене на обавезно школско штиво.” (Стевановић и сар., 2020: 143–144)

Стога и долази до неразумевања јавности јер је наставним планом ограничен број часова а самим тим и број садржаја књижевних дела. Српска књижевност захтева већи број часова за реализацију програма наставе и учења како би знања ученика постала трајно усвојена и применљива. Српски језик захтева већи број часова с обзиром на резултате истраживања који се односе на језик и језичку културу (Стевановић, 2012; Стевановић, 2013; Стевановић, 2014а; Стевановић, 2014б).

Да ли је пут ка решењу овога проблема натпредметни статус српскога језика? У том циљу пише Р. Драгићевић указујући на пропорцију заступљености рускога језика и математике: „У Србији се стално успоставља паралела између Српског језика и Математике и инсистира се на истом броју часова из ова два предмета. Овај руски пример показује нам да, не умањујући изузетан значај наставе Математике, убедљиву предност ипак треба дати Српском језику као натпредметном курсу. Задатак надлежних за питање статуса Српског језика у школи јесте да се изборе за његов натпредметни статус”. (Драгићевић, 2015: 119)

У истом духу је и тумачење М. Ковачевића: Српски језик је „обавезан предмет у основношколском и средњошколском образовању (и то у свим смјеровима: у гимназијама и свим осталим стручним четворогодишњим и трогодишњим школама). И док је у основним школама не само програмски него и изведбено српски језик по правилу међу најзахтјевнијим

предметима, дотле је у средњој школи он 'предмет' на папиру, предмет који постоји у плану, предмет за који постоје чак и програмски садржаји, којих, на жалост, у стварности, у изведбеном наставном процесу нема. Они једноставно остају на нивоу 'зацртаних', предвиђених и најчешће никад нереализованих садржаја". (Ковачевић, 2012: 14)

У прилог томе долази и чињеница да у програму има веома мало часова језика који су посвећени правопису. О томе, приликом истраживања познавања језика и правописа у писменим задацима ученика, Ј. Стевановић констатује: „Настави правописа припада значајно место у образовном систему у нашој земљи, јер ученици изучавају правописна правила током основношколског и средњошколског образовања. Такође, требало би имати на уму да је поштовање ортографије предуслов функционалне писмености". (Стевановић, 2019: 177)

У даљем тексту Стевановић указује на значај функционалног образовања и писмености ученика: „Начин на који је настава језичке културе, али и настава српског језика и књижевности у целини, конципирана у наставном програму (програму наставе и учења) и у уџбеницима, одабир адекватних наставних метода, дидактичких принципа и методичких поступака представља основни услов за ваљано развијање и унапређивање језичке културе ученика која почива на постулатима књижевнојезичке и стилске норме". (2019: 187)

Све то потврђује чињеницу да се настава Српског језика изводи осам година у основној и четири године у средњој школи и да она представља основ за образовање, језичку културу и културу уопште, али и основ за доживотно учење у свакој професији. Стога програми наставе и учења морају бити функционални а то претпоставља да је неопходно мењати и наставни план, односно повећати број часова српскога језика по години учења.

ЗАКЉУЧАК

У вези са доношењем нових програма наставе и учења закључујемо да Завод не утиче на имена стручних сарадника који ће бити на листи стручних сарадника, на рокове за израду програма као ни на средства којима ће бити плаћени спољни

сарадници. Завод даје предлог програма наставе и учења који се шаље на НПС на даље разматрање а коначни облик програма наставе и учења верификује министар просвете.

Реформисани наставни програми „нису иновирани само у домену садржаја (смањен број књижевних дела за обраду, наставне јединице из језика сведене на одређену меру и равномерно распоређене за обраду у основној и у средњој школи), него се новине претежно односе на начин примене нових програма при чему наставни садржаји представљају само средство а не циљ за достизање одређених исхода из наставног предмета Српски језик/Српски језик и књижевност, било да је реч о програмима за основну школу или за гимназију”. (Милошевић, 2019)

Очекивања после примене нових програма наставе и учења свакако су много већа него пре реформе програма. С тим у вези, „у средиште пажње требало би да буде постављена примена стечених знања и умења у језичкој пракси, што води ка ефикаснијем имплементирању постулата целокупне наставе српског језика и књижевности и успешнијем развијању језичког сензибилитета ученика. Посебно место у овом процесу свакако припада књижевном делу, као врхунском примеру језичког стваралаштва које обилује језичко-стилским средствима помоћу којих се изграђује укус ученика и богати речник”. (Стевановић, Милошевић 2019: 192–193)

Реформа наставних програма, међутим, не може дати очекиване резултате без измене наставног плана у неком будућем периоду.

Поменута истраживања из језика и језичке културе (2012–2020) диктирају предуслов за повећање броја часова српског језика а све то условљава измену наставног плана. Уколико дође до његове измене, повећаће се број часова српског језика што је у циљу унапређивања знања и образовања везаних за предмет Српски језик и књижевност у основним и средњим школама. Овладавање потребним знањима из поменутог наставног предмета ствара предуслов за квалитетно развијање доуниверзитетског и универзитетског образовања као и доживотног образовања свих јединки нашега друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић 2015:** Рајна Драгићевић, „Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе”, *Узданица*, XII/1, 117–129.
- Бежен 2012:** Ante Bežen, „Hrvatski učenici o svom jeziku uče najmanje u Europi”, *Slobodna Dalmacija*, 1. jun 2012: <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/176433/Default.aspx>
- Јовановић Симић 2014:** Јелена Јовановић Симић, „О појму матерњи језик и о српском матерњем језику”, *Књижевности и језик*, бр. LXI, св. 1–2, Београд 2014., 13–27, Београд: Друштво за српски језик и књижевност
- Ковачевић 2012:** Милош Ковачевић, „Статус српског језика на српским универзитетима”, *Филологија и универзитетски зборник радова, Наука и савремени универзитетски 1*, Ниш: Филозофски факултет, 13–26.
- Методичко писмо:** *Методическое письмо* о преподавању ученог предмета «Русский (родной) язык» в условиях введения федерального компонента государственного стандарта общего образования: www.ed.gov.ru.
- Милановић 2014:** Александар Милановић, „Српски уче као страни”, *Вечерње новости*, 14. април 2014: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:487389-Srpski-uce-kao-strani>
- Милошевић 2017:** Јадранка Милошевић, „Нормативи који прате реформу образовања”, у: Б. Милић (ур.), *Свеиј речи, часопис за српски језик и књижевности*, бр. 43–44, Београд, Друштво за српски језик и књижевност.
- Милошевић 2019:** Јадранка Милошевић, „Нови наставни програми – обуке наставника и реализација програма”, у: Б. Милић (ур.), *Свеиј речи, Часопис за српски језик и књижевности*, бр. 47 – 48, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 49–51,
- Стевановић 2012:** Jelena Stevanović, „Odnos postignuća učenika u domenu kulture izražavanja i ishoda nastave srpskog jezika u srednjoj školi”, у: S. Marinković (ur.), *Nastava i učenje – ciljevi, standardi, ishodi* Ужиче: Учитељски факултет, 459–472.
- Стевановић 2013:** Jelena Stevanović, „Figure harmoničnog protivrečja u izražavanju srednjoškolaca”, *Naš jezik*, god. XLIV, br. 1–2, 103–118.
- Стевановић 2014а:** Jelena Stevanović, „Uticaj stranih jezika na izražavanje mladih: pitanje globalizacije ili nedovoljno razvijene jezičke kulture”, у: M. Kovačević (ur.), *Наука и глобализација*,

knj. 8, tom 1/2, ISBN 978-99938-47-58-8, Pale: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 425–436.

Стевановић 2014б: Jelena Stevanović, „О спојеном и одвојеном писању речи у изражавању младих”, *Radovi Filozofskog fakulteta*, god. 16, br. 2, Pale: Filozofski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, 293–306.

Стевановић 2019: Jelena Stevanović, „Језичка култура у образовном контексту”, у: Е. Lazarević, D. Malinić, N. Gutvajн и N. Ševa (ur.), *Nastava i učenje u procesima modernizacije Srbije*. Beograd: Institut za pedagoška истраживања, 173–189.

Стевановић, Ранђеловић, Лазаревић 2020: J. Stevanović, B. Ranđelović и E. Lazarević, „Ћиталачке навике ученика средњих школа у Србији”, *Zbornik Instituta za pedagoška истраживања*, 52/1, Beograd, 136–180.

Стевановић, Милошевић 2019: Јелена Стевановић, Јадранка Милошевић, „Лексичко-семантичке особености у делима српских писаца и настава српског језика и књижевности”, *Испираживачки радови*, бр 99, Београд: Институт за педагошка истраживања, 192–193.

Документи:

Правилник о општим стандардима постигнућа – образовни стандарди за крај обавезног образовања за крај првог циклуса обавезног образовања *Сл. гласник РС – Просвејтни гласник*, бр. 5/2010.

Правилник о образовним стандардима за крај првог циклуса обавезног образовања за предмете српски језик, математика и природа и друштво *Сл. гласник РС – Просвејтни гласник*, бр. 5/2011.

Стратегија образовања и васпитања у Србији до 2020. године, *Сл. гласник РС*, бр. 107/2012.

Правилник о општим стандардима постигнућа за крај општег образовања и средњег стручног образовања, *Сл. гласник РС*, бр. 117/2013.

Службени гласник РС, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04.

Службени гласник РС, бр. 42/91 и 71/94.

Службени гласник РС, бр. 73/2004, 5/2014, 45/2015.

Службени гласник РС, бр. 73/2004.

Сл. гласник РС, бр. 5/2014, 124/2012, 14/2015, 68/2015.

PROBLEM PROCEDURES WHEN APPROVING TEACHING AND LEARNING PROGRAMS

Summary

Curriculum reform cannot be achieved without mutual cooperation of the Ministry of Education, Science and Technological Development, the Institute for the Advancement of Education and Upbringing and all other relevant factors of education such as schools, faculties, institutes. Procedures must be harmonized in adopting new curricula for the subject Serbian Language and Literature. It is necessary to increase the number of mother tongue classes, considering the research that proves that primary and secondary school students do not know their language enough.

Key words: teaching and learning program, Serbian language, Serbian language and literature, procedure

Jadranka Milošević

ДЕКЛАРАЦИЈЕ

*Прва интеркатедарска србистичка
конференција,
Тришћ, 19–21. јун 2020.*

Учесници Прве интеркатедарске србистичке конференције – коју чине представници свих србистичких катедри на свим филолошким, филозофским, учитељским и педагошким факултетима у Србији, Републици Српској и Црној Гори, укључујући и представнике Института за српски језик САНУ, Института за књижевност и уметност у Београду и Завода за унапређење образовања и васпитања у Београду – једногласно су усвојили

**ДЕКЛАРАЦИЈУ
О НЕОПХОДНОСТИ ПОВЕЋАЊА
БРОЈА ЧАСОВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ У ОСНОВНОЈ
И СРЕДЊОЈ ШКОЛИ**

Декларација се заснива на природи и значају наставе српског језика и књижевности у нас, свести о њеној улози у образовању као наставног предмета и наставног језика, богатству језичког и књижевног садржаја, као и месту и броју часова овог предмета у европским образовним системима.

1. Настава српског језика и књижевности представља једино систематско и континуирано увођење младих у знања и просторе матерњег језика и књижевности, са пресудним утицајем на изграђивање не само њихове језичке и књижевне културе него, још битније, њиховог односа према култури уопште. Готово свакодневно, у можда најзначајнијем периоду за развој личности, они се сусрећу са логиком и лепотом матерњег језика и светом књижевних дела. Представа изграђена у школи не губи се никада сасвим и због тога је њена сазнајна и образовна

улога немерљива. Колико су улога и значај матерњег језика и књижевности велики, говори и податак да није било ниједног образовног система у било ком времену у коме овај предмет није имао статус најзначајнијег предмета.

Ученици једино наставом српског језика и књижевности развијају своје говорне способности, обogaђују речник, савладавају правила мисаоне писмености, напредују у процесу овладавања правилима језичке културе, што је све нужни предуслов за добро савладавање садржаја других предмета. Језичко стваралаштво не може се поредити са било којим другим типом стваралаштва. Моћ језика је оно што човека највише одваја од свих других бића, а та се моћ младим људима најбоље може и мора предочити кроз моћ књижевне речи, као најпотпунијег испољавања језика.

2. Матерњи језик и књижевност јесу највреднија духовна добра једнога народа, чувари његовог памћења и културе. Зато матерњи језик никада није само средство комуникације (као што се, неретко, чује), он је носилац наше колективне и индивидуалне меморије које се међусобно допуњују и снаже. Језик и књижевност су у темељима не само личног него и националног и културног идентитета: најбоље се, ако не и једино, кроз садржаје књижевности може код ученика развити љубав према властитој култури, према властитим националним вредностима и њиховом месту у ризници европске и светске културе. Они поседују дубину у коју су унели памет и памћење културе који се, читањем и разумевањем, надодају на читаочеву појединачну памет и памћење. Није без разлога речено да је улагање у матерњи језик и књижевност једнако улагању у националну безбедност и слично грађењу снажне бране пред опасности од колонијалног статуса народа.

Једино се кроз континуитет српског језика и српске књижевности може пратити континуитет културног развоја српскога народа – од Светога Саве до данашњих дана. Српски језик и књижевност су наша културна и духовна вертикала. Снажно ослоњена на језик и културно памћење (а својом природом делујући на човекове емоције, чула и интелект), књижевност повезује све епохе развоја српске културе. Није могуће ниједан период тог развоја заобићи. Зато се у програмима

и за основну и за средњу школу морају наћи представници свих књижевних епоха. И зато програми изгледају преобимни. У њима нису нити могу бити само српски аутори, него и светски, јер се мора успоставити међуоднос са светским епохама и писцима, пошто се вредност једне књижевности увек одређује и компаративно.

3. Због недовољног броја часова, упркос изузетним напорима учитеља, наставника и професора, свесних своје улоге и мисије, настава српског језика и књижевности није у могућности да у потпуности остварује вишеструку и изузетно значајну улогу: да изграђује темељна граматичка знања и усвајање функционалне писмености код ученика, да негује њихову љубав према читању и разумевању књижевности, да развија и снажи њихов културни и национални идентитет. Богатство и разноврсност наставних садржаја у супротности су са малим бројем часова, што ауторе програма ставља пред непремостиве тешкоће, наставнике присиљава на сажимање градива, а ученике онемогућава да у потпуности стичу знања и уживају у лепоти свога језика и књижевности. Тако се нужно уместо потпуних знања, због броја часова, често остварују само парцијална знања. А парцијална знања, познато је, и нису права знања.

4. Број часова матерњег језика и књижевности у Републици Србији је знатан у поређењу са већином других предмета (5 часова недељно у млађим разредима, укључујући и пети, а 4 у старијим, 4 и 3 у гимназији), осим са математиком, са којом је готово изједначен по броју часова. Међутим, недељни фонд часова приметно је мањи у поређењу са свим европским, па и многим ваневропским земљама. Други, не мање паметни од нас народи никад нису доводили у питање посебан положај свог матерњег језика и националне књижевности. Ево неколико примера: Француска има од 8 до 10 часова недељно, Турска 8 до 10, Русија 9 (у овој земљи матерњи језик није само општеобразовни језик првог реда, већ има *надпрегметни* статус), Словачка 9, Аустрија и Португалија 8 итд. Нема ниједне европске државе која има мање од 7 часова у почетним разредима, да би потом тај број варирао, зависно од узраста ученика.

Захтев за повећање броја часова јесте насушна потреба не само наставе српског језика и књижевности него целог образовног система. То не подразумева унапређивање знања само једног изолованог предмета него целог образовног система, јер се унапређивање у знањима и ученичким способностима у српском језику и књижевности нужно шири на учење свих предмета. Српски језик и књижевност није, наиме, само наставни предмет од изузетног значаја, већ је и наставни језик, основа за учење свих других предмета. Окосница основношколског и средњошколског програма морају бити садржаји српског језика и књижевности јер се по њиховој успешности мери успешност реализације и садржаја свих осталих предмета.

5. Због тога са пуним правом тражимо да предмет Српски језик и књижевност добије у нашем образовном систему оно место које заслужује, односно да се, најпре, повећа број часова у основној и средњој школи: на *најмање* 7 часова у млађим разредима основне школе, на 6 часова у старијим разредима основне школе, на 5 часова у гимназијама на свим смеровима и на 3–4 часа у средњим стручним школама (зависно од типа школе и године учења).

6. Учесници *Прве интеркатедарске србистичке конференције* сматрају да је неопходно да надлежне образовне институције, пре свега Министарство просвете и науке, Национални просветни савет, Друштво за српски језик и књижевност, Завод за унапређење образовања и васпитања, као и академска заједница у целини, предузму све неопходне мере да Српски језик и књижевност добије оно место у нашем образовном систему које му с правом припада. Најновије измене наставних планова показале су да има простора за остваривање значајних образовних стратешких искорака, а најновија збивања око нових наставних програма још једном су указала на неопходност повећања броја часова српског језика и књижевности. Сматрамо да свако одлагање повећања броја часова наноси ненадокнадиву штету српском образовању у целини.

У Тршићу, 19–21. јун 2020.

Учесници Прве интеркалџедарске србистичке конференције

- 1) Катедра за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду
- 2) Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду
- 3) Катедра за српски језик Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу
- 4) Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду
- 5) Департман за србистику Филозофског факултета у Нишу
- 6) Катедра за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Косовској Митровици
- 7) Катедра за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Косовској Митровици
- 8) Департман за српску књижевност и језик Државног универзитета у Новом Пазару
- 9) Катедра за српски језик и књижевност Филозофског факултета на Палама Универзитета у Источном Сарајеву
- 10) Катедра за српски језик и књижевност Филолошког факултета у Бањалуци Универзитета у Бањалуци
- 11) Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности Филолошког факултета у Никшићу Универзитета Црне Горе
- 12) Катедра за српски језик, књижевност и методику наставе српског језика и књижевности на Учитељском факултету у Београду
- 13) Катедра за филолошке науке Факултета педагошких наука у Јагодини
- 14) Катедра за језике и књижевност на Педагошком факултету у Ужицу
- 15) Катедра за језик и књижевност Педагошког факултета у Сомбору
- 16) Катедра за српски језик и књижевност Учитељског факултета у Лепосавићу
- 17) Катедра за српски језик и књижевност Педагошког факултета у Бијелини при Катедри за српски језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву
- 18) Институт за српски језик САНУ у Београду
- 19) Институт за књижевност и уметност у Београду
- 20) Завод за унапређивање образовања и васпитања

*Прва интеркатедарска србистичка
конференција,
Тршић, 19–21. јун 2020.*

Учесници Прве интеркатедарске србистичке конференције, одржане у Тршићу 20. јуна 2020. године, коју су чинили представници свих филолошких и филозофских факултета, као и представника учитељских и/или педагошких факултета у Србији, Републици Српској и Црној Гори, укључујући и представнике Института за српски језик САНУ, Института за књижевност и уметност у Београду и Завода за унапређење образовања и васпитања у Београду – усвојили су једногласно

**ДЕКЛАРАЦИЈУ
О СТАТУСУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
НА НЕСРБИСТИЧКИМ КАТЕДРАМА
И НЕНАСТАВНИЧКИМ ФАКУЛТЕТИМА**

Србисти одавно упозоравају да је језичка култура код Срба на врло ниском нивоу и да је срозавање писаног и говорног стандарда српског језика приметно на сваком кораку. Посебно у писаним и говорним медијима, али, нажалост, и у образовном систему. Основни разлог врло тешког стања српског језика и његовог писма ћирилице без сумње је игнорантски однос државних институција према српском језику, српском писму и општој језичкој култури. Тај однос најбоље се огледа у чињеници да важећи закон о језику и писму не укључује у службену употребу српски књижевни (стандардни) језик и ћирилицу у школи, чак ни у основној и средњој школи, а камоли на факултету. Зато је услов свих услова за побољшање статуса српског језика доношење новог *Закон о службеној употреби језика и писма*, одавно припремљеног и предатог у законску процедуру, али прећутно игнорисаног од српске владе, иако најзначајнији њени

представници стално наглашавају да је нужно чувати српски језик и ћирилицу као основне идентитетске критеријуме српскога народа.

Уз такав однос владе и надлежних државних институција и не треба да чуди толика неписменост, која је, да чуђење буде веће, постала општа карактеристика и највећег броја оних који се сматрају формално писменим: оних са завршеним факултетским образовањем, па чак и оних са докторатима, а из тога нису изузети чак ни универзитетски професори. Недопустиво је да неко предаје у основној школи, средњој школи или на факултету било који предмет а да је правописно, граматички и стилски неписмен. Не може се језичка култура и борба за чистоту српскога језика сводити само на наставнике и професоре српскога језика и књижевности. Нужно је да се наставници и професори и других школских и универзитетских предмета прикључе тој борби – да буду носиоци језичке културе, а не као сада, по правилу, носиоци језичке некултуре.

Да би се то постигло, по неподељеном мишљењу учесника Конференције, неопходно је побољшати статус српског језика у образовном високошколском систему, а то се може постићи испуњењем следећих трију услова.

1) Српски језик мора да буде обавезни предмет на свим страним филологијама. Тамо где он то није морају се довести у питање мастер радови и докторске дисертације у којима се истраживање заснива на контрастирању неког страног језика са српским језиком. А да о превођењу и не говоримо, јер је, ваљда, свакоме јасно да нико не може бити не само добар него ни преводилац уопште ако поред језика са кога преводи не познаје добро и матерњи језик.

2) Српски језик мора бити обавезни предмет на свим наставничким нефилолошким студијама, као нпр. на студију математике, хемије, физике, биологије, историје, географије, педагогије, психологије и др. Данас ни на једном од тих студијских програма нема српскога језика. Професори тих предмета морају помагати, а не својим језичким незнањем одмагати професорима српског језика у подизању писмености и језичке културе код ученика основних и средњих

школа. Мало је рећи да није логично да наставници српског језика и књижевности улажу велики напор да опишме ученике, а да наставници осталих предмета својим незнањем тај напор готово обесмишљавају. Српски језик мора и практично добити статус *језика курикулума* или *језика образовања*.

3) Велики је број ненаставничких факултета, односно смерова студија. Они се, с обзиром на нужност доброг познавања српског језика, могу поделити у две групе. Прву чине смерови (дисциплине) који у свом предмету изучавања готово као иманентне подразумевају садржаје српског језика, какви су нпр. студији новинарства, права и драмске уметности. На тим студијима српски језик мора бити обавезни предмет, јер се језичка (не)култура највише шири преко новинарског и правног језика, тј. преко публицистичког и административно-правног стила. Другу групу чине сви други ненаставнички факултети, на којима српски језик има статус курикуларног језика, тј. језика на којем се изводи настава. Не треба посебно ни наглашавати да је неопходно да сваки како професор тако и студент влада основама језичке културе, тј. правилне (и) контекстуално примерене употребе српског стандардног (књижевног) језика. У језичке садржаје на ненаставничким факултетима неопходно је укључити садржаје језика струке (специфичне за сваку универзитетску дисциплину, на пример за медицину, машинство, економију и сл.). Тако би у оквиру било ког универзитетског усмерења садржаји српског језика морали бити заступљени бар на нивоу функционалне писмености. Срамота је да факултетски образовани људи не владају бар елементарном и функционалном писменошћу. А данас је то у српскоме језику пре правило него изузетак.

Учесници *Прве интеркатедарске србистичке конференције* сматрају да је – у циљу подизања нивоа писмености, у циљу заустављања процеса ширења језичке некултуре, у циљу обезбеђења стварног статуса писмених онима који тај статус формално имају јер су факултетски образовани а језички необразовани – неопходно да надлежне образовне институције, пре свега Министарство просвете и науке,

Национални савет за високо образовање и универзитети, али и сваки факултет понаособ, предузму све неопходне мере како би се створили услови за системско искорењивање неписмености и језичке некултуре како код студената тако и код професора.

У Тршићу, 19–21. јун 2020.

Учесници Прве интеркалпедарске србистичке конференције

- 1) Катедра за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду
- 2) Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду
- 3) Катедра за српски језик Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу
- 4) Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду
- 5) Департман за србистику Филозофског факултета у Нишу
- 6) Катедра за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Косовској Митровици
- 7) Катедра за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Косовској Митровици
- 8) Департман за српску књижевност и језик Државног универзитета у Новом Пазару
- 9) Катедра за српски језик и књижевност Филозофског факултета на Палама Универзитета у Источном Сарајеву
- 10) Катедра за српски језик и књижевност Филолошког факултета у Бањалуци Универзитета у Бањалуци
- 11) Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности Филолошког факултета у Никшићу Универзитета Црне Горе
- 12) Катедра за српски језик, књижевност и методику наставе српског језика и књижевности на Учитељском факултету у Београду
- 13) Катедра за филолошке науке Факултета педагошких наука у Јагодини
- 14) Катедра за језике и књижевност на Педагошком факултету у Ужицу

- 15) Катедра за језик и књижевност Педагошког факултета у Сомбору
- 16) Катедра за српски језик и књижевност Учитељског факултета у Лепосавићу
- 17) Катедра за српски језик и књижевност Педагошког факултета у Бијељини при Катедри за српски језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву
- 18) Институт за српски језик САНУ у Београду
- 19) Институт за књижевност и уметност у Београду
- 20) Завод за унапређивање образовања и васпитања

СТАТУС
СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ
У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ
Зборник радова

Издавач

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА
Београд, Фабрисова 10

За издавача

Др Златко Грушановић

Коректура

Милош Ковачевић

Корице

Стефан Секулић

Припрема

Графички студио
ЦРНОМАРКОВИЋ
Београд, Солунска 23

Штампа

АЮ PRO доо
Београд, Деспотовачка 56 б

Тираж
500 примерака

ISBN 978-86-87137-80-6

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

371.3::811.163.41'243(082)

371.3::821.163.41(082)

**ИНТЕРКАТЕДАРСКА србистичка конференција (1 ; 2020 ;
Тршић)**

Статус српског језика и књижевности у образовном систему : зборник радова са Прве интеркатедарске србистичке конференције, одржане у НОКЦ „Вук Караџић“ у Тршићу 19–21. јуна 2020. године / Прва интеркатедарска србистичка конференција ; [главни и одговорни уредник Милош Ковачевић]. – Београд : Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2021 (Београд : АИО PRO). – 248 стр. : илустр. ; 23 cm

Тираж 500. – Стр. 7–10: Предговор / уредник. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад. – Summaries.

ISBN 978-86-87137-80-6

а) Српски језик – Настава – Зборници б) Српска књижевност – Настава – Зборници

COBISS.SR-ID 38896137

